

ISSN 2411-2054

ПРАВОВА ДЕРЖАВА

52'2023

Фахове наукове видання

КАТЕГОРІЯ «Б»

ДО 25-РІЧЧЯ ЕПФ ОНУ

CONSTITUTIONAL STATE

52'2023

SCIENTIFIC JOURNAL

Published 4 times a year

Founded in February, 1999

Odesa
Feniks
2023

ПРАВОВА ДЕРЖАВА

*Лауреат IV Всеукраїнського конкурсу
на краще юридичне видання*

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

Виходить 4 рази на рік
Заснований у лютому 1999 р.

Одеса
Фенікс
2023

Засновник – Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Редакційна колегія

О. І. Миколенко – головний редактор,
А. О. Богустов, О. В. Гаран, І. С. Канзафарова,
О. М. Миколенко, С. В. Саяпін, Т. В. Степанова,
М. О. Стефанчук, Р. О. Стефанчук, Л. М. Токарчук,
В. І. Труба, Н. В. Хендель, О. А. Чуваков

Відповідальний секретар

Н. В. Ільєва

Establisher and publisher – Odesa I. I. Mechnikov National University

Editorial board

О. І. Mykolenko – Editor-in-Chief,
А. О. Bohustov, О. V. Haran, I. S. Kanzafarova,
О. М. Mykolenko, S. V. Saiapyn, T. V. Stepanova,
М. О. Stefanchuk, R. О. Stefanchuk, L. M. Tokarchuk,
V. I. Truba, N. V. Khendel, O. A. Chuvakov

Executive Secretary

N. V. Ilieva

Відповідно до наказу МОН України № 409 від 17.03.2020 р.
науковий журнал «Правова держава» входить до
Переліку наукових фахових видань України
(юридичні науки - КАТЕГОРІЯ «Б»)

Рекомендовано до друку Вченою радою
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
(протокол № 4 від 14 листопада 2023 р.)

Індексація наукометричними базами даних:

Index Copernicus

Індексація іншими базами даних:

Google Scholar, Scientific Periodicals in National Library of Ukraine Vernadsky,
Scientific Periodicals of Ukraine,
Ulrich's Periodicals Directory, WorldCat, Citefactor

ЗМІСТ

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

<i>С. В. Гайду</i> ПІСЛЯВОЄННЕ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ: РЕФОРМИ ТА ІНІЦІАТИВИ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ	9
<i>С. С. Калинюк</i> ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА: АДАПТАЦІЯ ДО ПОТРЕБ ОСОБИСТОСТІ У СВІТЛІ АНТРОПОЦЕНТРИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ	21
<i>А. В. Левенець, Д. А. Постна</i> ПОНЯТТЯ ЛЮСТРАЦІЇ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ	29
<i>О. О. Піфко</i> ГЛОБАЛЬНІ ТРЕНДИ У ВИЩІЙ ОСВІТІ: ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТА МОДЕРНІЗАЦІЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПОЛІТИКИ	42

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО

<i>Н. Ю. Кантор</i> СОЦІАЛЬНІ ЦІННОСТІ ТА ЦІЛІ НОРМ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА ЯК КЛЮЧОВІ КАТЕГОРІЇ ЦІЛЕПОКЛАДАННЯ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРАВІ	48
<i>А. Левандовські</i> ДЕРЖАВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ	55
<i>О. І. Миколенко, О. М. Миколенко</i> АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ЯК КАТЕГОРІЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА	65
<i>С. В. Сличко</i> ОСОБЛИВОСТІ СУБ'ЄКТІВ МИТНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН, ЯКІ БЕРУТЬ УЧАСТЬ У ПЕРЕМІЩЕННІ ТОВАРІВ У МІЖНАРОДНИХ ПОШТОВИХ ТА ЕКСПРЕС-ВІДПРАВЛЕННЯХ	74

КОРПОРАТИВНЕ ПРАВО

<i>А. В. Смітюх</i> КОРПОРАТИВНІ ДОГОВОРИ ТА ПРИНЦИПИ МІЖНАРОДНИХ КОМЕРЦІЙНИХ ДОГОВОРІВ УНІДРУА	83

ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО

<i>В. В. Шеховцов, О. О. Статівка</i> ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В ЕНЕРГЕТИЧНОМУ СЕКТОРІ УКРАЇНИ	92

ІНФОРМАЦІЯ ДЛЯ АВТОРІВ	104

CONTENT

CONSTITUTIONAL LAW

<i>S. V. Haidu</i> POST-WAR RECOVERY OF UKRAINE: REFORMS AND PUBLIC POLICY INITIATIVES	9
<i>S. S. Kalyniuk</i> INCLUSIVE EDUCATION: ADAPTATION TO PERSONAL NEEDS IN THE CONTEXT OF ANTHROPOCENTRIC VALUES	21
<i>A. V. Levenets, D. A. Postna</i> THE CONCEPT OF LUSTRAATION AND THE PECULIARITIES OF ITS APPLICATION IN UKRAINE.....	29
<i>O. O. Pifko</i> GLOBAL TRENDS IN HIGHER EDUCATION: PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT AND MODERNIZATION OF DOMESTIC POLICY.....	42

ADMINISTRATIVE LAW

<i>N. Yu. Kantor</i> SOCIAL VALUES AND GOALS OF ADMINISTRATIVE LAW NORMS AS KEY CATEGORIES OF OBJECTIVES IN ADMINISTRATIVE LAW	48
<i>A. Lewandowski</i> STATE LIABILITY IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION.....	55
<i>O. I. Mykolenko, O. M. Mykolenko</i> ADMINISTRATIVE-LEGAL STATUS AS A CATEGORY OF ADMINISTRATIVE LAW	65
<i>S. V. Slychko</i> PECULIARITIES OF THE CUSTOMS AND LEGAL RELATIONS SUBJECTS INVOLVED IN THE MOVEMENT OF GOODS IN INTERNATIONAL POSTAL ITEMS AND EXPRESS MAIL	74

CORPORATE LAW

<i>A. V. Smitiukh</i> SHAREHOLDERS' AGREEMENTS AND UNIDROIT PRINCIPLES OF INTERNATIONAL COMMERCIAL CONTRACTS	83

ENVIRONMENTAL LAW

<i>V. V. Shekhovtsov, O. O. Stativka</i> ORGANIZATIONAL AND LEGAL MECHANISMS FOR ENSURING OF ENVIRONMENTAL SAFETY IN THE ENERGY SECTOR OF UKRAINE	92
INFORMATION FOR AUTHORS	104

ДО 25-РІЧЧЯ ЕКОНОМІКО-ПРАВОВОГО ФАКУЛЬТЕТУ ОНУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

Економіко-правовий факультет – один із провідних факультетів Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Його витoki сягають у далеке ХІХ століття, коли в 1865 р. на базі Рішельєвського ліцею був створений і розпочав свою діяльність Імператорський Новоросійський університет, маючи у своєму складі три факультети, серед яких був і юридичний. Об'єднання юридичної та економічної освіти на одному факультеті стало результатом впровадження в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова відповідної практики, яка вже давно існує у багатьох університетах світу (особливо в європейських, де є значний позитивний досвід такої інтеграції). Це надає можливість забезпечити глибоку економічну підготовку юристів і надати необхідні правові знання економістам.

Сучасний етап розвитку юридично-економічної освіти в Одесі і на Півдні України, в цілому, характеризується безперервним динамічним розвитком. Можна із впевненістю констатувати, що прогресивні ідеї сучасного підходу до процесу юридично-економічної освіти отримали всебічне втілення саме на економіко-правовому факультеті як невід'ємній структурній одиниці Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

На економіко-правовому факультеті успішно видаються наукові фахові журнали: «Вісник Одеського національного університету. Серія «Економіка», «Вісник Одеського національного університету. Серія «Правознавство», «Правова держава», «Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління». В цілому, можна зазначити, що економіко-правовий факультет перебуває у стані інтенсивного позитивного розвитку, планомірно підвищує свій освітянський і науковий потенціал. Протягом усього періоду свого існування на економіко-правовому факультеті Одеського національного університету імені І. І. Мечникова здійснюється підготовка кадрів вищої кваліфікації через аспірантуру та докторантуру за спеціальністю 081 Право. Це обумовлює особливу значущість наявності фахового видання у галузі юридичних наук на факультеті.

Науковий журнал «Правова держава» заснований у лютому 1999 р. Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України № 409 від 17.03.2020 р. науковий фаховий журнал «Правова держава» внесено Департаментом атестації кадрів вищої кваліфікації Міністерства освіти і науки України до Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук (категорія «Б») у галузі юридичних наук. Індексация наукометричними базами даних: Index Copernicus, индексация іншими базами даних: Google Scholar, Scientific Periodicals in National Library of Ukraine Vernadsky, Scientific Periodicals of Ukraine, Ulrich's Periodicals Directory, WorldCat, Citefactor тощо.

Науковий журнал є лауреатом ІV Всеукраїнського конкурсу на краще юридичне видання. Журнал видається у традиційному друкованому вигляді та зберігає традиції теоретико-методологічної обґрунтованості і виваженості у викладенні наукових фактів, що склалися в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова протягом 158 років його існування. Електронна версія

збірнику зберігається на офіційному сайті журналу (<http://pd.onu.edu.ua>), сайті Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова та на порталі «Наукова періодика» на сайті Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Журнал виходить 4 рази на рік, відповідно до графіку та своєчасно поширюється через мережу Інтернет. Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації: серія KB № 16843-5605ПР від 20.07.2010 р.

Засновник цього журналу – Одеський національний університет імені І. І. Мечникова – має міжнародний авторитет у світі наукового видання. Він є членом і бере активну участь у діяльності професійної асоціації CrossRef та займає перші місця в рейтингу вищих навчальних закладів України за показниками наукометричної бази даних Scopus. З 2018 року статтям, що публікуються у науковому журналі «Правова держава», присвоюються номери DOI: науковий журнал є у переліку членських організацій (префікс DOI 10.18524/2411-2054).

Журнал співпрацює з найбільшими ЗВО України та зарубіжжя, органами державної влади, місцевого самоврядування, органами суду, нотаріату, адвокатури та прокуратури. Така співпраця передбачає розміщення інформаційних матеріалів, публікацію наукових статей, рецензій. До складу редколегії журналу входять провідні українські вчені, 11 докторів юридичних наук, у тому числі: 1 член-кореспондент Національної академії правових наук, 3 Заслужених юристів України, 1 Заслужений діяч науки і техніки України. Крім того, до видання запрошені й іноземні фахівці в галузі права, LLB, LLM, Dr. Jur., 1 Асоційований професор, Директор програми бакалаврату з міжнародного права Університету КІМЕП (Алмати, Казахстан).

Журнал «Правова держава» активно використовується в навчальному процесі – статті та матеріали рекомендуються як додаткові джерела при вивченні основних дисциплін. У журналі публікуються науково-теоретичні та практичні матеріали з актуальних загальнотеоретичних та галузевих правових питань, правозастосовної практики, пропозиції до законодавства, зарубіжний правовий досвід конституційної, судової та адміністративної реформ. Журнал є науковим виданням, що відображає події наукового життя та сучасні наукові дослідження з правознавства, які проводяться в Україні та за її межами. На сучасному етапі наукові юридичні дослідження продовжуються в рамках п'яти кафедральних тем юридичного спрямування, що виконуються на економіко-правовому факультеті в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова.

З повагою, редакційна колегія

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2023.52.291712>

УДК [342+323]:355.01-021.68(477)

С. В. Гайду, аспірант

Донецький національний університет імені Василя Стуса
Кафедра конституційного, міжнародного і кримінального права
вул. 600-річчя, 21, Вінниця, 21021, Україна
e-mail: haidu_v@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-5240-0286>

ПІСЛЯВОЄННЕ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ: РЕФОРМИ ТА ІНІЦІАТИВИ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ

Стаття присвячена аналізу основних напрямків формування державної політики щодо післявоєнного відновлення України, яке полягає у своєчасному впровадженні реформ та створенні умов для їх ефективної реалізації. Проведено аналіз пропозицій щодо пріоритетних реформ та стратегічних ініціатив відображених у плані заходів з післявоєнного відновлення та розвитку України.

Аналіз пропозицій щодо пріоритетних реформ та стратегічних ініціатив, відображених у плані заходів з післявоєнного відновлення та розвитку України, демонструє комплексний підхід у розвитку держави та подолання наслідків російської агресії в Україні. Основна увага була приділена Плану відновлення у сфері європейської інтеграції, реформування державного управління, діджиталізації та антикорупційної політики, які виступають наскрізними та сприяють, в цілому, системному післявоєнному відновленню держави.

Ключові слова: державна політика, євроінтеграція, діджиталізація, антикорупційна політика, післявоєнне відновлення.

Постановка проблеми. Післявоєнна відбудова України та повернення громадян до нормального життя – процес тривалий, непростий, який буде потребувати низку реформ в різних сферах життєдіяльності. Сьогодні ми є свідками згуртованості українського народу перед загрозою для держави та відчуваємо потужну підтримку світової спільноти. Вивчення вже існуючих нормативно-правових актів та новостворених органів та інститутів громадянського суспільства сприяє всебічному та детальному дослідженню особливостей впровадження та реалізації державної політики післявоєнного відновлення української держави. Відзначимо, що цей процес вже розпочато – з моменту повномасштабного російського вторгнення та буде продовжено після закінчення війни. В цілому, в умовах воєнного та післявоєнного часу система державного управління окреслює спроможність держави своєчасно та ефективно відповідати на виклики та забезпечувати комплексні заходи відновлення. Для України актуальним є й питання щодо впровадження реформ в умовах

подальшої євроінтеграції, що буде сприяти послідовній інтеграції всіх галузей до стандартів, вимог та норм законодавства Європейського Союзу.

Таким чином, перед державною владою постає завдання розробки низки нормативно-правових актів щодо питань ефективної роботи та відновлення України у воєнний та післявоєнний періоди, тому формування переліку пропозицій щодо пріоритетних реформ та стратегічних ініціатив, проєктів є необхідними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Міждисциплінарний характер проблематики післявоєнного відновлення України зумовлює науковий інтерес не тільки у фахівців у галузі права, публічного управління та представників політичних та економічних наук, але й у науковців інших суспільствознавчих наук. Серед авторів, хто присвятив свої дослідження цій проблематиці можна відзначити таких науковців як О. В. Булгакова, Т. М. Краснопольська, А. Любарець, О. Мисишин, І. М. Милосердна, К. О. Нестеренко, В. Суценко, В. І. Черниш.

Мета статті полягає у визначенні особливостей формування державної політики щодо післявоєнного відновлення України та підготовка пропозицій щодо її законодавчого забезпечення.

Виклад основного матеріалу. 21 квітня 2022 року Президент України затвердив «**Положення про Національну раду з відновлення України від наслідків війни**» (далі – **Положення**). Національна рада з відновлення України від наслідків війни відповідно до Указу «в рамках 24 робочих груп розробила план заходів з післявоєнного відновлення та розвитку України, перелік пропозицій щодо пріоритетних реформ та стратегічних ініціатив, проєктів нормативно-правових актів, прийняття і реалізація яких є необхідними для ефективної роботи та відновлення України у воєнний і післявоєнний періоди» [9].

Згідно п. 3 Положення до основних завдань Ради належать: розробка плану заходів з післявоєнного відновлення та розвитку України і передбачає широкий спектр ініціатив, спрямованих на відновлення та розвиток різних сфер життя країни. Серед ключових завдань плану визначено відновлення та розширення транспортної, медичної, соціальної, комунальної та виробничої інфраструктури, а також житлового фонду. Окрім цього, передбачено модернізацію інфраструктури енергетики, зв'язку, військової інфраструктури та військово-промислового комплексу.

Основною метою є структурна модернізація та перезапуск економіки для забезпечення стійкого розвитку. План також охоплює заходи з подолання безробіття та підтримку сімей з дітьми, вразливих верств населення та осіб, які потрапили у складні життєві обставини через війну.

Приділяється особлива увага відновленню та збереженню об'єктів культурної спадщини. Крім того, план включає в себе визначення та розробку пропозицій щодо пріоритетних реформ, які є необхідними для успішного функціонування у воєнний і післявоєнний періоди.

Важливою частиною процесу є підготовка стратегічних ініціатив, проєктів нормативно-правових актів та їх прийняття та реалізація для забезпечення ефективного відновлення та розвитку України в умовах післявоєнного періоду [9].

Для ефективної роботи та розробки спеціалізованих пропозицій, Рада створила робочі групи, які працюють у різних напрямках. Зокрема, утворені групи з питань: європейської інтеграції; аудиту збитків, понесених внаслідок війни; відновлення та розбудови інфраструктури; відновлення та розвитку економіки; повернення громадян, які тимчасово переміщені, зокрема за кордон, та їх інтеграція в суспільно-економічне життя держави; функціонування фінансової системи, її реформування та розвиток; розвиток військово-промислового комплексу; модернізація та розвиток сфери безпеки і оборони; енергетична безпека; державне управління; будівництво, містобудування, модернізація міст та регіонів; нова аграрна політика; діджиталізація; захист прав ветеранів війни; освіта і наука; молодь та спорт; культура та інформаційна політика; юстиція; антикорупційна політика; охорона здоров'я; екологічна безпека; соціальний захист; права людини; захист прав дітей та повернення дітей, які тимчасово переміщені за кордон. Ці групи працюють відповідно до Положення (п. 7) та забезпечують комплексний підхід до вирішення ключових завдань у воєнний та післявоєнний періоди [9].

Отже, у даній науковій статті виокремимо основні, на нашу думку, організаційно-правові основи [15], виходячи зі сфер, зазначених в п. 7 Положення, що є основою для формування державної політики у воєнний та повоєнний періоди. Кожен проект плану відновлення поділений на 3 етапи: короткостроковий (2022 р.); середньостроковий (2023-2025 рр.) та довгостроковий (2026-2032 рр.). Вважаємо доцільним розглянути перший та другий етапи та виокремити ключові аспекти, що значно впливають та вплинуть на формування державної політики.

З огляду на актуалізацію питання вступу України до ЄС, важливо узгодити всі нормативні документи і кроки. *Цілі та завдання у сфері європейської інтеграції*: забезпечення підтримки ЄС Плану відновлення України; здійснення ефективної комунікації для збереження високого рівня підтримки членства України в ЄС, як всередині країни, так і безпосередньо в самому ЄС, важливим є реалізація наступних заходів: завершення реформ у системі управління та аудиту, що пов'язані з залученням та витрачанням державних коштів відповідно до *acquis* ЄС; ефективна імплементація положень *acquis* ЄС; підтримка економіки та удосконалення секторальних зв'язків з країнами ЄС; інтеграція до внутрішніх ринків ЄС; забезпечення продовольчої безпеки; та розвиток логістичної мережі з країнами ЄС. Ці заходи спрямовані на утримання високого рівня підтримки серед громадян України та у Європейському Союзі, а також на забезпечення відповідності стандартам та нормам ЄС в сферах управління, економіки та безпеки, що є ключовими для успішної інтеграції та співпраці; посилення інституційної спроможності органів державної влади з метою імплементації *acquis communautaire* у сфері європейської інтеграції; впровадження інклюзивного підходу до прийняття рішень (євроінтеграція). Проект Плану відновлення у сфері європейської інтеграції – умовно «наскрізний» документ, який є основою для решти напрацювань інших робочих груп, відповідно і заходи щодо реалізації державної політики щодо відновлення у даному проекті зводиться до нормативно-правового регулювання продовольчої безпеки та ефективне функціонування логістичної інфраструктури з країнами ЄС.

Аналіз сучасного стану євроінтеграції свідчить про наступне: на вересень 2023 року Україна повністю реалізувала 2 рекомендації з 7, які були окреслені Європейською Комісією [19], а решта рекомендацій виконані частково. Також, триває селф-скринінг законодавства на предмет відповідності до *acquis* Європейського Союзу. Згідно із результатами першого етапу селф-скринінга визначено 3000 актів права ЄС, які підлягають імплементації в українське законодавство [10].

Серед проблем, які сьогодні постають у межах реалізації євроінтеграційного процесу, можна виокремити наступні: система розробки політики – відсутність нормативно-правової бази, яка б регулювала весь процес аналізу та розробки політики, та прописаної стратегії її розбудови. Як наслідок, органи виконавчої влади як правило лише, а не працюють системно над реалізацією довгострокових політик, а лише виконують чіткі короткострокові «директиви»; викривлення системи взаємодії між різними гілками влади; незавершеність реформи апарату державного управління і як результат, відсутність чіткого розмежування між різними органами влади у сферах відповідальності, що має свої наслідки, зокрема, і щодо євроінтеграції; кадрове забезпечення, яке пов'язано із його відтоком після початку бойових дій і тут мова йде про чиновників, які мають високий рівень знання англійської мови. Результатами проведених опитувань у центральних органах виконавчої влади та інших органах державної влади, щодо оцінки здатності виконання завдань із імплементації прав Європейського Союзу в українське законодавство, виявлено, що 57% чиновників не володіють англійською мовою на такому рівні, що б дозволяло їм ефективно працювати зі спеціалізованими текстами. Крім того, лише 30% чиновників одночасно володіють достатньою майстерністю англійської мови та мають розуміння щодо правових аспектів ЄС [3].

Як зазначає А. Любарець для подальшого здійснення кроків щодо євроінтеграції – створення політики наближення до Європейського Союзу передбачає формування нового покоління управлінців, які будуть готові систематично працювати над впровадженням європейських підходів і стандартів в Україні. Такі кадри мають бути належно підготовлені для представлення України в спільних органах і інституціях ЄС в майбутньому [4].

Окремої уваги заслуговує питання реформування державного управління, яке виступає як важлива передумова євроінтеграції України, а також розбудови демократичної, правової та розвиненої держави. Згідно із матеріалами робочої групи: «Державне управління» Проекту Плану відновлення України реформування державного управління займає ключове місце та є наскрізною, оскільки вона виступає фундаментом та сприяє подальшому просуванню та впровадженню всіх реформ у державі, а також забезпеченню спроможності та прозорості роботи державних інституцій.

Метою реформування державного управління є створення в Україні ефективної та цифрової держави з потужною системою місцевого самоврядування. Ця система має гарантувати захист інтересів громадян, забезпечувати стійкість і безперервність функціонування державних органів, а також спроможність та прозорість при реалізації заходів з відновлення України після наслідків війни. Крім того, реформа спрямована на втілення політик, які сприяють отриманню

членства в ЄС [14]. Досягнення мети можливе через проведення таких реформ: реформування центральних органів виконавчої влади та наближення до стандартів урядування ЄС; реформування місцевих органів влади та місцевого самоврядування.

Основні засади реформування державного управління були розроблені та отримали подальший розвиток у 2016 році за підтримки ЄС, а у 2021 році була затверджена Стратегія реформування державного управління України на 2022-2025 роки із планом заходів щодо її реалізації. Мета цієї Стратегії полягає в створенні в Україні функціональної та цифрової держави, яка захищає інтереси громадян на основі європейських стандартів і передового досвіду. Очікувані результати реформи державного управління до 2025 року включають: надання високоякісних послуг та формування зручних адміністративних процедур для громадян і бізнесу; створення системи професійної та політично нейтральної публічної служби, орієнтованої на захист інтересів громадян; розбудова ефективних та відкритих для громадян державних інституцій, що формують та успішно реалізують державну політику для досягнення сталого розвитку держави [16].

Доцільним у межах Стратегії реформування державного управління слід виокремити комплекс інституціональних викликів та запропонувати ефективні засоби реалізації реформ. Отже, визначальними аспектами у реформуванні державного управління має бути створення сучасної моделі публічної влади для сприяння забезпечити державну безпеку та правопорядок, територіальний розвиток, відповідно до принципів регіональної політики ЄС та розвитку механізмів галузевого управління, згідно із європейським принципом свободи, управління державними справами та надання публічних послуг, а також формування та розбудови системи реального, а не «централізованого» місцевого самоврядування. Таким чином, інституціоналізація системи державного управління, як результат реформування має виступати на основі децентралізації державної влади та посилення ролі місцевого самоврядування у вирішенні питань як місцевого, так і загальнодержавного рівнів.

На думку В. І. Черниша, головною метою реформування державного управління є впровадження в практику державного управління закріплених у Конституції України та законах України правових принципів територіальної організації влади. Ці принципи передбачають: механізми вирішення завдань державного управління в умовах правового режиму воєнного стану; методи раціонального регулювання діяльності органів державної влади на основі критеріїв ефективності; пряме державне управління на регіональному рівні (область) та непряме – на низовому територіальному рівні (село, селище, місто) через перерозподіл повноважень між відповідними органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, а також на субрегіональному рівні (район); поєднання загальних та галузевих реформ для підвищення ефективності механізму реалізації завдань реформ; політико-правове, фінансове, матеріальне, організаційне та інформаційне забезпечення завдань, функцій та повноважень у сфері публічної влади; чітке законодавче розмежування сфер компетенції органів виконавчої влади і місцевого самоврядування, що виконується через створення системи належних правових гарантій місцевого самоврядування базового

рівня та забезпечення права мешканців населених пунктів на самоврядування. Вирішення інституціональних завдань реалізації інтеграційної політики України та відповідність критеріям на вступ до ЄС [18].

На думку В. Сущенко фундаментальними проблемами у реформуванні державного управління є: ліквідація паралелізму/дублювання функцій управління, контролю і взаємодії у трикутнику інститутів державної влади: президент держави-уряд-парламент; створення поетапного плану-графіку моніторингу та ревізії чинного законодавства держави з подвійною метою: а) усунення дублювання законодавчого регулювання одних й тих самих правових відносин різними методами та інструментами; б) адаптація національного законодавства до правового поля ЄС; підвищення ролі та координації діяльності інститутів громадянського суспільства в частині розробки системних пропозицій для інститутів державної влади, адвокації/офіційного лобювання таких пропозицій та їх реалізації [17].

Слід відзначити, що Стратегія реформування державного управління України на 2022-2025 роки окреслює подальший розвиток та впровадження цифровізації адміністративних та інших публічних послуг та використання інформаційно-комунікативних технологій, будуть сприяти створенню та удосконаленню електронних інформаційних ресурсів.

В цілому, Україна визначила курс входження до загальносвітового інформаційного простору, побудову інформаційного суспільства, розвиток електронної демократії. Так, у 1998 році була прийнята Національна програма інформатизації, де інформатизація визначалася як «сукупність взаємопов'язаних організаційних, правових, політичних, соціально-економічних, науково-технічних, виробничих процесів, що спрямовані на створення умов для задоволення інформаційних потреб громадян та суспільства на основі створення, розвитку і використання інформаційних систем, мереж, ресурсів та інформаційних технологій, які побудовані на основі застосування сучасної обчислювальної та комунікаційної техніки» [11]. Наступним кроком інформатизації в Україні були державна цільова програма Розвитку інформаційного суспільства (2007 р.), Концепція розвитку електронної демократії в Україні (2017 р.), урядова концепція розвитку цифрової економіки в державі на 2018-2020 роки.

Згідно із Концепцією розвитку електронної демократії в Україні від 2017 р. «основною метою є формування політичних, організаційних, технологічних та ідеологічних умов розвитку електронної демократії в Україні, що характеризується зростанням широкого долучення громадян до комунікації, співпраці з органами державної влади, контролю за ними, участі у виробленні політики, розвитку самоорганізації та самоврядування, а також рівнем довіри до суб'єктів владних повноважень; узгодження стандартів державної політики зазначеної сфери з міжнародними, зокрема, європейськими стандартами» [12].

На думку І. Милосердної і Т. Краснопольської «в умовах процесу цифровізації політики, можна розглядати додаткові форми електронної взаємодії, такі як електронні консультації. Цей вид взаємодії передбачає двосторонній процес, в межах якого думки громадян розглядаються як важливі, і відбувається обмін інформацією на різні теми з участю Уряду та зацікавлених сторін. Електронна

участь, в свою чергу, входить до підгрупи е-демократії та взаємодії громадян з урядом через цифрові технології. Ці аспекти об'єднуються під загальною парасолькою е-консультацій та електронного урядування» [6]. Таке впровадження є й актуальним для української держави.

Згідно із матеріалами робочої групи Плану відновлення України: «Діджиталізація» основними стратегічними цілями діджиталізації визначено: розвиток розширеної цифрової економіки та IT-індустрії є ключовим напрямком. Це включає відновлення та розвиток цифрової інфраструктури, забезпечення доступу громадян та бізнесу до якісних, доступних та зручних публічних послуг, цифрових рішень та електронної ідентифікації. Особлива увага приділяється посиленню кібербезпеки та стійкості цифрової інфраструктури, щоб забезпечити безпечне та надійне функціонування в цифровому середовищі [14].

Отже, подальший розвиток та впровадження цифрових та інноваційних технологій в різні сфери життєдіяльності: від побутового життя до реформування державного управління, відбувається «зміна методів роботи та надання нових можливостей громадянам та зацікавленим групам: швидкі темпи інформованості щодо діяльності органів влади, участь у відкритих обговореннях актуальних питань, електронні консультації та електронна участь, які підтримуються державою через створення співробітництва в межах інформаційного простору» [6].

Одним із актуальних напрямків реформ в умовах воєнного та післявоєнного часу є антикорупційна політика. Наявність ефективної антикорупційної політики є запорукою благоустрою держави, здійснення дієвих реформ у подальшій розбудові демократичних засад та реалізації євроінтеграційної політики. Можна погодитися із К. О. Нестеренко та О. В. Булгаковою, що «негативний вплив корупції додатково виявляється в падінні авторитету країни, органів державної влади, моральних цінностей у суспільстві, вона зумовлює проникнення кримінальної складової в державно-управлінські та суспільні відносини, а також підриває економічні й політичні засади держави, блокує надходження іноземних інвестицій, що призводить до тінізації економіки, тощо» [8]. Таким чином, вироблення ефективної та дієвої антикорупційної політики є важливим для української держави.

20 червня 2022 року Уряд прийняв Антикорупційну стратегію на період з 2021 по 2025 рік, яка базується на п'яти основних принципах: оптимізація функцій держави та місцевого самоврядування: включає усунення дублювання повноважень різними органами, щоб оптимізувати та уточнити їх функції; цифрова трансформація виконання повноважень органами влади: спрямована на впровадження цифрових технологій для покращення реалізації завдань державної влади та місцевого самоврядування, а також на забезпечення прозорості та відкритості діяльності через розкриття публічних даних; створення зручних та законних шляхів задоволення потреб громадян та підприємств: націлена на утворення альтернативних, ефективних та законних способів задоволення потреб фізичних та юридичних осіб, які стоять у протигагу існуючим корупційним практикам; забезпечення невідворотності юридичної відповідальності за корупційні порушення: спрямована на впровадження ефективних механізмів юридичної відповідальності за корупційні та пов'язані з корупцією порушення;

формування суспільної нетерпимості до корупції та утвердження культури доброчесності: ціль сформуванати у суспільстві відмову від корупції, сприяти розвитку культури доброчесності та поваги до верховенства права [1].

Антикорупційна стратегія 2021-2025 рр. виступає для державних органів влади своєрідною дорожньою картою, якою вони повинні керуватися задля досягнення результатів, передбачених нею. Крім цього, засади державної антикорупційної політики, які визначені Антикорупційною стратегією на 2021-2025 роки, спрямовані на прискорення функціональних та організаційно-правових заходів імплементації ефективних реформ у сфері протидії корупції.

28 лютого 2023 року Кабінет Міністрів України затвердив Державну антикорупційну програму на період 2023-2025 років, спрямовану на втілення стратегії протидії корупції на 2021-2025 роки. Основною метою цієї програми є досягнення значного прогресу у запобіганні та протидії корупції. Програма націлена на забезпечення узгодженості та системності антикорупційної діяльності всіх державних та місцевих органів, а також на належний процес післявоєнного відновлення України [2].

У Державній антикорупційній програмі визначено основні напрямки, які включають: системний підхід до запобігання та протидії корупції (включає вдосконалення законодавства та нормативно-правових актів, щоб вони відповідали сучасним вимогам); удосконалення процесу надання сервісних послуг (заходи, спрямовані на поліпшення процесу надання різних сервісів); запобігання корупції у сфері публічних закупівель (посилення управління фінансовими та матеріальними ресурсами, а також розвиток системи внутрішнього аудиту); кадровий менеджмент (заходи, спрямовані на дотримання вимог фінансового контролю, запобігання та врегулювання конфліктів інтересів); співпраця з громадськими і міжнародними організаціями (організація антикорупційних заходів у співпраці з громадськими та міжнародними партнерами) [5].

Слід також підкреслити важливу роль залучення інститутів громадянського суспільства у протидію корупції, оскільки вони у своїй діяльності є посередницькою роллю сприяння взаємодії між населенням і державою. Однак виявлення шляхів інституціональної взаємодії між структурами громадянського суспільства у справах протидії корупції залишається складним в контексті впровадження систем регіонального, місцевого державного управління та політичного управління. Серед функцій, які мають реалізовуватися громадянським суспільством в антикорупційній діяльності можна виокремити: контроль доступу до інформації, її правдивості і відкритості, захисту прав окремих соціальних груп, і активним втручанням в діяльність державних органів відносно припинення корупційних актів. Така активність «знизу-вгору» (bottom – up activity) є найголовнішою умовою успішності державної політики у сфері антикорупційної політики.

О. Мисишин зазначає, що в сучасних умовах запобігання корупції в Україні характеризується несистемним підходом. Так, «на логіку та процес формування системи запобігання політичній корупції на сучасному етапі її розвитку, продовжують впливати неформальні політичні практики, які мають ознаки політичної корупції, як-то: гальмування прийняття ключових антикорупційних нормативно-правових актів, що удосконалюють роботу антикорупційної

інфраструктури держави; спроби обмежити, а почасти і повністю нівелювати функціонал антикорупційних інституцій (НАЗК, НАБУ, ВАКС); повне блокування, виправдовуючись війною, антикорупційних реєстрів та інших систем відкритих даних, необхідних для громадського моніторингу образу життя і дій посадовців, що можуть мати корупційну складову тощо» [7].

Висновки і пропозиції. Отже, аналіз пропозицій щодо пріоритетних реформ та стратегічних ініціатив відображених у планах заходів з післявоєнного відновлення та розвитку України демонструє комплексний підхід у розвитку держави та подолання наслідків російської агресії в Україні. Основна увага була приділена Плану відновлення у сфері європейської інтеграції, реформування державного управління, діджиталізації та антикорупційної політики, які виступають наскрізними та сприяють, в цілому, системному післявоєнному відновленню держави. В сучасних умовах та наявності викликів, перед якими стоїть держава, можна зазначити, що ефективна реалізація реформ та ініціатив можлива за умови чітко злагодженого механізму прийняття рішень державною владою, а також залученням інститутів громадянського суспільства, які будуть посилювати ефективність реформ.

Список використаної літератури

1. Антикорупційна стратегія на 2021-2025 роки. НАЗК. URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/Antykoryptsijna-strategiya-na-2021-2025-rr.pdf>
2. Державна антикорупційна програма на 2023-2025 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 4 березня 2023 р. № 220. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/220-2023-n#Text>
3. Звіт за результатами проведення двох опитувань у центральних органах виконавчої влади та інших органах державної влади для оцінки спроможності виконувати завдання щодо імплементації права Європейського Союзу у законодавство України. НІДС. 08.05.2023 р. URL: https://nads.gov.ua/storage/app/sites/5/08.05.2023/Презентація_УКР.pdf
4. Любарець А. Євроінтеграція: інституційний і кадровий вимір. ANTS – мережа захисту національних інтересів. URL: <https://ants.org.ua/evrointegracija-institucijnij-i-kadrovij-vimir/>
5. МВС визначило пріоритети антикорупційної стратегії. URL: <https://mvs.gov.ua/uk/news/mvs-viznacilo-prioriteti-antikorupciynoi-strategiyi>
6. Милосердна І. М., Краснопольська Т. М. Процес цифровізації в політиці: межі пізнання та особливості трансформації. Актуальні проблеми політики. 2022. Вип. 70. С. 106-113. URL: http://app.nuoua.od.ua/archive/70_2022/17.pdf
7. Мисишин О. Запобігання політичній корупції в умовах повоєнної відбудови України. Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління. 2022. Вип. 3 (63). С. 70-77. URL: <http://journals.maup.com.ua/index.php/political/article/view/2300/2782>
8. Нестеренко К. О., Булгакова О. В. Антикорупційна політика України в контексті війни. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2023. Вип. 77. Ч. 2. С. 98-101. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/283900/278073>
9. Положення про Національну раду з відновлення України від наслідків війни : Указ Президента України від 21 квітня 2022 року № 266/2022. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266/2022#Text>
10. Презентовані результати першого етапу селф-скринінгу. Євроінтеграційний портал. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/novyny/prezentovani-rezultaty-pershogo-etapu-self-skrinyngu>
11. Про Національну програму інформатизації : Закон України від 4 лютого 1998 року № 74/98-ВР. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov>

- ua/laws/show/74/98-%D0%B2%D1%80
12. Про схвалення Концепції розвитку електронної демократії в Україні та плану заходів щодо її реалізації : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 8 листопада 2017 р. № 797-р. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/797-2017-p#Text>
 13. Проект Плану відновлення України : матеріали робочої групи: «Державне управління». Національна рада з відновлення України від наслідків війни. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/governance.pdf>
 14. Проект Плану відновлення України : матеріали робочої групи: «Діджиталізація». Національна рада з відновлення України від наслідків війни. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/digitization.pdf>
 15. Робочі групи. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/nacionalna-rada-z-vidnovlennya-ukrayini-vid-naslidkiv-vijni/robochi-grupi>
 16. Стратегія реформування державного управління України на 2022-2025 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 липня 2021 р. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/831-2021-p#Text>
 17. Сущенко В. Реформування державного управління – пріоритетне завдання в процесі європейської інтеграції України. Центр Розумкова. URL: <https://razumkov.org.ua/statti/reformuvannia-derzhavnogo-upravlinnia-priorytetne-zavdannya-v-protsesi-ievropeiskoi-integratsii-ukrainy>
 18. Черниш В. І. Стратегії реформування державного управління в умовах інституційних викликів для системи публічної влади. Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права. 2022. Вип. 6. С. 198-202. URL: <https://chasopys-ppp.dp.ua/index.php/chasopys/article/view/349/306>
 19. Press remarks by Neighbourhood and Enlargement Commissioner Olivér Várhelyi, following the informal General Affairs Council. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/statement_23_3460

References

1. Anti-corruption strategy for 2021-2025. NAZK. URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/Antykoruptsijna-strategiya-na-2021-2025-rr.pdf> [in Ukrainian].
2. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine State anti-corruption program for 2023-2025. No. 220. (2023, March 04). *Ofitsiyni sait Verkhovnoi Rady Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/220-2023-p#Text> [in Ukrainian].
3. Report on the results of two surveys in the central bodies of executive power and other bodies of state power to assess the ability to perform tasks related to the implementation of the law of the European Union in the legislation of Ukraine. NIDS. URL: https://nads.gov.ua/storage/app/sites/5/08.05.2023/Prezentatsiia_UKR.pdf [in Ukrainian].
4. Liubarets, A. European integration: institutional and personnel dimensions. ANTS – merezha zakhystu natsionalnykh interesiv. URL: <https://ants.org.ua/ievrointegracziya-instituczijnij-i-kadrovij-vimir/> [in Ukrainian].
5. The Ministry of Internal Affairs defined the priorities of the anti-corruption strategy. URL: <https://mvs.gov.ua/uk/news/mvs-viznacilo-prioriteti-antikorupciinoyi-strategiyi> [in Ukrainian].
6. Myloserdna, I. M., Krasnopolska, T. M. (2022). The digitalization process in politics: limits of knowledge and features of transformation. *Aktualni problemy polityky*, 70, 106-113. URL: http://app.nuoua.od.ua/archive/70_2022/17.pdf [in Ukrainian].
7. Mysyshyn, O. (2022). Zapobihannia politychnii koruptsii v umovakh povoiennoi vidbudovy Ukrainy. *Naukovi pratsi Mizhrehionalnoi akademii upravlinnia personalom*. Politychni nauky ta publichne upravlinnia, 3 (63), 70-77. URL: <http://journals.maup.com.ua/index.php/political/article/view/2300/2782> [in Ukrainian].
8. Nesterenko, K. O., Bulhakova, O. V. (2023). Anti-corruption policy of Ukraine in the context of war. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*, 77, 2, 98-101. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/283900/278073> [in Ukrainian].

9. Decree of the President of Ukraine on the Regulations on the National Council for the Recovery of Ukraine from the Consequences of the War No 266/2022. (2022, April 21). *Ofitsiynyi sait Verkhovnoi Rady Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266/2022#Text> [in Ukrainian].
10. The results of the first stage of self-screening are presented. Yevrointehratsiynyi portal. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/novyny/prezentovani-rezultaty-pershogo-etapu-self-skryningu> [in Ukrainian].
11. Law of Ukraine on the National Informatization Program No 74/98-VR. (1998, February 04). *Ofitsiynyi sait Verkhovnoi Rady Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/98-%D0%B2%D1%80> [in Ukrainian].
12. Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine on the approval of the Concept of the development of electronic democracy in Ukraine and the plan of measures for its implementation No. 797. (2017, November 08). *Ofitsiynyi sait Verkhovnoi Rady Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/797-2017-r#Text> [in Ukrainian].
13. Draft Plan for the Recovery of Ukraine: materials of the working group: «State Administration». National Council for the Recovery of Ukraine from the Consequences of the War. Yedynyi veb-portal orhaniv vykonavchoi vlady Ukrainy. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/governance.pdf> [in Ukrainian].
14. Draft Plan for the Recovery of Ukraine: materials of the working group: «Digitization». National Council for the Recovery of Ukraine from the Consequences of the War. Yedynyi veb-portal orhaniv vykonavchoi vlady Ukrainy. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/digitization.pdf> [in Ukrainian].
15. Working groups. Yedynyi veb-portal orhaniv vykonavchoi vlady Ukrainy. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/nacionalna-rada-z-vidnovlennya-ukrayini-vid-naslidkiv-vijni/robochi-grupi> [in Ukrainian].
16. Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine on the Strategy for Reforming the State Administration of Ukraine for 2022-2025 (2021, July 21). *Ofitsiynyi sait Verkhovnoi Rady Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/831-2021-r#Text> [in Ukrainian].
17. Sushchenko, V. Reforming public administration is a priority task in the process of European integration of Ukraine. Tsentr Rozumkova. URL: <https://rozumkov.org.ua/statti/reformuvannia-derzhavnogo-upravlinnia-priorytetne-zavdannia-v-protsesi-ievropeiskoi-integratsii-ukrainy> [in Ukrainian].
18. Chernysh, V. I. (2022). Stratehii reformuvannia derzhavnogo upravlinnia v umovakh instytutsiinykh vyklykiv dlia systemy publichnoi vlady. *Dniprovskiyi naukoviyi chasopys publichnoho upravlinnia, psykholohii, prava*, 6, 98-202. URL: <https://chasopys-ppp.dp.ua/index.php/chasopys/article/view/349/306> [in Ukrainian].
19. Press remarks by Neighbourhood and Enlargement Commissioner Olivér Várhelyi, following the informal General Affairs Council. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/statement_23_3460

Стаття надійшла 12.11.2023 р.

S. V. Haidu, Postgraduate Student

Vasyl' Stus Donetsk National University

the Department Constitutional, International and Criminal Law

600th Anniversary Street, 21, Vinnitsia, 21021, Ukraine

e-mail: haidu_v@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-5240-0286>

POST-WAR RECOVERY OF UKRAINE: REFORMS AND PUBLIC POLICY INITIATIVES

Summary

The article analyses the main directions of formation of the State policy on post-war reconstruction of Ukraine, which consists in timely implementation of reforms and creation of conditions for their effective implementation. The author analyses the proposals for priority

reforms and strategic initiatives reflected in the action plan for post-war recovery and development of Ukraine. It is established that the Recovery Plan in the field of European integration and public administration reform are cross-cutting, as they serve as the foundation and contribute to the further promotion and implementation of all reforms in the country.

It is established that among the problems that arise today within the framework of the European integration process are the following: policy development system - the lack of a legal framework that would regulate the entire process of policy analysis and development, and a prescribed strategy for its development. It is determined that the main aspects of public administration reform should be the creation of a modern model of public authority to help ensure state security and law and order, territorial development in accordance with the principles of EU regional policy and the development of sectoral management mechanisms in accordance with the European principle of freedom, management of public affairs and provision of public services. It is noted that in order to implement the anti-corruption policy, it is appropriate not only to strengthen the regulatory and legal component, but also to involve civil society institutions in combating corruption, since they are mediated by the purpose of mediation between the population and the State. Among the functions that civil society should perform in anti-corruption activities are: control of access to information, its truthfulness and openness, protection of the rights of certain social groups, and active interference in the activities of state bodies to stop corruption.

Keywords: state policy, European integration, digitalization, anti-corruption policy, post-war recovery.

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2023.52.291731>

УДК 342.733

С. С. Калинюк, канд. юрид. наук, доцент
«Ужгородський національний університет»
Юридичний факультет ДВНЗ
Кафедра господарського права
вул. Капітульна, 26, Ужгород, 88000, Україна
e-mail: stepan.kalyniuk@uzhnu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0002-6735-9232

ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА: АДАПТАЦІЯ ДО ПОТРЕБ ОСОБИСТОСТІ У СВІТЛІ АНТРОПОЦЕНТРИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ

Дана наукова стаття присвячена вивченню проблеми інклюзивної освіти в контексті сучасних антропоцентричних цінностей. Автором здійснюється аналіз реалізації інструментів інклюзивної освіти в процесі адаптації до потреб особистості в умовах антропоцентризму, орієнтованого на визнання і захист прав та гідності кожного індивіда. У статті розглядаються основні принципи інклюзивної освіти, що спрямовані на впровадження середовища, що сприяє розвитку різноманітних талантів та забезпеченню доступу до освіти для всіх. У статті акцентується увага на необхідності врахування індивідуальних потреб учнів із різними особливостями, включаючи фізичні, психічні та соціальні ознаки. Проводиться аналіз термінологічної наповненості антропоцентризму та інклюзивності як політико-правових явищ. У статті досліджується вплив антропоцентричних цінностей на інклюзивну освіту. Здійснюється аналіз викликів адаптації освіти до індивідуальних потреб особистості. Висвітлюються концептуальні аспекти інклюзивної освіти та окреслюється роль особистості в освітньому процесі.

Стаття спрямовується на підвищення усвідомленості про важливість інклюзивної освіти та її ролі в формуванні гармонійного суспільства, де кожна особистість має можливість розкрити свій потенціал та внести власний внесок у розвиток суспільства. Актуальність дослідження полягає також в наростаючій потребі сучасного суспільства у розвинутій системі інклюзивної освіти, яка б враховувала індивідуальні потреби кожного учня. У змінюваному антропоцентричному контексті, де акцент робиться на захисті та визнанні прав кожної особистості, інклюзивна освіта стає ключовим чинником формування гармонійного суспільства. Дана стаття вносить важливий внесок у розуміння та розвиток інклюзивної освіти, пропонуючи конкретні рекомендації для адаптації освітніх систем до потреб різноманітних учнів, що є критично важливим в контексті постійно зростаючого різноманіття учнівської аудиторії та прагнення до створення інклюзивного суспільства.

Ключові слова: конституційне право на освіту, освіта, регулювання права на освіту, рівний доступ до освіти, інклюзивна освіта, антропоцентричний підхід.

Постановка проблеми. У світлі сучасних антропоцентричних цінностей виникає актуальна проблема, пов'язана з необхідністю адаптації освітнього процесу до потреб кожної особистості. Зростаюча різноманітність учнівського складу вимагає уваги до створення гнучких та інклюзивних систем, що враховують різні рівні здібностей та особистісні специфікації.

Розглядаючи антропоцентричний підхід, важливо визначити, як він впливає на структуру та зміст освіти, підкреслюючи важливість ролі особистості в навчальному процесі. Питання стосовно ролі освіти в адаптації до різних потреб учнів стає ключовим в контексті розбудови сучасної інклюзивної системи. Важливо розглянути конкретні проблеми, які виникають при впровадженні інклюзивних підходів та шляхи їх подолання.

У статті досліджується, як антропоцентризм впливає на інклюзивні практики та наводяться шляхи вирішення проблематики, що стоїть на порозі **адаптації освітнього процесу до потреб різноманітної учнівської аудиторії**.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сферою досліджень антропоцентризму як конституційно-правової категорії займалася низка науковців, зокрема: Г. Задорожня, І. Заєць, В. Кафарський, М. Козюбра, В. Погорілко, І. Припхан, Ю. Тодика, О. Фрицький, В. Чушенко, Н. Шептал, П. Шляхтун та інші. У свою чергу, огляд актуальних джерел, присвячених розгляду соціальної інклюзії в освіті, вказує на те, що цю проблему досліджували різні науковці. Зокрема, вітчизняні дослідники, такі як: А. А. Колупаєва, Ю. М. Найда, Н. З. Софій (охарактеризують сферу концептуальних аспектів інклюзивної освіти), А. Г. Шевцов (освітні основи реабілітології), О. І. Рассказова (процеси соціалізації учнів у контексті інклюзивної освіти), В. В. Засенко (перспективи розвитку інклюзивної освіти в Україні), а також І. Бех, М. Боришевська, М. Савчин та інші, розглядають інші аспекти даної проблематики, зокрема, місце особистості в суспільстві.

Метою статті є дослідження впливу антропоцентричних цінностей на інклюзивну освіту, аналіз викликів адаптації освіти до індивідуальних потреб особистості, висвітлення концептуальних аспектів інклюзивної освіти та окреслення ролі особистості в освітньому процесі.

Виклад основного матеріалу. Сучасний світ неминуче орієнтується на людину та суспільство як основні складові важливих подій і явищ. Людські цінності виступають як необхідна основа для індивіда, соціальних груп та навіть для держави в цілому. У процесі сучасних соціальних реформ виникає необхідність врахування індивідуальних потреб особистості, що прямо відповідає конституційно закріпленому принципу «визнання людини найвищою соціальною цінністю» [1].

Підкреслимо той факт, що парадигма антропоцентризму розглядалась науковцями із різних сторін: крізь призму правотворчого підходу, мовознавчого підходу, релігійно-філософського підходу, функціонування органів державної влади тощо. Разом з тим, у вітчизняній науці конституційного права майже відсутня сфера досліджень, присвячених питанню інклюзивної освіти крізь призму антропоцентричних цінностей. Останнє, безперечно підтверджує наукову новизну та доцільність дослідження.

Однак, перш ніж приступити до розкриття мети дослідження, звернемо увагу на розкриття значення термінів «антропоцентризм» та «інклюзивність», якими ми будемо оперувати в процесі роботи.

У сфері правотворчості, Н. О. Славова стверджує, що принцип антропоцентризму є стійким елементом у формуванні законодавства та функціонуванні правової системи суспільства. На відміну від гуманізму,

де нормативно-правові акти базуються на загальнолюдських цінностях, антропоцентризм визначає, що при створенні правових актів слід акцентувати увагу на людині, вважаючи її центральною фігурою у всесвітньому контексті, підносячи її вище за космос, політику, природу та інше. Таким чином, наряду із загальноновизнаними принципами правотворчості, такими як науковість, професіоналізм, гуманізм, гласність, демократизм, толерантність, оперативність, єдність загальнодержавних і регіональних інтересів та інші, розгляд принципу антропоцентризму є важливим, оскільки акцентує увагу на людській особі як центральному аспекті у формуванні нормативно-правових актів [2].

У рамках православ'я антропологічні концепції звертаються до принципу «образу і подоби Божої», що означає розгляд цілісності людини у відношенні до Бога та всього світу. Суть людської істоти, як матеріальної і духовної, виникає від Бога і повертається до Нього. Бог створив людину, і через людину перевіряє результати своєї творчості. Таким чином, антропоцентризм, що впливає на релігійно-філософські погляди, як справедливо зазначає О. Мороз, обумовлений теїстичним характером релігійно-богословської думки. За цим поглядом, Бог є творцем і володарем світу, який формує людину і вимагає від неї відповідальності за її людяність. Бог розмістив людину в центрі світу, створивши для неї навколишнє середовище. Таким чином, людина стає головним об'єктом Божої творчості [3].

Принцип антропоцентризму в галузі мовознавства виявляється у визначенні людини як мовної особистості з урахуванням різних аспектів, зокрема, у межах мовної свідомості та мовної картини світу. Глумачення антропоцентричної лексики зосереджується на розгляді з позиції орієнтації на людину. Отже, вивчення мовних явищ з урахуванням «людської особистості» визначає специфіку мови через призму сприйняття людиною різноманіття та складності світу [4].

Аналіз антропоцентризму в сучасному конституціоналізмі може бути найефективніше проведений через вивчення конкретних подій державного значення, які виникли через участь представників державної влади у виконанні їх функцій. Основою для такого дослідження повинно служити вивчення нормативної бази конституційного права, що надасть характеристику кожній із зазначених подій. При застосуванні цього підходу можна обґрунтувати антропоцентризм як феномен конституційного права та конституціоналізму загалом. Його використання допоможе об'єднати норми за новим критерієм – антропоцентричним характером, вказати на нові можливості удосконалення нормативної бази з урахуванням людського фактора, а також виявити прогалини, що притаманні конституційному регулюванню. Необхідно зазначити ймовірність того, що описаний явищем конституціоналізму антропоцентризм може відповідати як поточним потребам сучасного суспільства, так і майбутнім викликам. Спрямовуючись на щоденну працю людини, її вміння, знання, навички та досвід, держава та її розвиток завжди матимуть тверді зачатки [5].

Таким чином, на основі наведених вище різногалузевих підходів, зазначимо, що антропоцентризм – це філософський та культурний підхід, що визнає людину центром та основою всесвіту або характеризує її як ключовий фактор при розгляді різних явищ, цінностей і процесів у світі. У широкому контексті,

антропоцентризм включає в себе ідеї, що ставлять інтереси та долю людини в центр розуміння природи, суспільства та всього існуючого.

Разом з тим, виникає питання щодо розуміння «інклюзивності» як політико-правової категорії.

В галузі соціально-педагогічної науки використання терміну «інклюзія» є відносно новим, і вченими, зокрема, дана парадигма інтерпретується за допомогою різних підходів. Так, Л. Міщик, характеризує інклюзію як процес, спрямований на збільшення участі всіх дітей у соціальному житті та різних програмах [6]. З іншого боку, А. Колупаєва розглядає інклюзію як об'єднану освітню систему, що забезпечує належну освіту всім учням, повне включення дітей з різними здібностями в різні аспекти шкільної освіти, що є доступними для інших дітей [7].

Зокрема, як справедливо зазначає Е. О. Манжос, при аналізі концептуальних підходів до аналізу та дослідження категорії «інклюзивності» у освіті, можна виділити наступні складники успішного впровадження даної практики в життя, а саме:

- формування нового світогляду суспільства, спрямованого на позитивне ставлення до дітей та осіб із порушеннями психофізичного розвитку та інвалідністю. Налагодження толерантного підходу всіх учасників освітнього процесу до спільного навчання дітей із особливостями психофізичного розвитку та їхніх здорових однолітків;

- окреслення пріоритетів державної політики в сфері освіти, які стосуються забезпечення конституційних прав та державних гарантій дітям із особливими освітніми потребами; поліпшення нормативно-правового, науково-методичного, фінансово-економічного забезпечення, орієнтованого на впровадження інклюзивного навчання;

- створення освітньо-розвивального середовища для дітей із особливими освітніми потребами в загальноосвітніх закладах;

- розробка навчально-методичного забезпечення освітнього процесу в умовах інклюзивного навчання;

- підвищення соціальної відповідальності сім'ї у вихованні дитини з особливими освітніми потребами, активна участь місцевої громади в реалізації інклюзивної практики;

- підготовка педагогічних кадрів для роботи з такими дітьми в умовах інклюзивного навчання [8].

Так, Н. Матвеева при дослідженні інклюзивної освіти в Україні крізь призму соціально-педагогічного підходу зазначає, що конкретний зміст та обсяг соціальних послуг у ході інклюзивного навчання адаптується індивідуально для кожного учня з особливими потребами відповідно до його фізичного стану та унікальних потреб. Ці послуги базуються на індивідуальних програмах та рекомендаціях експертів, що враховують різні варіанти і можливості відповідно до потреб дітей із особливими потребами. Згідно з чинним законодавством України, соціальні послуги включають в себе:

- розробку індивідуальної програми (плану) розвитку дитини з особливими потребами; організацію інклюзивного навчання з використанням загальноосвітньої програми відповідно до індивідуального плану;

- проведення психодіагностики для вивчення соціально-психологічних характеристик особистості, забезпечення корекційно-реабілітаційної допомоги та супроводу, організацію лікувальних занять;

- здійснення психокорекції та психотерапії для розвитку та самоствердження особистості із специфічними потребами, консультування з поліпшення взаємин з соціальним середовищем;

- організацію спеціальних занять для набуття соціально-побутових навичок (самообслуговування, комунікація, позитивна поведінка, харчування, орієнтування у просторі тощо);

- організацію дозвілля, спортивно-оздоровчих та інших видів діяльності;

- консультування з питань захисту прав та інтересів дитини;

- надання інформації про інші доступні соціальні послуги та інше [9].

Таким чином, зазначимо, що антропоцентричні цінності, які ставлять людину у центр уваги та визнають її унікальність та права, можуть впливати на *інклюзивну освіту* у кілька способів:

- *індивідуалізація підходу*. Антропоцентризм підтримує ідею індивідуальності та унікальності кожної особистості. Це може сприяти розробці індивідуальних навчальних планів та стратегій для учнів із різними освітніми потребами у інклюзивному середовищі;

- *розуміння різноманітності*. Антропоцентризм підтримує прийняття та розуміння різноманітності як невід'ємної частини людської природи. Зазначене може сприяти створенню відкритого та толерантного середовища, де усі учні відчуються прийнятими та підтриманими;

- *забезпечення рівних можливостей*. Антропоцентричні цінності можуть підкреслити важливість забезпечення рівних можливостей для всіх особистостей. У контексті інклюзивної освіти, це може означати визнання права кожного учня на доступ до якісної освіти, незалежно від їхніх індивідуальних особливостей;

- *акцент на розвиток особистості*. Антропоцентризм спрямовує увагу на розвиток і самореалізацію особистості. У інклюзивному середовищі зазначене підтримується забезпеченням індивідуалізованого підходу до навчання та виховання, спрямованого на розвиток потенціалу кожного учня.

Загалом, антропоцентризм може виступати як підґрунтя для створення інклюзивної освіти, враховуючи унікальність та права кожної особистості. Разом з тим, адаптація освіти до індивідуальних потреб особистості є важливим завданням, оскільки кожна людина має унікальні особливості, здібності та потреби. Проаналізуємо деякі виклики, які можуть виникати при цьому процесі:

1) *Різнманітність потреб та педагогічного складу* (зокрема, індивідуальні потреби учнів можуть значно різнитися. Вчителям доводиться пристосовувати програми та методи навчання до різної компетентності, рівня здібностей та інтересів учнів. Разом з тим, наявність різного досвіду та кваліфікації у педагогів з індивідуальними потребами учнів ставить за завдання забезпечення педагогів спеціальними навичками та підтримкою для успішної роботи в різнорівневому класі).

2) *Наявність специфічних особливостей* (так, учні з різними специфічними особливостями, такими як: порушення слуху, зору, рухові обмеження тощо, можуть потребувати індивідуальних підходів та ресурсів для повноцінного

залучення до освітнього процесу, таких як: інклюзивні класи, робочі місця, спеціальні методи навчання та інші засоби для максимальної інтеграції в освітню сферу тощо).

3) *Системні обмеження* (найчастіше дану сферу обумовлюють інфраструктурні обмеження, відсутність необхідних ресурсів та фінансування тощо, які можуть стати перешкодою для повноцінної реалізації індивідуального підходу в освіті).

Висновки і пропозиції. Отже, інклюзивна освіта, визначаючи свою концептуальну основу, ґрунтується на принципах рівноправ'я та доступності. Забезпечуючи рівний доступ до якісної освіти для всіх учнів, незалежно від їхніх індивідуальних особливостей, інклюзивна освіта акцентує на індивідуалізованому підході до навчання. Важливими аспектами цього підходу є створення толерантного та відкритого середовища, співпраця з батьками та опікунами, а також професійна підготовка вчителів для ефективної роботи в різнорівневому класі.

Однак, ключовою рушійною силою інклюзивної освіти є особистість кожного учня. Зазначена унікальність визначається індивідуальними характеристиками, здібностями та потребами. В інклюзивному навчальному середовищі особистість активно взаємодіє з навчальним процесом, визначаючи свої власні цілі, інтереси та шляхи розвитку. Вона стає активним учасником навчання, співпрацює з оточуючими, розвиває соціальні навички та самостійності.

Розглядаючи інклюзивну освіту як взаємодію концептуальних аспектів та ролі особистості, ми підкреслюємо важливість створення динамічного та підтримуючого середовища, де кожен учасник має можливість розвиватися відповідно до своїх індивідуальних особливостей та досягати свого повного потенціалу.

Список використаної літератури

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Славова Н. О. Генезис поглядів на правотворчість у працях мислителів античності. *Європейські перспективи*. 2013. № 1. С. 18-22.
3. Мороз О. Антропоцентризм релігійно-філософських поглядів церковних діячів Волині кінця XIX – початку XX століття. *Проблеми гуманітарних наук. Серія: Філософія*. Вип. 31. 2013. С. 187-198.
4. Попова Т. С. Принцип антропоцентризму як категорія сучасного мовознавства; наук. кер.: С. О. Швачко // *Перекладацькі інновації: матеріали X Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції*, м. Суми, 20-21 березня 2020 р. / Редкол.: С. О. Швачко, І. К. Кобякова, О. О. Жулавська та ін. Суми: СумДУ, 2020. С. 159-161.
5. Якимович Я. В. Антропоцентризм у державній владі: конституційний огляд емпіричних фактів державного правління в Україні. *Право та державне управління*. 2019. № 3(36). Т. 1. С. 59-65.
6. Міщик Л. І. Інклюзивна освіта як умова соціалізації дітей-інвалідів у процесі навчання. Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна». 2012. № 5. С. 139-142.
7. Колупасва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: Монографія. К.: «Самміт-Книга». 2009. 272 с.
8. Манжос Е. О. Інклюзивна освіта на сучасному етапі розвитку освітньої галузі. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*.

2019. № 62. Т. 1. С. 59-62.

9. Матвеева Н. Инклюзивна освіта в Україні: соціально-педагогічний аспект. *Освітній простір України*. 2017. Вип. 11. С. 180-187.

References

1. Konstitutsiya Ukraini vid 28 chervnya 1996 roku. *Vidomosti Verhovnoyi Radi Ukraini*. 1996. № 30. St. 141 [in Ukrainian].
2. Slavova N. O. (2013). Genezis poglyadiv na pravotvorchist u pratsyah misliteliv antichnosti. *Evropeyski perspektivi*. № 1. S. 18-22 [in Ukrainian].
3. Moroz O. (2013). Antropotsentrizm religiyno-filosofskih poglyadiv tserkovnih diyachiv Volini kintsya XIX – pochatku XX stolittya. *Problemi gumanitarnih nauk. Seriya: Filologiya*. Vip. 31. S. 187-198 [in Ukrainian].
4. Popova T. S. (2020). Printsip antropotsentrizmu yak kategoriya suchasnogo movoznavstva; nauk. ker.: S. O. Shvachko // *Perekladatski innovatsiyi: materiali X Vseukrayinskoyi studentskoyi naukovopraktichnoyi konferentsiyi, m. Sumi, 20-21 bereznya 2020 r.* / Redkol.: S. O. Shvachko, I. K. Kobyakova, O. O. Zhulavska ta In. Sumi: SumDU. S. 159-161 [in Ukrainian].
5. Yakimovich Ya. V. (2019). Antropotsentrizm u derzhavniy vladi: konstitutsiyniy oglyad empirichnih faktiv derzhavnogo pravlinnya v Ukraini. *Pravo ta derzhavne upravlinnya*. № 3(36). Т. 1. S. 59-65 [in Ukrainian].
6. Mischik L. I. (2012). Inklyuzivna osvita yak umova sotsializatsiyi ditey-invalidiv u protsesi navchannya. *Zbirnik naukovih prats Hmel'nitskogo Institutu sotsialnih tehnologiy Universitetu «Ukrayina»*. № 5. S. 139-142 [in Ukrainian].
7. Kolupaeva A. A. (2009). Inklyuzivna osvita: realiyi ta perspektivi: Monografiya. K.: «Sammit-Kniga». 272 s. [in Ukrainian].
8. Manzhos E. O. (2019). Inklyuzivna osvita na suchasnomu etapi rozvitku osvitnoyi galuzi. *Pedagogika formuvannya tvorchoyi osobistosti u vischii i zagalnoosvitniy shkolah*. № 62. Т. 1. S. 59-62 [in Ukrainian].
9. Matveeva N. (2017). Inklyuzivna osvita v Ukraini: sotsialno-pedagogichniy aspekt. *Osvitniy prostir Ukraini*. Vip. 11. S. 180-187 [in Ukrainian].

Стаття надійшла 20.10.2023 р.

S. S. Kalyniuk, Candidate of of Juridical Sciences, Associate Professor
Uzhhorod National University, Faculty of Law
the Department of Commercial Law
Kapitulna Street, 26, Uzhhorod, 88000, Ukraine
e-mail: stepan.kalyniuk@uzhnu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0002-6735-9232

INCLUSIVE EDUCATION: ADAPTATION TO PERSONAL NEEDS IN THE CONTEXT OF ANTHROPOCENTRIC VALUES

Summary

This scientific article is devoted to the study of the problem of inclusive education in the context of modern anthropocentric values. The author analyzes the implementation of the tools of inclusive education in the process of adaptation to the needs of the individual in the conditions of anthropocentrism, focused on the recognition and protection of the rights and dignity of each individual. The article examines the main principles of inclusive education aimed at implementing an environment that promotes the development of diverse talents and ensuring access to education for all. The article emphasizes the need to take into account the individual needs of students with different characteristics, including physical, mental and social characteristics. An analysis of the terminological content of anthropocentrism and inclusiveness as po-

litical and legal phenomena is carried out. The article examines the impact of anthropocentric values on inclusive education. The challenges of adapting education to the individual needs of the individual are analyzed. The conceptual aspects of inclusive education are highlighted and the role of the individual in the educational process is outlined.

The article is aimed at raising awareness of the importance of inclusive education and its role in the formation of a harmonious society, where each individual has the opportunity to reveal his potential and make his own contribution to the development of society. The relevance of the study also lies in the growing need of modern society for a developed system of inclusive education, which would take into account the individual needs of each student. In the changing anthropocentric context, where the emphasis is on the protection and recognition of the rights of each individual, inclusive education becomes a key factor in the formation of a harmonious society. This article makes an important contribution to the understanding and development of inclusive education by offering specific recommendations for adapting educational systems to the needs of diverse students, which is critically important in the context of the ever-growing diversity of student audiences and the desire to create an inclusive society.

Keywords: constitutional right to education, education, regulation of the right to education, equal access to education, inclusive education, anthropocentric approach.

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2023.52.291719>

УДК 342.1

А. В. Левенець, канд. юрид. наук, доцент
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Кафедра конституційного права та правосуддя
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна
e-mail: angel1lev@onu.edu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1941-513X>

Д. А. Постна, здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Економіко-правовий факультет
Кафедра конституційного права та правосуддя
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна
e-mail: dariia.postna@onu.edu.ua

ПОНЯТТЯ ЛЮСТРАЦІЇ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ

У статті досліджено сутність люстрації як політико-правового механізму захисту демократії. Виявлено, що дане явище відомо світовій історії зі стародавніх часів, проте сучасного змісту воно отримало після Другої світової війни, коли низка європейських країн знаходилась у стані подолання наслідків антидемократичних фашистських та нацистських режимів. Виявлено складний політико-правовий характер поняття «люстрації», який проявляється у необхідності пошуку балансу між захистом принципів молодій демократії та захистом прав людини. Проаналізовано світовий досвід проведення люстрації та найбільш часті помилки, яких припускались держави у цьому аспекті. Істотну роль у механізмі визначення критеріїв та принципів люстрації відіграють міжнародні органи та організації, наприклад такі, як Європейська комісія за демократію через право (Венеційська комісія) та Європейський суд з прав людини. Саме напрацьована практика цих інституцій дозволяє дійти висновку, що люстрація сама по собі не є порушенням прав людини, а виступає дієвим механізмом очищення влади від представників минулих антидемократичних режимів. Історичний досвід свідчить, що лише ті держави, які пройшли через механізми люстрації та декомунізації, отримали шанс на побудову дійсно демократичних правових режимів. Україна ж навпаки, є яскравим прикладом держави, яка не провела відповідні процедури одразу після повалення комуністичного ладу, тому через майже кілька десятків років стикнулась з цими ж проблемами в істотно більшому обсязі. Також вітчизняний досвід проведення люстрації засвідчив, наскільки безрезультативними можуть виявитись відповідні механізми, коли законодавець не враховує міжнародні стандарти у цій галузі та прийняте нашівидкуруч законодавство містить низку недоліків, до яких належать: відсутність індивідуалізованого підходу до відповідальності, занадто широкий перелік осіб, на яких розповсюджувався Закон України «Про очищення влади», відсутність дієвих механізмів захисту і т. д. У підсумку такі недоліки законодавства призвели до визнання неправомірним втручання держави у права осіб, щодо яких було застосовано люстрацію та зведенням нанівець відповідних зусиль.

Ключові слова: люстрація, очищення влади, права людини, доброчесність, демократія, Європейський суд з прав людини, верховенство права.

Постановка проблеми. Будь-яке глобальне перетворення вимагає зміни не лише зовнішньої оболонки явища, а й його внутрішніх складових. Саме тому кардинальні перетворення у державі, покликані змінити антидемократичний режим, не можуть відбутися без внутрішнього очищення самої влади, адже діяльність та зміни у державі, в першу чергу, відбуваються через діяльність владних інституцій. Для подібних змін у міжнародному праві існує механізм люстрації – процес «очищення» публічної влади від корумпованих, непрофесійних та тоталітарно-ідеологізованих діячів.

В Україні питання люстрації актуалізувалося як і розпадом СРСР 1991 року, що залишив після себе при владі велику кількість лояльних до комунізму та імперських ідей політиків, так і періодом президенства Януковича, після втечі якого владні позиції у державі продовжували займати пособники невдалої спроби узурпації влади та зміни європейського курсу розвитку України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття люстрації, її складної політико-правової природи, критерії та умови здійснення постали предметом наукових пошуків в один момент у значній кількості дослідників. До відповідного кола належать Р. Балабан, В. Ковальчук, Н. Мінєнкова, М. Пивовар, О. Степаненко, К. Хлабистова та ін. Проте значний перелік наукових досліджень у відповідному напрямку здійснювався з позиції політологічної та історичної науки. Саме правовий аналіз механізму люстрації, принципів її проведення досі залишається малодослідженим. В основному наявні публікації з цих питань замикаються на констатації недоліків вітчизняного Закону України «Про очищення влади». Вважаємо за необхідне проаналізувати відповідний інститут в аспекті визначення пропозицій та подальших перспектив його застосування в Україні.

Мета статті полягає в тому, щоб проаналізувати вітчизняний досвід застосування люстрації як елементу захисту демократії.

Виклад основного матеріалу. Саме по собі явище люстрації виникло ще за давніх часів. Термін «люстрація» виник у греко-римській міфології, і позначав очищення від моральної скверни шляхом жертвоприношення [1, с. 551]. Такий обряд був впроваджений Сервієм Туллієм та проводився раз на 5 років спочатку царем або консулом, а пізніше – обраним за жеребом цензором. Ритуал мав декілька видів залежно від суб'єкту очищення – народу, флоту або сухопутного війська. Базова люстрація полягала у принесенні в жертву свині, барана або бика [2, с. 137].

Перший механізм, схожий на люстрацію, мав назву «остракізм» та був запроваджений у Давній Греції. Це явище виникло у 508 р. до н.е. та передбачало вигнання за рішенням народних зборів осіб, з подальшим занесенням їхніх імен на «остроки» – глиняні черепи [3, с. 18]. Це був позасудовий профілактичний захід, що застосовувався до найбільш впливових жителів міста, мав фіксований строк (наприклад, в Афінах – 10 років), та не передбачав позбавлення особи цивільних прав, які у подальшому могли бути повністю відновлені. Така процедура містила досить багато заходів превенції її перетворення на засіб

політичної боротьби з опонентами, наприклад, мінімальну кількість голосів для схвалення рішення, безпосередній характер голосування тощо, втім, з часом перетворилася на політичну зброю, завдяки якій через пропаганду, підкупи та маніпулювання, політики позбавлялися конкурентів [2, с. 319].

Аналогічними, за змістом та наслідками, процедурами були проскрипції та децимації у Стародавньому Римі. Проскрипція передбачала створення списків осіб, що були оголошені поза законом, з призначенням винагороди за їхнє вбивство. Децимація ж – це «вид дисциплінарного покарання у Римській армії, що полягав у страті кожного десятого солдата, визначеного шляхом жеребкування, за вчинення тяжких військових злочинів: втеча з поля бою, бунт, дезертирство і т.д. [2, с. 322]. Проте вважаємо порівняння згаданих засобів з люстрацією недоречними, адже вони є більше засобом політичних репресій у першому випадку, та дисциплінарних санкцій у другому, та не мають на меті очищення влади від посібників попереднього режиму.

Вже у I ст. до н.е. у Древньому Римі під люстрацією розуміли переслідування однією державною елітою попередньої еліти із заборобою останній займати посади, через те, що вона брала участь у діяльності злочинного режиму [3, с. 17]. При цьому під люстрацію у цьому випадку підпадали не лише політичні діячі, а й військові.

З XIV ст. люстрація набуває значення періодичного опису державного майна. Зокрема, такі заходи використовувалися у Російській імперії. «Саме слово «люстрація» у цей час означає докладно «оглядати» або «вивчати». У законодавстві Великого Князівства Литовського термін «люстрація» вперше було вжито 1545 р. в значенні оцінки стану військової справи. Пізніше в сенсі урядового опису державних маєтностей, цей термін вперше було вжито в конституції Пйотрковського сейму 1562-1563 років. Головне завдання акції під назвою «люстрація» було обчислити прибутковість державних маєтностей (королівщин), їхнє оподаткування» [3, с. 18].

У сучасному значенні як правова категорія термін «люстрація» був використаний у процесі денацифікації Німеччини після Другої світової війни, що відбувся за рішенням Потсдамської конференції. Незважаючи на дещо різні підходи щодо люстраційних заходів у різних частинах поділеної Німеччини, у результаті колишні члени нацистської партії були позбавлені можливості займати керівні посади, що призвело до поступової зміни ідеологічного курсу держави [4, с. 20-25].

Сьогодні люстрація означає «інститут перехідної справедливості, спрямованої на подолання негативних наслідків тоталітарних (авторитарних) режимів» [1, с. 551]. Здебільшого цей термін використовується для опису процесів, що відбувалися у державах Східної Європи після розпаду СРСР. Цей процес, застосований у низці держав колишнього Союзу, дозволив легітимним шляхом частково або повністю усунути від влади представників комуністичної еліти та радянських спецслужб, що могли завадити побудові демократичної сучасної держави, бажаючи зберегти старі устої.

Варто погодитися з Н. Міненковою, яка виділяє дві домінантні концепції розуміння люстрації у сучасній науці: традиційна концепція інтерпретує люстрацію як каральний юридичний захід усунення від влади посадових осіб

за дії, які мали місце під час існування колишнього політичного режиму, акцентуючи увагу саме на санкційній природі цього процесу; альтернативна (ретроактивна), за якою люстрація розглядається як засіб відновлення порушеної справедливості шляхом публічного розкриття злочинності діянь осіб, причетних до дій попереднього режиму, прямим наслідком чого є громадський осуд, а покарання лише доповнює його [5, с. 154].

Варіативність підходів до поняття та концепцій люстрації дозволяє виділити кілька її функцій: «каральну – очищення через притягнення до колективної відповідальності за гріхи репресивного режиму з наступним колективним покаранням; превентивну – недопущення до управління і прийняття політичних рішень осіб, які зганьбили себе співпрацею з таким режимом» [6, с. 22]; «регулятивну – фактичне дотримання вимог щодо заборони суміщення державних (виборних) посад з іншою роботою; захисну – захист національної економіки від протизаконного впливу на неї величезного тіньового капіталу (отриманого незаконним, а то і злочинним шляхом)» [7, с. 201].

Вказані функції в повній мірі відображають завдання, що покладені в основу механізму люстрації, та спрямовані на досягнення її головної мети – таке якісне перетворення державного режиму, за якого є недопустимою зневага до людських прав і свобод, використання державної влади у власних егоїстичних цілях та ігнорування потреб суспільства, яке розглядається виключно як людський ресурс для задоволення інтересів владної верхівки.

Важливим аспектом легітимності проведення люстрації є її законодавче оформлення у відповідних законах про люстрацію. Законами про люстрацію є специфічні перехідні закони, що є результатом повалення минулого режиму, викритого як злочинного, що регламентують умови прийняття на державні посади службовців та призводять до зміни особового складу державних органів.

Конкретні заходи люстрації досить сильно різняться в залежності від держави. Зокрема, практичного застосування набувають згадані концепції сприйняття люстрації. Так, у державах, що дотримувалися традиційного підходу, люстрація призводить до безальтернативного звільнення та переслідування осіб, причетних до колишнього режиму. Прикладом такої держави є, зокрема, Чеська Республіка. Країни ж, що обрали альтернативний підхід, вимагають від послідовників злочинної влади лише публічного визнання своїх дій та розкаяння, і майже не обмежують їх у майбутній професійній діяльності. Наприклад, досить м'якою може вважатися люстрація у Польщі [8].

Проте крім варіативності заходів люстрації, різняться також і сприйняття люстрації як такої. Як доречно зазначають експерти, значну підтримку люстрація отримала серед країн, що впродовж тривалих років потерпали від комунізму, адже вони безпосередньо відчули на собі наслідки тоталітарного злочинного режиму і прагнуть його позбутися. Натомість серед демократичної спільноти паралельно також існує негативне ставлення до люстрації. Таку позицію обґрунтовують порушенням цим позасудовим методом покарання принципу персональної відповідальності та презумпції невинуватості [8].

Втім, незважаючи на дискусії щодо сприйняття люстрації, для її регламентування на міжнародному рівні все ж був прийнятий ряд актів, а саме Європейська конвенція про права людини, Резолюція 1096 «Про заходи

щодо ліквідації спадщини колишніх комуністичних тоталітарних режимів», та утворення наднаціональної системи судового захисту – Європейського суду з прав людини. Останній, зокрема, при розгляді справ про люстрацію керується принципом «wehr hafte demokratie» - «демократія, що може себе захистити самостійно» [9, с. 7-8]. Вперше цей термін був введений Карлом Льовенштайном, який у своїй статті 1937 року розкривав необхідність жорсткішої боротьби демократії з фашистським режимом. Він зазначав, що «якщо демократія вірить у перевагу своїх абсолютних цінностей... вона має докласти усіх зусиль, аби їх врятувати, навіть за наявності ризику або ціною порушення фундаментальних принципів» [9, с. 8]. Крім цього, ЄСПЛ також виходить з принципів пропорційності та адекватності при розгляді справ про люстрацію, через які певні обмеження прав окремих людей відбуваються лише для забезпечення суспільного блага та захисту інтересів суспільства в цілому, та лише у тій мірі, в якій ці обмеження є необхідними і достатніми.

Вже згадана Резолюція 1096 ПАРЄ закріпила офіційну мету заходів люстрації, а саме: «створення плюралістичної демократії, заснованої на верховенстві права й дотриманні прав людини та розмаїття» [10]. Крім цього, вона визначила також запобіжники для недопущення перетворення механізму люстрації на репресивно-каральну машину, спрямовану проти політичних конкурентів та встановлення нової авторитарної влади. Таким запобіжником стало, в першу чергу, зобов'язання держав діяти виключно в межах принципу верховенства права, не позбавляючи осіб, що підпадають під люстрацію, права на судовий розгляд та на свободу висловлення своїх думок. Крім цього, Резолюція поширює на процедуру люстрації і принципи кримінального права, за винятком строків давності, зокрема, забороняє зворотню силу закону крім випадків, коли особа порушує загальні правові принципи [10].

Таким чином, можна виділити 4 основні критерії, яким має відповідати люстрація в аспекті її законності:

1. Дотримання пропорційності мети здійснення очищення влади та кримінального права.
2. Встановлення конкретних часових меж проведення люстрації.
3. Індивідуалізована відповідальність особи, тобто наявність покарання виключно за наявності реальної вини конкретної особи.
4. Гарантоване право на захист своїх інтересів осіб, що підпадають під люстрацію.

Отже, міжнародні акти та діяльність ЄСПЛ стали певним компромісом між консервативною та ретроактивною концепціями, окресливши загальні принципи здійснення процедури люстрації.

Обрані заходи здійснення люстрації зумовлені конкретним історичним досвідом відповідної держави, що спричинив необхідність проведення такої процедури, і можуть поєднувати у собі як власне обмежувальні, так і профілактичні аспекти. Зокрема, типовими люстраційними заходами можна назвати заборону зайняття певних посад та здійснення певної діяльності особам, відкриття кримінальних проваджень, зняття недоторканості, позбавлення привілеїв тощо [10].

Особливу історію розвитку люстрація має в Україні. Після розпаду СРСР Україна, на відміну від більшості інших держав колишнього Союзу, одразу не спромоглася на проведення люстрації. Основною причиною цього став плавний перехід комуністичної еліти у еліту вже незалежної України та загальне досить нейтральне ставлення населення до соціалізму як такого. Яскравим прикладом цього є Леонід Кравчук, який, будучи членом Політбюро ЦК КПУ, спромігся не лише вперше очолити Верховну Раду вже незалежної України, а й стати її першим Президентом [8, с. 235].

Помаранчева революція стала новим поштовхом для ідеї проведення люстрації. Зокрема, до Верховної Ради України IV скликання було подано 3 законопроекти, присвячені цьому питанню: «Про люстрацію» № 7028, «Щодо певних обмежень при обійманні посад в державних органах влади України» № 7028-1 та «Про люстрацію» № 7028-2 [11, с. 71]. Втім, усі законопроекти суперечили європейським стандартам, а тому не отримали реального втілення, а кроки до проведення люстраційних заходів знову зупинилися на декілька років.

Революція Гідності стала переломним моментом для суспільства щодо ідеї проведення люстрації. Намагання экс-президента Януковича повернути Україну в лоно російського політичного режиму, запровадження т.зв. «драконівських законів», насильницькі і недемократичні способи придушення громадянського протесту довели необхідність проведення повноцінного очищення влади задля відвернення загрози побудови авторитарного режиму та встановлення неправового законодавства.

Як результат, події 2013-2014 рр. призвели до прийняття низки законів, спрямованих на якісне оновлення влади в державі, а саме: Закон України «Про очищення влади», Закон України «Про відновлення довіри до судової влади в Україні» та Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки».

Тут варто відмітити певну спільність процесів проведення люстрації у країнах, що виокремилися у незалежні державі після розпаду СРСР, а саме: заборона комуністичних партій; відкриття раніше засекречених архівів та, як наслідок, публікація списків колишніх працівників спецслужб радянського періоду; заборона зайняття посад колишнім представникам комуністичної партії та працівникам вищезгаданих спецслужб на певний строк [6, с. 22]. Також багато країн впровадили перевірку усіх дійсних посадових осіб для виявлення їхньої причетності до згаданих категорій населення, та зобов'язання усіх службовців надати інформацію про свою співпрацю зі злочинним режимом, якщо така була наявна.

Проте запізніла українська люстрація значною мірою відрізнялася від люстраційних заходів інших держав. В першу чергу, це зумовлено її затримкою на більш ніж 20 років: адже люстрація покликана слугувати такою собі роздільною лінією між старим політичним режимом та новим. Можна сказати, що люстрація в Україні стала очищенням влади від пособників злочинного режиму В. Януковича, проте варто погодитися з Р. Балабаном [12, с. 121], який вказує, що посадові особи, задіяні у реалізації злочинних посягань цього досить короткотривалого періоду були швидше закономірним наслідком вже

існуючого з моменту проголошення незалежності політичного режиму. Тож фактично люстрація була спрямована на загальне, глобальне очищення влади, започаткованої вихідцями комуністичних часів у 90-х рр. минулого сторіччя, та продовженої їхніми моральними наступниками, свавілля яких досягло апогею у вже згаданий період президентства В. Януковича.

За ч. 1 ст. 5 Закон України «Про очищення влади», забезпечення і контроль над проведенням люстрації покладался на Міністерство юстиції, в межах якого був утворений спеціальний Відділ з питань люстрації. Крім цього, громадський контроль за проведенням люстраційних заходів мала здійснювати Громадська рада з питань люстрації, що складалася з 6 осіб, які обиралися на конкурсних засадах.

Для розуміння механізму, за яким повинна була відбуватися люстрація в Україні, розглянемо положення Закону України «Про очищення влади» (далі – ЗУ). Ч. 2 ст. 1 проголошує мету, і, водночас визначає підстави проведення люстрації. Передумовами прийняття відповідного закону та необхідність проведення такого очищення спричинила узурпація влади колишнім президентом В. Януковичем. Ціллю ж люстрації стало прагнення «недопущення до участі в управлінні державними справами осіб, які своїми рішеннями, діями чи бездіяльністю здійснювали заходи (та/або сприяли їх здійсненню), спрямовані на узурпацію влади Президентом України Віктором Януковичем, підриг основ національної безпеки і оборони України або протиправне порушення прав і свобод людини» [13, ст. 1]. Крім цього, ця ж стаття містить принципи, на яких повинна ґрунтуватися люстрація, а саме: «верховенства права та законності; відкритості, прозорості та публічності; презумпції невинуватості; індивідуальної відповідальності; гарантування права на захист» [13, ст. 1]. Також встановлений строк, який особа, що підпала під очищення влади, не може займати посади: залежно від її посади 5 або 10 років.

Опираючись на ст. 2 вищезгаданого закону, можна виділити коло суб'єктів, які підпали під люстрацію за їх приналежністю до відповідної сфери у системі реалізації публічної влади: посадові особи виконавчих органів, зокрема, пов'язаних з фінансовими послугами, ринком цінних паперів, державною податковою, митною, антикорупційною та антимонопольною політикою, інформацією, цивільним захистом, посадові особи прокуратури, органів внутрішніх справ та органів правосуддя, військові посадові особи, вищі посадові особи Адміністрації Президента та Секретаріату КМУ, члени Центральної Виборчої Комісії, керівники державних підприємств оборонно-промислового комплексу та адміністративних послуг, та інші посадові особи органів державного і місцевого самоврядування, крім виборних посад. Фактично, можемо зробити висновок, що люстрацією охоплювалися усі сфери держави, які найбільше постраждали від намагань узурпації влади: адміністративні, силові та фінансові структури.

Наступною статтею визначаються критерії люстрації, а саме перебування на визначених посадах не менше 1 року в період з 25 лютого 2010 року по 22 лютого 2014 року. Втім, ч. 7 ст. 1 ЗУ було передбачено виняток з загального правила, встановивши, що особи, визнані учасниками бойових дій (антитерористичної операції) проти РФ, не підпадають під люстрацію.

Крім цього, у 2015 році ст. 1 було доповнено ч. 8, якою розширено перелік підстав для уникнення люстрації: заборона зайняття посад не стосується осіб, перебування на посаді яких є необхідним для забезпечення обороноздатності України за умови подання відповідного клопотання, а також особи, щодо яких Міністр оборони або керівник військового формування подав вмотивоване клопотання і Президент його задовольнив.

Стаття 4 регламентує порядок подання заяв особами, перелік яких передбачено у ст. 2 ЗУ, щодо застосування до них люстрації, або ж заяв про незастосування таких заходів з одночасною згодою на проведення щодо них перевірки та оприлюднення відповідної інформації. Неподання такої заяви є підставою для звільнення особи та застосування до неї заборони зайняття посад впродовж відповідного терміну.

Регламентация органів, що уповноважені здійснювати люстрацію та порядок проведення перевірки осіб передбачена статтею 5 ЗУ. Стаття 6 вказує на особливості подання заяв на зайняття посади осіб, що підпали під люстрацію.

Відповідно до статті 7 ЗУ, в Україні діє Єдиний державний реєстр осіб, щодо яких застосовано положення Закону України «Про очищення влади». Відомості до цього реєстру вносяться Міністерством юстиції України, яке і визначається відповідальним органом за проведення перевірок щодо осіб, які підпадають під люстрацію. Заклучна ст. 8 ЗУ містить положення щодо здійснення контролю ВРУ за дотримання закону.

Варто розглянути детальніше проблеми, якими супроводжувалося проведення люстрації в Україні. Необхідно вказати на порушення даною люстрацією частини європейських стандартів щодо проведення очищення влади. Про це, зокрема, наголошували Венеціанська комісія та ЄСПЛ у своєму рішенні «Полях та інші проти України». Так, у Проміжному висновку Венеціанської комісії щодо ЗУ «Про очищення влади» вказується: «Ст. 1.2 Закону «Про люстрацію» перераховує загальні принципи, що регулюють процес люстрації: а. верховенство права і законність; б. відкритість, прозорість і громадська доступність; в. презумпція невинуватості, г. індивідуальна відповідальність, д. гарантія права на захист. Цей список принципів, як видається, повністю відповідає європейським рекомендаціям. Проте докладний аналіз закону показує, що закон не відповідає цим керівним принципам» [14, п. 23].

Особливою проблемою українського варіанту люстрації стала відсутність індивідуальної відповідальності зазначених осіб. Зокрема, для притягнення особи для відповідальності в першу чергу має бути врахована її особиста роль та діяльність в межах колишнього антидемократичного режиму, а також її діяльність після його розпаду. «Неіндивідуалізована відповідальність могла б бути застосована лише до певного кола високопосадовців. Участь таких чиновників у антидемократичних діях або інформація про їх участь у корупційних злочинах була презюмована в самому законі, а процедура їх люстрації не потребувала особливих доказів» [15]. Особливої уваги потребував сам факт люстрації осіб, причетних до діяльності колишньої КППС та КДБ, враховуючи період часу, який пройшов з моменту розпаду РСФС та широкий перелік таких осіб.

На колективну відповідальність яскраво вказують прикінцеві і перехідні положення ЗУ «Про очищення влади», за якими усі особи, до яких може бути

застосована заборона щодо зайняття посад, передбачені у ч. 3 ст. 1 ЗУ, мають бути звільнені з посад впродовж 10 днів з дня набрання чинності Закону. Подібне автоматичне покарання є жорстким порушенням базових принципів проведення люстрації.

Крім цього, ЗУ «Про очищення влади» передбачає публікацію інформації про осіб, до яких застосовується люстрація, та надання публічного доступу до цієї інформації. Причому така публікація є автоматичною щодо всіх осіб, які підлягали люстрації, що порушує ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [15].

Подібні недоліки вітчизняного законодавства про люстрацію очікувано призвели до постановленого рішення ЄСПЛ у справі «Полях та інші проти України» від 17 жовтня 2019 року, яке завдяки своєму прецедентному характеру дозволило багатьом особам, які були піддані люстрації (і значна частина з них дійсно заслуговувала на неї) скористатись механізмом перегляду судового рішення та скасування відповідних заборон.

Венеціанська комісія також вказує на необхідності розмежування заходів боротьби з корупцією та люстрацію. На нашу думку, таке зауваження є цілком доречним, адже витікає з самої природи люстрації як очищення влади від осіб, що забезпечували функціонування антидемократичного режиму. І хоча корупція, безумовно, може бути частиною такого режиму, вона є кримінальним правопорушенням і тягне за собою настання кримінальної відповідальності, а, отже, питання корупції мають розглядатися у порядку кримінального провадження. Поєднання елементів люстрації та покарання за корупцію також властиве українському ЗУ «Про очищення влади».

Окремої уваги потребує питання щодо люстрації суддів, яка фактично продовжується й досі (вже майже 10 років). Як вірно зазначає Венеційська Комісія у своєму проміжному висновку, «існує паралелізм між Законом «Про люстрацію» і Законом «Про відновлення довіри до судової системи» стосовно подій на Майдані. Українська влада пояснила, що включення суддів в новому законі було виправдано з двох причин: по-перше, попередній закон виявився неефективним (число заявок, оброблених спеціальною комісією є незначним); по-друге, попередній закон не дозволяє заборонити зайняття державної посади люстрованим суддею. Венеціанська комісія вважає, що якщо попередній закон вважається неефективним, його мають скасувати і замінити новими, більш ефективними положеннями, які, однак, належним чином будуть поважати конституційні норми про незалежність суддів» [14, п. 76]. Абсолютно погоджуємось з подальшими твердженнями Венеційської Комісії що, подібне «перекривання створює проблеми правової визначеності та ставить питання про координацію: якщо суддя вже був предметом процедури відповідно до Закону «Про відновлення довіри до судової системи», він чи вона повинні бути захищені від застосування Закону «Про люстрацію» у відповідності з принципом «ne bis in idem» (не двічі за одне й те ж саме). Якщо жодна процедура ще не була проведена, поки неясно, яка процедура переважає. Люстрація суддів повинна бути врегульована лише одним законом» [14, п. 76]. У 2016 році частково зазначена правова невизначеність була вирішена прийняттям нового Закону України «Про судоустрій та статус суддів», який передбачив нові процедури

кваліфікаційного оцінювання суддів та кандидатів на посаду судді, істотною частиною якого стала перевірка на доброчесність, проте враховуючи прогалини та незавершеність загального процесу люстрації, маємо істотні проблеми у забезпеченні доброчесного суддівського корпусу зараз.

Висновки і пропозиції. Проаналізовані історичні аспекти становлення, світовий та вітчизняний досвід функціонування люстрації дає змогу дійти висновків, що хоча вона в Україні і досягла певних результатів, а нормативна база, на якій ґрунтувались люстраційні процедури, містила окремі правильні зачинання, вона фактично не змогла реалізувати свою основну мету – очищення влади від тих, хто довгий період часу знаходився при владі, керуючись антидемократичними та антиправовими принципами. Однозначно можна стверджувати про чіткий запит суспільства на оновлення політичних еліт та позбавлення від тоталітарного минулого радянського періоду, продемонстрованого українським народом двічі за 10 років: під час Помаранчевої Революції, а потім Революції Гідності. Інститут люстрації визнаний у сучасному світі дієвим засобом захисту демократії, проте український досвід її застосування вкотре засвідчив, що для демократичної держави першочергове значення має не сам результат, а процедурні аспекти, пов'язані із забезпеченням верховенства права та захисту прав людини. Окремі зміни, які були внесені до ЗУ «Про очищення влади», не вирішили всіх означених недоліків, а тому перспективами його подальшого вдосконалення, на наш погляд, мають бути наступні:

- визначення індивідуалізованого підходу до застосування люстрації із забезпеченням презумпції невинуватості та права на захист;
- встановлення обов'язкового судового порядку накладення відповідних заборон і лише після набрання юридичної сили рішенням суду – включення особи до Реєстру осіб щодо яких застосовано люстрацію;
- чітка правова регламентація щодо люстрації суддів у напрямку виключення цієї категорії осіб з переліку, передбаченого ЗУ «Про очищення влади» та розповсюдженням на них положень ЗУ «Про судоустрій та статус суддів», яким передбачено низку самостійних перевірок та процедур, направлених на встановлення відповідності судді/кандидата на посаду судді критеріям компетентності та доброчесності.

Список використаної літератури

1. Ковальчук В., Пивовар М. Люстрація як механізм захисту основ демократії та прав людини в Україні. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Сер. : Юридичні науки : зб. наук. праць. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2017. № 865. С. 550-556. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2018/jun/13474/85.pdf>
2. Хлабистова К. В. Еволюція поняття люстрації з часів античності до XX ст. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2016. № 2 (99). С. 316-327. URL: [Scientific Journal of the National Academy of Internal Affairs Vol. 21, No. 2_ -316-327.pdf](https://www.nai.gov.ua/ua/Scientific%20Journal%20of%20the%20National%20Academy%20of%20Internal%20Affairs%20Vol.%2021,%20No.%202_316-327.pdf)
3. Степаненко О. Г. Політична люстрація: теоретичні засади поняття. Наукові праці. Політологія. 2014. Випуск 224. Том 236. С. 17-20. URL: [27721-Текст-статті-49999-2-10-20141007.pdf](https://www.researcher.life/article/27721-Текст-статті-49999-2-10-20141007.pdf)
4. Санья Ромайке. Спеціальна доповідь No.2 Правосуддя перехідного періоду в Німеччині після 1945 та 1990 років. Міжнародна академія нюрнберзьких принципів, 2016. URL: [TJ_in_Germany-UKR-FINAL.pdf](https://www.nurembergacademy.org/TJ_in_Germany-UKR-FINAL.pdf)

5. Мінєнкова Н. Люстрація в Польщі та Чехії: розбіжність типів, чинників та наслідків. *Studia Politologica Ucraino-Polona*. 2014. Т. 4. С. 153-157. URL: 167568-Текст статті-368916-1-10-20190518.pdf
6. Шишкіна Е. В. Люстрація і права людини. Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки. 2017. Том 200. С. 21-27. URL: content (ukma.edu.ua)
7. Степаненко О. Г. Люстрація в політичному просторі України. Актуальні проблеми політики. 2017. Вип. 59. С. 198-205. URL: Степаненко О. Г. Люстрація в політичному просторі України.pdf (onua.edu.ua)
8. Shliakhtun P., Malkina G. The politics of lustration in Ukraine and Poland (comparative study). *Scientific journal of polonia university*. 2020. № 40 (3). С. 231-240. URL: 2c201216a501d8291fafdd643536e0bc3e2e.pdf (semantic scholar.org)
9. Давід Р. Люстрація в Україні та європейські стандарти: формування демократії, спроможної себе захистити. 24 лютого 2015 р. URL: FAIR_Report_Roman_David_Lust_and_Demos_2015_UKR.pdf (newjustice.org.ua)
10. Про заходи щодо ліквідації спадщини колишніх комуністичних тоталітарних систем: Резолюція Парламентської асамблеї РЄ № 1096 від 27 червня 1996 року. URL: Резолюція ПАРЄ 1096 (1996).doc (live.com)
11. Амністія та люстрація: механізми перехідного правосуддя для майбутнього України. Огляд міжнародної практики та національного законодавства: наук.-практ. вид. / Маргиненко О. А., Семьоркіна О. М. Київ, 2020. 84 с. URL: amnesty2020.pdf
12. Балабан Р. Люстрація по-українськи. Політологічний аспект: виклики і перспективи. Наукові записки. 2018. 2 (82). С. 117-138. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/balaban_liustratsiia.pdf
13. Про очищення влади: Закон України від 16 вересня 2014 року. URL: Про очищення влади | від 16.09.2014 № 1682-VII (rada.gov.ua) (дата звернення: 10.11.2023).
14. Проміжний висновок щодо Закону «Про очищення влади» (Закон «Про люстрацію») в Україні: Схвалений Венеціанською Комісією на її 101-й Пленарній сесії (Венеція, 12-13 грудня 2014 року). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2014\)044-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2014)044-ukr)
15. Ковальський В. Люстрація і політичне переслідування – суть різні речі. Юридичний вісник України: Щотижнева загальнонаціональна правова газета. ON-LINE ВЕРСІЯ (дата звернення: 12.11.2023). URL: <https://lexinform.com.ua/v-ukraini/lyustratsiya-i-politychne-peresliduvannya-sut-rizni-rechi/>

References

1. Koval'chuk V., Pivovar M. (2017). Lustration as a mechanism for protecting the foundations of democracy and human rights in Ukraine. *Visnik Nacional'nogo universitetu «L'viv's'ka politekhnika»*. Ser.: *Yuridichni nauki* : zb. nauk. prac'. L'viv: Vid-vo L'viv's'koi politekhniki, 865, P. 550-556. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2018/jun/13474/85.pdf> [in Ukrainian].
2. Hlabistova K. V. (2016). The evolution of the concept of lustration from antiquity to the 20th century. *Naukovij visnik Nacional'noi akademii vnutrishnih sprav*, 2 (99), P. 316-327. URL: Scientific Journal of the National Academy of Internal Affairs Vol. 21, No. 2_-316-327.pdf [in Ukrainian].
3. Stepanenko O. G. (2014). Political lustration: theoretical foundations of the concept. *Naukovi praci. Politologiy*, 236, Vol. 224, P. 17-20. URL: 27721-Текст статті-49999-2-10-20141007.pdf [in Ukrainian].
4. Sanya Romaike (2016). Special Report No. 2 Transitional Justice in Germany after 1945 and 1990. Internationale Akademie Nürnberg Prinzpien. URL: TJ_in_Germany-UKR-FINAL.pdf (nurembergacademy.org) [in Ukrainian].
5. Minenkova N. (2014). Lustration in Poland and the Czech Republic: differences in types, factors and consequences. *Studia Politologica Ucraino-Polona*, Vol. 4, P. 153-157. URL: 167568-Текст статті-368916-1-10-20190518.pdf [in Ukrainian].
6. Shishkina E. V. (2017). Lustration and human rights. *Naukovi zapiski NaUKMA. Yuridichni nauki*, 200, P. 21-27. URL: content (ukma.edu.ua) [in Ukrainian].
7. Stepanenko O. G. (2017). Lustration in the political space of Ukraine. *Aktual'ni problemi politiki*, Vol 59, P. 198-205. URL: Stepanenko O. G. Lustration in the political space of

- Ukraine.pdf (onua.edu.ua) [in Ukrainian].
8. Shliakhtun P., Malkina G. (2020). The politics of lustration in Ukraine and Poland (comparative study). *Scientific journal of polonia university*, 40 (3). P. 231-240. URL: [2c201216a501d8291fafdd643536e0bc3e2e.pdf](https://doi.org/10.2478/2c201216a501d8291fafdd643536e0bc3e2e) (semantic scholar.org)
 9. David R. (2015). Lustration in Ukraine and European standards: the formation of a democracy capable of defending itself. URL: [FAIR_Report_Roman_David_Lust_and_Democr_2015_UKR.pdf](https://www.newjustice.org.ua/FAIR_Report_Roman_David_Lust_and_Democr_2015_UKR.pdf) (newjustice.org.ua) [in Ukrainian].
 10. Resolution of the Parliamentary Assembly of the Republic of Europe No. 1096, 1996, June 27 «On measures to eliminate the legacy of the former communist totalitarian systems». URL: [Resolution PARE 1096 \(1996\).doc](https://www.assembly.europa.eu/en/press-rooms/press-releases/19960627-resolution-1096) (live.com)
 11. Martinenko O. A., Sem'orkina O. M. (Eds.). (2020). Amnesty and lustration: mechanisms of transitional justice for the future of Ukraine. Review of international practice and national legislation: science and practice. kind. URL: [amnesty2020.pdf](https://www.amnesty2020.org.ua/) [in Ukrainian].
 12. Balaban R. (2018). Lustration in Ukrainian. Political science aspect: challenges and prospects. *Naukovi zapiski*, 2 (82), 117-138. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/balaban_liustratsiia.pdf [in Ukrainian].
 13. Law of Ukraine on Purification of Power (2014 September 16). URL: [On Purification of Power | 16.09.2014 № 1682-VII](https://www.rada.gov.ua/) (rada.gov.ua) (access date: 10.11.2023) [in Ukrainian].
 14. Interim opinion on the law on government cleansing (lustration law) of Ukraine adopted by the Venice Commission at its 101st Plenary Session (Venice, 2014 December 12-13). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2014\)044-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2014)044-e)
 15. Koval's'kij V. Lustration and political persecution are two different things. *Yuridichnij visnik Ukraynu*: Shchotizhneva zagal'nonacional'na pravova gazeta. ON-LINE (access date: 12.11.2023). URL: <https://lexinform.com.ua/v-ukraini/lyustratsiya-i-politychne-peresliduvannya-sut-rizni-rechi/> [in Ukrainian].

Стаття надійшла 12.11.2023 р.

A. V. Levenets, Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor
 Odesa I. I. Mechnikov National University
 the Department of Constitutional Law and Justice
 Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odesa, 65058, Ukraine
 e-mail: angel1lev@onu.edu.ua
 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1941-513X>

D. A. Postna, Student
 Odesa I. I. Mechnikov National University
 Economics and Law Faculty
 the Department of Constitutional Law and Justice
 Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odesa, 65058, Ukraine
 e-mail: dariia.postna@onu.edu.ua

THE CONCEPT OF LUSTRAATION AND THE PECULIARITIES OF ITS APPLICATION IN UKRAINE

Summary

The article examines the essence of lustration as a political and legal mechanism for the protection of democracy. It was revealed that this phenomenon has been known to world history since ancient times, but it received a modern meaning after the Second World War, when a number of European countries were in a state of overcoming the consequences of anti-democratic fascist and Nazi regimes. The complex political and legal nature of the concept of «lustration» is revealed, which is manifested in the need to find a balance between the protec-

tion of the principles of young democracy and the protection of human rights. The world experience of conducting lustration and the most frequent mistakes made by states in this aspect are analyzed. International bodies and organizations, such as the European Commission for Democracy through Law (Venice Commission) and the European Court of Human Rights, play an important role in the mechanism of determining the criteria and principles of lustration. It is the established practice of these institutions that allows us to conclude that lustration in itself is not a violation of human rights, but acts as an effective mechanism for cleansing power from representatives of past anti-democratic regimes.

Historical experience shows that only those states that passed through lustration and decommunization mechanisms got a chance to build truly democratic right-wing regimes. Ukraine, on the contrary, is a vivid example of a state that did not carry out appropriate procedures immediately after the overthrow of the communist regime, therefore, after almost several dozen years, it faced the same problems in a significantly larger volume. Also, the domestic experience of conducting lustration proved how ineffective the relevant mechanisms can be when the legislator does not take into account international standards in this field and the hastily adopted legislation contains a number of shortcomings, which include: lack of an individualized approach to responsibility, too wide a list of persons to whom it was distributed Law of Ukraine «On Purification of Power», lack of effective protection mechanisms, etc. As a result, such deficiencies in the legislation led to the recognition of unlawful state interference in the rights of persons to whom lustration was applied and the nullification of relevant efforts.

Keywords: lustration, purification of power, human rights, integrity, democracy, European Court of Human Rights, rule of law.

О. О. Піфко, докт. юрид. наук, доцент, професор

«Ужгородський національний університет»

Юридичний факультет ДВНЗ

Кафедра конституційного права та порівняльного правознавства

вул. Капітульна, 26, Ужгород, 88000, Україна

e-mail: oleksandr.pifko@uzhnu.edu.ua

ORCID ID: 0000-0002-9180-2564

ГЛОБАЛЬНІ ТRENДИ У ВИЩІЙ ОСВІТІ: ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТА МОДЕРНІЗАЦІЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПОЛІТИКИ

Актуальність проведення детального аналізу глобальних трендів у вищій освіті та їх відображення в національній освітній політиці сьогодні обумовлена низкою вагомих факторів. Спостереження за глобальними тенденціями є важливим, оскільки вони визначають нові виклики та можливості для національних систем освіти.

По-перше, у зв'язку із зростанням глобальної конкуренції на ринку праці, національні системи вищої освіти повинні адаптуватися до міжнародних стандартів і вимог, щоб готувати випускників, які будуть конкурентоспроможними на світовій арені. Глобальні технологічні та економічні тенденції вимагають від вищої освіти постійного оновлення програм, щоб забезпечити випускників актуальними навичками.

По-друге, розуміння глобальних тенденцій у вищій освіті є важливим для побудови ефективної національної освітньої політики. Сучасні виклики, такі як міжнародна мобільність студентів та вчених, викликають потребу у розвитку стратегій, що сприяють взаємодії з іншими країнами та впровадженню кращих світових практик у вітчизняних освітніх системах.

По-третє, у зв'язку з розмаїттям культур та мов, глобалізація вищої освіти вимагає розроблення стратегій, які сприятимуть культурній різноманітності та міжкультурному взаєморозумінню серед студентів та викладачів.

Таким чином, ретельний аналіз глобальних трендів у вищій освіті та їхній вплив на внутрішню освітню політику стає стратегічно важливим для національних урядів та освітніх установ.

У вступі розглядається важливість розуміння та врахування глобальних тенденцій для модернізації внутрішніх освітніх стратегій. Зазначається, що глобальні трансформації створюють потребу в узгодженні вітчизняних політик з вимогами сучасного світу. Далі стаття докладно розглядає вплив глобалізації на конкурентоспроможність вищої освіти. Вивчаються фактори, що визначають якість та розвиток освіти в національному контексті, зокрема, як глобальна конкуренція впливає на вибір студентів та привабливість вищих навчальних закладів. Додатково, стаття розглядає перспективи модернізації вітчизняних освітніх політик в умовах глобалізації. Особлива увага приділяється потребі адаптації програм, структур та методик навчання до міжнародних стандартів та очікувань. У висновках підсумовуються основні умовиводи щодо важливості адаптації вітчизняних освітніх політик до глобальних трендів для забезпечення сталого розвитку вищої освіти та підготовки конкурентоспроможних кадрів на міжнародному ринку праці.

Ключові слова: освіта, конституційно-правове регулювання права на освіту, вища освіта, освітня політика, глобалізація, вдосконалення освітньої політики.

Постановка проблеми в рамках даної статті характеризується комплексом факторів, що обумовлюють сучасний стан вищої освіти в контексті глобалізації.

По-перше, наявність значних труднощів у адаптації вищої освіти до глобальних вимог визначає необхідність перегляду та модернізації навчальних програм та методик навчання. Застарілі підходи та відсутність актуальних навичок серйозно обмежують конкурентоспроможність випускників на міжнародному ринку праці.

По-друге, вивчення перспектив розвитку вищої освіти в контексті глобальних трендів вимагає аналізу можливостей та викликів, що виникають внаслідок посиленої конкуренції та зростання мобільності студентів і вчених. Визначення оптимальних стратегій розвитку у відповідь на ці виклики виявляється ключовим завданням.

По-третє, в контексті культурної різноманітності глобалізація вищої освіти породжує проблеми збереження та підтримання національних культурних особливостей. Розробка стратегій для забезпечення культурного різноманіття та міжкультурного взаєморозуміння стає необхідною умовою ефективного функціонування вищої освіти.

По-четверте, ефективність внутрішніх освітніх політик в умовах глобалізації потребує уважного аналізу. Виявлення недоліків та прогалин у діючих політичних стратегіях є передумовою для розробки та впровадження нових, більш актуальних підходів.

По-п'яте, розгляд значення технологій та онлайн-навчання вищої освіти в умовах глобалізації є важливим аспектом дослідження. Виявлення найбільш оптимальних та ефективних інновацій може покращити якість навчання та готовність випускників до міжнародних викликів.

Таким чином, всі вищенаведені аспекти формують важливий контекст для вивчення глобальних трендів у вищій освіті та визначення перспектив розвитку та модернізації вітчизняної освітньої політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна реальність демонструє таку велику динаміку змін, що навіть вчені не встигають взяти їх під особистий розгляд та спрогнозувати, як ці модифікації можуть розвиватися в подальшому. Так, починаючи з середини 1980-х років, відбувається більш об'єктивне дослідження глобалізаційних процесів та їх впливу на економіку, політику, культуру та інші сфери життєдіяльності. Зокрема, можемо виділити наступне коло науковців, проблематика концептуальних підходів яких стосувалася сфери глобалізації як історичного явища, а саме: О. Бабкіна, Ю. Богач, Т. Боголіб, Є. Бойко, О. Білорус, І. Бураковський, О. Василик, Л. Гайдуков, В. Горбатенко, В. Денисенко, Г. Зеленько, А. Кудряченко, Б. Кухта, О. Литвиненко, В. Манжола, М. Михальченко, М. Мальський, Ю. Пахомов, Ю. Римаренко, Ф. Рудич, О. Шевченко, Ю. Шемшученко, Л. Шкляр та інші. Разом з тим, багато вчених, таких як В. Андрущенко, І. Бех, Л. Ващенко, С. Гончаренко, І. Зязюн, В. Кремень, В. Мадзігон, І. Передерій, С. Сірополко, В. Шинкарук, М. Ярмаченко та інші, досліджували проблеми, пов'язані з розвитком вищої освіти в Україні.

Метою статті є розгляд та аналіз впливу глобальних трендів на сучасну політику вищої освіти, а також обумовлення перспектив розвитку та доцільності у модернізації вітчизняної освітньої політики в умовах глобалізації.

Виклад основного матеріалу. Немає сумнівів у тому, що вплив глобалізації на вищу освіту змінив і продовжує змінювати ландшафт академічного середовища. Університети стають все більш зв'язаними, глобальні дослідницькі ініціативи стають більш поширеними; глобальні рейтинги університетів впливають на університетські мандати та фокус освітньої політики; глобальна торгівля впливає на державні університети; факультети та студенти можуть викладати та навчатися новими способами глобальної мережі. Цей мінливий ландшафт змусив університети та коледжі переглянути свій сенс існування, залишаючись життєздатними в цьому новому глобальному контексті. Як справедливо стверджують австралійські науковці (університет Мельбурна) С. Маргінсон і М. Венде: «...у мережевому глобальному середовищі, в якому кожен університет є видимим для кожного іншого, а вага глобального виміру зростає, нації чи окремі вищі навчальні заклади більше не можуть повністю ізольовати себе від глобальних впливів» [1].

У другій половині ХХ століття світова освітня система пройшла значущі зміни, особливо в сфері професійної освіти. На поточному етапі суспільного розвитку вища освіта стає більш масовою, оскільки наука, технології та інформація визначають ключові аспекти виробництва. Застосування цих елементів вимагає висококваліфікованої праці та професійних знань. Варто також наголосити на тому, що Болонська декларація, яка була прийнята в 1999 році, є відповіддю на виклики, що виникають в рамках освітньої політики зумовлених глобалізацією. Дана «загальноєвропейська політика реформ на рівні вищої освіти» обумовлює гарантію національних урядів впливати на установи вищої освіти та стримувати їхню взаємодію з міжнародними можливостями, поки зростання національних ринків не досягне стабільності [2].

Тенденцією глобалізації вищої освіти є розширення географії надання освітніх послуг за межі власної країни. Це виявляється через створення філій закладів вищої освіти за кордоном та формування спільних освітніх установ. На міжнародному ринку освітніх послуг спостерігається зростання кількості вищих навчальних закладів і розширення різноманітності освітніх програм, напрямків та форм навчання. Таким чином, в галузі вищої освіти динамічно зростає різноманіття доступних освітніх послуг [3, с. 52].

У розвинених країнах виникає новий вид вищих навчальних закладів, відомих як «корпоративні університети». Ці установи спеціалізуються на навчанні фахівців для конкретних корпорацій чи груп підприємств у певній галузі. З ростом та ускладненням технологічних процесів сучасних промислових підприємств роботодавці все більше розуміють важливість самостійної підготовки висококваліфікованого персоналу, готового працювати в конкретних умовах. Окрім «корпоративних університетів», також розвиваються інші форми корпоративної освіти, такі як стажування, курси, тренінги, майстер-класи та інші [4, с. 120].

Разом з тим, Н. В. Мосьпан в рамках власного дослідження «Глобалізація вищої освіти ЄС: наслідки та перспективи» обумовлює наступні позитивні та негативні наслідки впливу глобалізації на сферу вищої освіти. Так, наслідком глобалізації у сфері вищої освіти стало нове управління державою вищими навчальними закладами. Ці заклади все більше залучаються до управлінських процесів, включаючи управління персоналом та прийняття стратегічних рішень

з організації. Глобалізація охоплює ринки та збільшує конкуренцію між вищими навчальними закладами та між країнами. Зростання міжнародної конкуренції у сфері вищої освіти викликано залученням нових типів постачальників освітніх послуг, таких як корпоративні університети та Інтернет-провайдери, що працюють на комерційній основі. Також відзначається значний ріст транскордонної освіти та інтенсивний обмін освітніми послугами між країнами.

Однак, побутує також така думка, що тенденції глобалізації можуть призвести до негативних наслідків для вищої освіти в малих країнах та мовній області. Це може призвести до збільшення нерівності між університетами, де університети світового класу у західних країнах будуть мати домінуючу позицію. Менші та економічно вразливі країни можуть втратити автономію та мати обмежений конкурентний потенціал у глобалізованому світі через нестабільність в торгівлі та проблеми доступу до ринку, що відзначено впливом на освітню сферу. Інший критичний аргумент стосується можливого впливу глобалізації на вищі навчальні заклади та його негативного впливу на традиційні академічні цінності, такі як пошук знань, дослідження та просування цінностей, які можуть бути під загрозою внаслідок більшого акценту на доходи та ринкові відносини тощо [5, с. 5].

Таким чином, вплив глобалізації на конкурентоспроможність вищої освіти проявляється в кількох ключових аспектах. *По-перше*, міжнародна конкуренція серед університетів зростає внаслідок більшого доступу до вищої освіти для студентів з різних країн. Це породжує конкурентний тиск між навчальними закладами, що прагнуть залучити талановитих та обдарованих студентів. *Другим важливим аспектом* є розширення різноманітності освітніх програм. Глобальна конкуренція підштовхує університети до розвитку різноманітних навчальних курсів, що робить їх більш привабливими для студентів з різних культур та фахових спрямувань. *Третім аспектом* є сприяння міжнародним партнерствам, обмінам та співпраці. Глобалізація стимулює вищі навчальні заклади до формування міжнародних зв'язків, що сприяє покращенню якості освіти та підвищує конкурентоспроможність на міжнародному рівні. Нові технології та зростаюче значення онлайн-освіти є *четвертим ключовим аспектом* впливу глобалізації. Впровадження сучасних технологій, включаючи онлайн-навчання, розширює можливості доступу до освіти та сприяє розвитку конкурентних переваг у сфері вищої освіти.

Висновки і пропозиції. Отже, перспективи модернізації української освітньої політики в умовах глобалізації передбачають комплексний підхід до адаптації системи вищої освіти до сучасних викликів та стандартів, що формуються на міжнародному рівні.

Зокрема, важливо активізувати міжнародні партнерства та обміни між українськими та закордонними вишами. Залучення відомих зарубіжних викладачів та дослідників, створення спільних магістратур та проєктів досліджень дозволить збагачувати навчальний процес із глобальної перспективи.

Іншим важливим напрямком є впровадження сучасних методик та технологій в навчальний процес. Зацікавленість у використанні ефективних засобів онлайн-навчання, віртуальної реальності та інших інновацій дозволить українській освіті підтримувати світові стандарти і підготовлювати конкурентоспроможних фахівців.

Наступним елементом є активна підтримка дослідницької діяльності. Сприяння науковим дослідженням та інноваційним проектам стане потужним каталізатором для впровадження передових технологій та високих стандартів в українській освіті.

Крім того, важливо розвивати міжкультурну та мовну компетенції. Створення програм обміну для студентів, розвиток курсів іноземних мов та культурного обміну допоможе готувати випускників, які можуть успішно працювати в глобальному середовищі.

Загалом, модернізація української освітньої політики в умовах глобалізації вимагає гнучкості, інновацій та стратегічного планування, спрямованого на підготовку висококваліфікованих спеціалістів, здатних впевнено працювати в міжнародному контексті.

Список використаних джерел

1. Marginson, S. and M. van der Wende. Globalisation and Higher Education. OECD Education Working Papers. No. 8. 2007. 85 p.
2. The Bologna Declaration of 19 June 1999. URL: https://www.ehea.info/media/ehea.info/file/Ministerial_conferences/02/8/1999_Bologna_Declaration_English_553028.pdf (дата звернення: 10.11.2023 р.).
3. Бєбко С. В. Основні тенденції глобалізації вищої освіти. Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції: «Проблеми інтеграції освіти, науки та бізнесу в умовах глобалізації». Київ. КНУТД, 2020. С. 52-53.
4. Стратегічне управління вищим навчальним закладом: теорія, методологія, практика: монографія / С. Г. Натрошвілі. К.: КНУТД, 2015. 320 с.
5. Мос'пан Н. В. Глобалізація вищої освіти в ЄС: наслідки та перспективи. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*. 2017. Вип. 148. С. 91-95.

References

1. Marginson, S. and M. van der Wende. Globalisation and Higher Education. OECD Education Working Papers. No. 8. 2007. 85 p.
2. The Bologna Declaration of 19 June 1999. URL: https://www.ehea.info/media/ehea.info/file/Ministerial_conferences/02/8/1999_Bologna_Declaration_English_553028.pdf (data zvernennya: 10.11.2023).
3. Bebko S. V. (2020). Osnovni tendentsiyi globalizatsiyi vischoyi osviti. Materiali II Mizhnarodnoyi naukovo-praktichnoyi konferentsiyi: «Problemi integratsiyi osviti, nauki ta biznesu v umovah globalizatsiyi». Kyiv. KNUTD. S. 52-53 [in Ukrainian].
4. Strategichne upravlinnya vischim navchalnim zakladom: teoriya, metodologiya, praktika: monografiya / S. G. Natroshvili. K.: KNUTD, 2015. 320 s. [in Ukrainian].
5. Mos'pan N. V. (2017). Globalizatsiya vischoyi osviti v ES: naslidki ta perspektivi. *Visnik Chernigivskogo natsionalnogo pedagogichnogo universitetu. Seriya: Pedagogichni nauki*. Vip. 148. S. 91-95 [in Ukrainian].

Стаття надійшла 11.11.2023 р.

O. O. Pifko, Doctor of Juridical Sciences, Associate Professor, Professor
Uzhhorod National University, Faculty of Law
the Department of Constitutional Law and Comparative Jurisprudence
Kapitulna Street, 26, Uzhhorod, 88000, Ukraine
e-mail: oleksandr.pifko@uzhnu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0002-9180-2564

GLOBAL TRENDS IN HIGHER EDUCATION: PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT AND MODERNIZATION OF DOMESTIC POLICY

Summary

The relevance of conducting a detailed analysis of global trends in higher education and their reflection in the national educational policy today is due to a number of important factors. Monitoring global trends is important because they identify new challenges and opportunities for national education systems.

Firstly, in connection with the growth of global competition in the labor market, national systems of higher education must adapt to international standards and requirements in order to prepare graduates who will be competitive on the world stage. Global technological and economic trends require higher education to constantly update programs to provide graduates with up-to-date skills.

Secondly, understanding global trends in higher education is important for building an effective national education policy. Modern challenges, such as the international mobility of students and scientists, call for the development of strategies that promote interaction with other countries and the implementation of the best global practices in domestic educational systems.

Thirdly, due to the diversity of cultures and languages, the globalization of higher education requires the development of strategies that will promote cultural diversity and intercultural understanding among students and teachers.

Thus, a thorough analysis of global trends in higher education and their impact on domestic educational policy becomes strategically important for national governments and educational institutions.

The introduction discusses the importance of understanding and taking into account global trends for modernizing domestic educational strategies. It is noted that global transformations create a need to harmonize domestic policies with the requirements of the modern world. Next, the article examines in detail the impact of globalization on the competitiveness of higher education. The factors that determine the quality and development of education in the national context are studied, in particular, how global competition affects the choice of students and the attractiveness of higher education institutions. In addition, the article considers the prospects of modernization of domestic educational policies in the conditions of globalization. Special attention is paid to the need to adapt programs, structures and training methods to international standards and expectations. The conclusions summarize the main conclusions regarding the importance of adapting domestic educational policies to global trends to ensure the sustainable development of higher education and the training of competitive personnel on the international labor market.

Keywords: education, constitutional and legal regulation of the right to education, higher education, educational policy, globalization, improvement of educational policy.

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2023.52.291714>

УДК 342.92

Н. Ю. Кантор, канд. юрид. наук, доцент

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Кафедра історії України та правознавства

вул. І. Франка, 24, Дрогобич, 82100, Україна

e-mail: natali.kantor@gmail.com

ORCID: 0000-0001-9533-0851

СОЦІАЛЬНІ ЦІННОСТІ ТА ЦІЛІ НОРМ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА ЯК КЛЮЧОВІ КАТЕГОРІЇ ЦІЛЕПОКЛАДАННЯ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРАВІ

У статті розкрито зміст соціальних цінностей та цілей норм адміністративного права як ключових категорій цілепокладання в адміністративному праві. З'ясовано, що роль суспільних цінностей, на які орієнтується (повинен орієнтуватись) суб'єкт цілепокладання норм права проявляється у наступних їх функціях: 1) цінності утворюють специфічну картину світу, свого роду культурний (цивілізаційний) світогляд епохи з урахуванням певної шкали цінностей; 2) цінності утворюють систему досвіду, що транслюється, в якому інновації і традиції перебувають у стані синтезу; 3) цінності виступають як базисна основа стилю мислення людини певної епохи, містять у собі модель мінливості категоріального способу мислення та основу для формування нових категорій. Зроблено висновок, що співвідношення між соціальною цінністю та ціллю, як елементом цілепокладання норми адміністративного права, наступне: 1) не кожна ціль норми права є обов'язковим відображенням якоїсь конкретної соціальної цінності, вона лише не повинна суперечити існуючим у суспільстві соціальним цінностям; 2) цілі великої кількості норм права формуються не на підставі соціальних цінностей, а на підставі потреб практики.

Ключові слова: ціль норми адміністративного права, соціальні цінності, шкала соціальних цінностей, система права, цілепокладання норм адміністративного права.

Постановка проблеми. Категорія «цінності» має важливе значення у філософії та філософії права, адже цінності відіграють важливу роль у житті людини. Вони впливають на спосіб її буття та ставлення до світу, надають сенс і цілісність духовному світу індивіда, і, врешті решт, є мірлами людяності у думках, діяльності і окремих вчинках особи [1, с. 18]. Власне тому цінності розглядаються не тільки як мірила «людяності» думок та вчинків людей, а й як мірила «людяності» права, адже суб'єкт цілепокладання, перш ніж визначитись із конкретною ціллю норми права, співвідносить її із цінностями, що існують в українському суспільстві чи суспільстві інших країн. Той факт, що цінності можуть бути як загальними для всього людства, так і мати значення лише

для конкретного соціуму, не викликає сумнівів. Більш того, у межах одного соціуму цінності у людей, що належать до різних поколінь, теж можуть суттєво відрізнятись. Звідси і виникають загально відомі протиріччя між батьками та дітьми (молодим та старим поколіннями), адже у своєму повсякденному житті вони можуть орієнтуватись на різні цінності.

О. О. Бандура звертає на цей аспект увагу та підкреслює, що в історичному контексті цінності постійно змінюються (еволюціонують). Їх, на думку вченого, не можна розглядати як незмінні (монолітні) явища у суспільстві. Основна причина змін цінностей у суспільстві, на думку О. О. Бандури, полягає в тому, що змінюються не скільки самі цінності, стільки уявлення людей про них та трактування цих цінностей у суспільній свідомості, наукових і нормативних джерелах. Зокрема, вчений констатує: «Переорієнтація світоглядних принципів на розуміння людини як кінцевої і найвищої мети цієї діяльності сприяла тому, що погляди на цінність еволюціонували від визнання її як практичної корисності, утилітарної застосовності до утвердження цінності у найвищому значенні, як своєрідної, специфічної самоцінності. І такою самоцінністю, що вивершує всю ієрархію цінностей і користується все більшим визнанням, є сама людина в єдності з соціумом» [1, с. 18].

Власне, через процес цілепокладання суб'єкт нормотворчої діяльності визначається із цілями норм адміністративного права, але робить він це з огляду на існуючі в суспільстві цінності. У зв'язку з цим, актуальним бачиться визначення соціальних цінностей та цілей норм адміністративного права як ключових категорій цілепокладання в адміністративному праві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фрагментарно питання співвідношення цілей та соціальних цінностей в процесі адміністративно-правового регулювання розкривалися в працях таких вчених, як: В. Авер'янов, І. Коліушко, Т. Коломоєць, В. Колпаков, О. Кузьменко, Є. Курінний, О. Миколенко, Ю. Пирожкова, С. Стеценко та ін. Втім, в цих працях акцент досліджень було зміщено у бік визначення ефективності адміністративно-правового регулювання через аналіз цілей правового регулювання та результатів реалізації норм адміністративного права в реальному житті. Комплексного ж дослідження взаємозв'язку і взаємовпливу соціальних цінностей та цілей норм адміністративного права в доктрині адміністративного права не проводилось.

Мета статті. Метою даної публікації є розкриття змісту соціальних цінностей та цілей норм адміністративного права як ключових категорій цілепокладання в адміністративному праві.

Виклад основного матеріалу. Для розкриття особливостей співвідношення соціальних цінностей, як орієнтирів цілепокладання норм адміністративного права, та цілі, як ключового елементу в механізмі цілепокладання, необхідно звернути увагу на наступні важливі аспекти.

Наприклад, Т. В. Бутківська, С. В. Матяж і А. О. Березянська зазначають, що:

- з одного боку, цінність це властивість того чи іншого предмета, явища, які задовольняють потреби, інтереси, бажання (зокрема, уявлення про добро, справедливість, патріотизм, любов, дружба, що мають загальносоціальне значення). Такі цінності, як правило, не піддаються сумніву, є еталоном,

ідеалом для людей, втім, можуть змінюватись за своїм змістовним наповненням [2, с. 28];

- з іншого, цінність це відношення суб'єкта до предметів та явищ реальності, яке виражається ціннісними орієнтаціями, соціальними установками, якостями особистості [2, с. 28; 3, с. 27]. Такі цінності відображають відношення людини (групи людей) до конкретного явища реальності чи предмету матеріального світу (наприклад, срібне кільце, яке у родині передавалось вже декілька століть від бабусі до матері, від матері до дочки, тощо).

Отже, на процес формування цілей великий вплив мають культурні, цивілізаційні та інші соціальні цінності. Втім, можливий і зворотній вплив, коли ціль передбачає в ідеальному вигляді майбутню цінність, при цьому, цінність розглядається як предмети, явища, їх властивості, ідеї та спонукання, які потрібні людям для задоволення їх потреб та інтересів, що пов'язані із закономірним розвитком відносин у суспільстві.

У зв'язку з цим, виникає ще одне цікаве питання – чи може ціль бути цінністю? Наприклад, ціль, що сформульована у вигляді євроінтеграції України у Європейський Союз, сьогодні сприймається українським суспільством як цінність. Ціль може набувати ознак властивостей цінності, якщо відповідає наступній вимозі – вона (ціль) гармонує із закономірностями суспільного розвитку, відповідає об'єктивним та необхідним потребам соціального прогресу.

В праві ціль має зв'язок не тільки із правовими цінностями, а й із соціальними цінностями. Обумовлено це тим, що власне право є соціальним феноменом, а всі зв'язані з ним прояви завжди мають соціальний характер.

При цьому ціль, як елемент цілепокладання, завжди орієнтується на соціальну шкалу цінностей. Отже, соціальні цінності не лише різні і суперечливі, а й утворюють досить складну ієрархію (шкалу): моральні заповіді, предмети та правила релігійного культу, правові цінності, політичні ідеї та цілі, економічні цінності, культурні цінності та інше.

Втім, цей аспект соціальних цінностей потребує додаткових пояснень з нашого боку. В попередніх положеннях статті цінності весь час характеризуються як «орієнтири» цілепокладання норм адміністративного права. Власне тому, вони не є обов'язковими елементами механізму цілепокладання норм права. Співвідношення між соціальною цінністю та ціллю, як елементом цілепокладання норми адміністративного права, наступне:

- по-перше, не кожна ціль норми права є обов'язковим відображенням якоїсь конкретної соціальної цінності, вона лише не повинна суперечити існуючим у суспільстві соціальним цінностям;

- по-друге, цілі великої кількості норм права формуються не на підставі соціальних цінностей, а на підставі потреб практики. Наприклад, чисельні зміни в статті процесуальних кодексів щодо процесуальних строків, як правило, були обумовлені банальними речами – суб'єкти юридичного процесу з об'єктивних причин не встигали ознайомитись із матеріалами справи та прийняти по ним рішення, а тому систематично порушували вимоги процесуального законодавства. Тому, якщо на момент прийняття ст. 99 КАС України (у редакції 2005 року) законодавець при визначенні строків звернення до адміністративного суду і

керувався соціальними цінностями як орієнтирами для визначення цілей норм адміністративного процесуального права [4, с. 124], то в сучасній редакції ст. 122 КАС України видно, що цілі зазначених норм права були продиктовані не соціальними цінностями (хоча не суперечать їм), а потребами практики.

Скажімо так, чим нижче рівень елементів системи права (право як регулятор суспільних відносин, галузь права, правовий інститут, норма права), тим менше залежність їх цілей від соціальних цінностей. Власне тому при характеристиці права як регулятора суспільних відносин завжди виникає потреба співвідношення його цілей із соціальними цінностями. Теж саме відбувається і на рівні галузей права, адже і законодавець, і науковці, що працюють в даній сфері правовідносин, намагаються підкреслити відповідність цілей, наприклад, адміністративного права певним соціальним цінностям. Така потреба у вимірюванні відповідності цілі тим чи іншим соціальним цінностям зникає, коли йде мова про конкретні норми адміністративного права, адже на цьому рівні достатньо визначитись лише з тим, що ціль норми права не суперечить існуючим у суспільстві цінностям.

Оскільки ціль виражає майбутній та бажаний стан об'єкта діяльності на основі усвідомленої цінності, то вона не може бути відірваною та незалежною від соціальної шкали цінностей. Втім, сама шкала цінностей у суспільстві постійно видозмінюється, що обумовлено обставинами як ідеологічного, так і матеріалістичного характеру. Зокрема, на певному етапі історичного розвитку суспільства (що відбувалося неодноразово в історії людства) виникає ситуація, коли частина діяльності, що має велике значення у світлі панівної системи цінностей, перестає приносити суспільне задоволення чи користь. Це відбувається тому, що певна частина цінностей приходить у протиріччя з імперативами реальності (вимогами сьогодення), а тому виникає потреба у нових цінностях. Отже, за формою певний вид суспільної діяльності залишається таким, що відповідає старій шкалі суспільних цінностей, а за змістом ця діяльність стає зайвою і невиправданою для суспільства. Виникає дисбаланс «форми» та «змісту», який може тривати невизначений час. Саме так у світі відбувався перехід від феодальної до капіталістичної суспільно-економічної формації, коли старі види діяльності втратили своє значення для феодального суспільства (хоча відповідали її шкалі цінностей), а нові види діяльності, хоча і не відповідали традиційній шкалі цінностей феодального суспільства, але приносили суспільне задоволення та користь. Втім, такий перехід від однієї шкали цінностей до іншої можливий лише тоді, коли є наявні у суспільстві, так звані, конкуруючі системи цінностей.

Підкреслюємо, що мова йде про «конкуруючі» шкали цінностей, які створюють реальні умови для зміни змісту та форми суспільної діяльності, а не про «альтернативні». В суспільстві існує багато альтернативних шкал цінностей, які виникають у певній соціальній групі на постійній (наприклад, мормони) чи тимчасовій основі (наприклад, хіпі) і можуть співіснувати із домінуючою у суспільстві шкалою соціальних цінностей.

Отже, нова шкала цінностей завжди формується на підставі гармонійного поєднання суспільної діяльності та її ідеальних підстав. І у момент зміни шкали цінностей відбувається суттєва зміна «життєвих можливостей» взагалі, тобто:

- відкривається новий простір для діяльності;
- створюється дійсність, якої не було раніше;
- життя набуває іншого сенсу.

Подібна ситуація відбулася в нашому суспільстві, коли відбувся перехід від тоталітарного політичного режиму (до 1991 року) до демократичного (після 1991 року і до сьогодні), від державоцентристської правової ідеології до людиноцентристської тощо. Всі три «життєві можливості» у 1991 року у нашому суспільстві набули свого реального прояву.

Завершуючи аналіз соціальних цінностей як орієнтирів цілепокладання норм права (в тому числі норм адміністративного права), хочемо наголосити. Зміст соціальних цінностей має бути засвоєний людиною, стати внутрішньою сутністю його розуміння світу, його вчинків та діяльності. Роль суспільних цінностей, на які орієнтується (повинен орієнтуватись) суб'єкт цілепокладання норм права проявляється у наступних їх функціях:

- цінності утворюють специфічну картину світу, свого роду культурний (цивілізаційний) світогляд епохи з урахуванням певної шкали цінностей;
- цінності утворюють систему досвіду, що транслюється, в якому інновації і традиції перебувають у стані синтезу;
- цінності виступають як базисна основа стилю мислення людини певної епохи, містять у собі модель мінливості категоріального способу мислення та основу для формування нових категорій.

Висновки і пропозиції. На підставі проведеного дослідження можна зробити наступний висновок. Оскільки ціль виражає майбутній та бажаний стан об'єкта діяльності на основі усвідомленої цінності, то вона не може бути відірваною та незалежною від соціальної шкали цінностей. Втім, коли мова йде про цілі і цінності в праві, то виникають специфічні зв'язки між соціальними цінностями та ціллю права в цілому чи цілями його елементів (галузі права, правові інститути, норми права). Чим нижче рівень елементів системи права (право як регулятор суспільних відносин, галузь права, правовий інститут, норма права), тим менше залежність їх цілей від соціальних цінностей. Власне тому при характеристиці права як регулятора суспільних відносин завжди виникає потреба співвідношення його цілей із соціальними цінностями. Теж саме відбувається і на рівні галузей права, адже і законодавець, і науковці, що працюють в даній сфері правовідносин, намагаються підкреслити відповідність цілей, наприклад, адміністративного права певним соціальним цінностям. Співвідношення ж між соціальною цінністю та ціллю, як елементом цілепокладання норми адміністративного права, наступне:

- по-перше, не кожна ціль норми права є обов'язковим відображенням якоїсь конкретної соціальної цінності, вона лише не повинна суперечити існуючим у суспільстві соціальним цінностям;
- по-друге, цілі великої кількості норм права формуються не на підставі соціальних цінностей, а на підставі потреб практики.

Список використаної літератури

1. Бандура О. О. Єдність цінностей та істини у праві : дис. ... докт. юрид. наук: спец. 12.00.12. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. 2003. 360 с.

2. Матяж С. В., Березянська А. О. Класифікація цінностей та ціннісних орієнтацій особистості. Наукові праці. Соціологія. 2013. Випуск 213. Том 225. С. 27-30. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2020/08/Npchdusoc_2013_225_213_7.pdf
3. Бутківська Т. В. Проблема цінностей у соціалізації особистості. Цінності освіти і виховання : наук.-метод. зб. / За заг. ред. О. В. Сухомлинської; АПН України. К., 1997. С. 27-31.
4. Науково-практичний коментар Кодексу адміністративного судочинства України / За заг. ред. С. В. Петкова. К.: «Центр учбової літератури», 2016. 384 с.

References

1. Bandura O. O. (2003). Yednist' tsinnostey ta istyny u pravi : dys. ... dokt. yuryd nauk: spets. 12.00.12. Kyiviv's'kyu natsional'nyy universytet imeni Tarasa Shevchenka. 360 s. [in Ukrainian].
2. Matyazh S. V., Berezyans'ka A. O. (2013). Klyasyfikatsiya tsinnostey ta tsinnisnykh oriyentatsiy osobystosti. *Naukovi pratsi. Sotsiologiya*. Vypusk 213. Tom 225. S. 27-30. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2020/08/Npchdusoc_2013_225_213_7.pdf [in Ukrainian].
3. Butkiv's'ka T. V. (1997). Problema tsinnostey u sotsializatsiyi osobystosti. Tsinnosti osvity i vykhovannya : nauk.-metod. zb. Za zah. red. O. V. Sukhomlyns'koyi; APN Ukrayiny. K., S. 27-31 [in Ukrainian].
4. Naukovo-praktychnyy komentar Kodeksu administratyvnoho sudochynstva Ukrayiny (2016) / Za zah. red. S. V. Pyetkova. K.: «Tsentri uchbovoyi literatury». 384 s. [in Ukrainian].

Стаття надійшла 10.11.2023 р.

N. Yu. Kantor, Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor
Ivan Franko State Pedagogical University of Drohobyt's'k
the Department of History of Ukraine and Jurisprudence
St. I. Franka, 24, Drohobych, 82100, Ukraine
e-mail: natali.kantor@gmail.com
ORCID: 0000-0001-9533-0851

SOCIAL VALUES AND GOALS OF ADMINISTRATIVE LAW NORMS AS KEY CATEGORIES OF OBJECTIVES IN ADMINISTRATIVE LAW

Summary

The article reveals the content of social values and goals of administrative law norms as key categories of goal setting in administrative law. It has been found that the role of social values, on which the subject of goal-setting of legal norms is oriented (should be oriented), is manifested in the following functions: 1) values form a specific picture of the world, a kind of cultural (civilizational) worldview of the era, taking into account a certain scale of values; 2) values form a system of transmitted experience, in which innovations and traditions are in a state of synthesis; 3) values act as the basic basis of the thinking style of a person of a certain era, they contain a model of the variability of a categorical way of thinking and a basis for the formation of new categories. It is proven that since the goal expresses the future and desired state of the object of activity based on the perceived value, it cannot be detached and independent from the social scale of values. However, when it comes to goals and values in law, there are specific connections between social values and the goal of law as a whole or the goals of its elements (branches of law, legal institutions, legal norms). The lower the level of elements of the legal system (law as a regulator of social relations, branch of law, legal institution, legal norm), the less the dependence of their goals on social values. That is precisely why, when

characterizing law as a regulator of social relations, there is always a need to correlate its goals with social values. The same thing happens at the level of branches of law, because both legislators and scientists working in this field of legal relations try to emphasize the conformity of the goals of, for example, administrative law with certain social values. It was concluded that the relationship between the social value and the goal, as an element of goal-setting of the rule of administrative law, is as follows: 1) not every goal of the rule of law is a mandatory reflection of some specific social value, it just must not contradict the existing social values in society; 2) the goals of a large number of legal norms are formed not on the basis of social values, but on the basis of the needs of practice.

Keywords: the goal of the norms of administrative law, social values, the scale of social values, the legal system, the goal-setting of norms of administrative law.

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2023.52.291716>

УДК 342.9

Левандовскі Александер

LL.M (University Freiburg, Germany)

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Кафедра адміністративного та господарського права

Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

e-mail: alexander.lewandowski@ukr.net

ДЕРЖАВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

У своєму прагненні до євроінтеграції в Україні серед фахівців, як і пересічних громадян, дедалі більше поширюється думка про рецепцію тих чи інших інститутів права як найпростіший і найшвидший спосіб розв'язання проблем, які накопичилися в суспільстві. Однак на вигоду популістській натурі таких закликів, на другий план відсувається критичний підхід до такого складного процесу, як рецепція.

Неоднозначність такого підходу найбільш виразно можна продемонструвати на прикладі німецького права - інституті державної відповідальності органів та їхніх представників за заподіяну шкоду. Сам інститут не є чимось новим, він також відомий й для українського права. Більше того, йому притаманні навіть схожі регулятивні механізми, закріплені як у Конституції України, так і в Цивільному кодексі України. Але при цьому внутрішнє наповнення інституту має принципові відмінності. Основною причиною тому слугує правозастосовна практика, яка спрямована на компенсацію доволі мізерної нормативної бази для такого складного інституту права.

Будучи двокомпонентним елементом, що складається з цивільно-правової та публічно-правової, зокрема й адміністративної відповідальності, він повністю підпорядкований логіці німецького цивільного права в контексті федерального устрою держави, що найчастіше призводить не лише до заплутаної казуїстики, а й входить у конфлікт із загальноєвропейським правом, вступаючи з ним у боротьбу за право самостійно визначати відповідальність своїх державних органів. Не останню роль у цьому відіграє й багаторівневість відповідальності держави як такої, зі складним механізмом взаємодії всіх елементів між собою.

Таким чином, можна говорити, що імплементація окремо будь-якого інституту поза контекстом правової системи, де він був вирощений і підкріплений правозастосовною практикою, заздалегідь приречена на провал. Оскільки навіть два схожих, один на одного за формою інституту права, в різних державах матимуть різний ступінь ефективності й не завжди підходять для вирішення одних і тих самих завдань.

Ключові слова: державна відповідальність, адміністративне право України, адміністративне право Німеччини.

Постановка проблеми. Ситуація, при якій єдиним вірним вектором розвитку українського права бачиться лише копіювання «успішної» моделі європейського права або ж права одного з держав-членів ЄС, не нова. Все це в значній мірі можливо пояснити прагненням України стати повноцінним членом ЄС та з тим відгуком, що вона отримує у відповідь [3]. Проголошувалось, що все це з рештою повинно було привести до повного єднання української та європейської

правової сім'ї. Проте, подібна «безумовна любов» до європейського права як загалом, так і зокрема, ігноруючи критичний підхід та аналіз правової ситуації безпосередньо в самих державах-членах ЄС, первісно помилкова та може нанести більше шкоди ніж користі для розвитку українського права.

На цьому фоні взаємовідношення держави і приватної особи набуває особливого значення у питанні визначення відповідальності за притягнення державних органів та їх представників за неправомірні діяння.

Мета статті. Показати на прикладі права ФРН які проблеми, за умови неналежного аналізу ситуації, виникнуть на етапах впровадження до українського права іноземного інституту державної відповідальності за шкоду, нанесену органами державної влади та її представниками приватним особам.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інститут державної відповідальності за шкоду, нанесену органами державної влади та її представниками приватній особі в праві ФРН є давно сталим інститутом, це, однак, не перешкоджає його подальшому розвитку, також не останню роль в цьому грає судова практика. Так, критичний аналіз останніх тенденцій в судовій практиці особливо виразно просліджується в роботах Міхаеля Оєрдера (Michael Oerder). Не менш значущим є критичний розбір теоретичних аспектів відповідальності держави в роботах видатних німецьких правознавців як то Фрітца Оссенбюлем (Fritz Ossenbühl) та Фрідріха Шоха (Friedrich Schoch). Особливо слід навести роботи Гюнтера Дюріґа (Günter Dürig), Романа Херцоґа (Roman Herzog), Руперта Шольца (Rupert Scholz), з питання відповідальності держави, де з позиції вузького значення конституційного права показані точки її сполучення з іншими галузями права. У свою чергу, роботи Штеффена Детербєка (Steffen Detterbeck) розкривають поняття відповідальності держави з позиції адміністративного права. Проте даний перелік не є вичерпним, оскільки, маючи єдиний правовий простір, держави-члени ЄС надали даному інституту права динамічний розвиток задля інтеграції у власний правовий простір.

Виклад основного матеріалу. З позиції українського законодавця та виконавчих органів дана тема представляє особливий інтерес. На нашу думку, є близькими німецький інститут державної відповідальності за шкоду, нанесену органами державної влади та її представниками приватній особі та український інститут відшкодування шкоди, завданої державою, органами державної влади та органами місцевого самоврядування. Й справді, український інститут має подвійну природу, таку ж як і в німецькому праві: цивільно-правову й адміністративно-правову [4, с. 208].

Проте в українській літературі спостерігається лише його розгляд з позиції виключно цивільно-правової відповідальності, відсовуючи на другий план його публічно-правовий, і перш за все, адміністративно-правовий зміст [1, с. 45]. Але, навіть в тих випадках, дослідження даного роду відповідальності коли акцент зміщується на публічно-правову складову - вона представляється чимось досить абстрактним і відсильним [5, с. 567]. Проте хоча і схожим здається український підхід з німецьким, але останній має ряд значних відмінностей.

Спочатку слід чітко визначити те, що включає відповідальність державних органів і їх представників перед приватними особами в праві Німеччини. Основним тут виступає поняття «державна відповідальність» (нім. Staatshaftung).

Її слід розглядати комплексно. І не лише в значенні компенсаторного зобов'язання державних органів за їх незаконні дії, тобто класична державна відповідальність. Але, в цілому, як збірний термін, який включає обов'язок держави прийняти компенсуючі заходи незалежно від класифікації поведінки, будь-то вона є протиправною або ж правомірною, чи відноситься вона до публічно-правових або приватноправових відносин [13, § 18 Rn. 1].

На сьогодні законодавство Німеччини про державну відповідальність знаходиться в украї заплутаному стані. Будучи настільки об'ємним поняттям цей не дивно. Спробували усунути *case law* порядок шляхом введення всеосяжної, прямої і строгої відповідальності держави. Але, внаслідок відсутності на той момент компетенції федерального центру, 26 червня 1981 р. не затверджено Закон про державну відповідальність (нім. *Staatshaftungsgesetz*)¹ й остаточно заблоковано вже Конституційним судом ФРН.²

Наявність висмикнутих із загального контексту окремих норм, які регулюють державну відповідальність, як то: § 839 Німецького цивільного уложення (далі - НЦУ) в прив'язці із ст. 34 Основного закону Німеччини (далі - ОЗ), вже давно виступають лише орієнтирами для майже незліченної казуїстики і давно втратили свою реальну регулятивну функцію [13, § 18, Rn. 1]. Внаслідок цього, досить односкладовий текст § 839 ГГУ не справляється з покладеними на нього обов'язками регулювання публічно-правової відповідальності [17, Rn. 6].

На нашу думку, вдалою є оцінка, яка дана Оссенбюлем (нім. *Ossenbühl*) як «хаос, що розрісся», він найточніше описує стан речей в питанні регулювання державної відповідальності у ФРН [16, S. 2]. Підтвердженням даної тези служить не лише лавиноподібний об'єм позовів, наростаючий із завидною постійністю, але й не менш розмаїтий їх склад. Й так ускладнене законодавцем поняття державної відповідальності, ще більше ускладняється процесуально, та лише посилює спірну правозастосовну практику. Про це переконливо свідчать емпіричні дослідження, проведені за замовленням Федерального Міністерства Юстиції, які визначають низький «відсоток успішності» виробництва у справах про державну відповідальність з позиції потерпілого [17, Rn. 2]. Основна причина складності правозастосовчої практики таїться в складній структурі державної відповідальності та її багатоплановості.

З цією метою, слід чітко *розділяти основний інструментарій* для залучення приватними особами органів державної влади до державної відповідальності, а саме первинний і вторинний правовий захист. Якщо в порядку первинного правового захисту вони можуть добиватися відміни або касації неправомірних дій з боку державних органів в судовому порядку, то в порядку вторинного правового захисту вони можуть пред'являти вимоги про реституцію, компенсацію або відшкодування збитків, заподіяних ним в результаті дій держави як такої [14, S. 282]. Базовою нормою первинного правового захисту є абз. 4 ст. 19 ОЗ, який, в свою чергу, реалізується в рамках адміністративного права, а саме за допомогою адміністративно-процесуальних кодексів: Кодексу адміністративного судочинства (нім. скор. *VWGO*) або Закону про соціальне судочинство (нім. скор. *SGG*). До інструментів первинного рівня відноситься

¹ Судові рішення *Staatshaftungsgesetz vom 26. 6. 1981, BGBl. I - S. 553*

² Судові рішення *BVerfG 19. 10. 1982 – 2 BvF 1/81, BVerfGE 61, 149 = NJW 1983, 25.*

й ст. 34 ОЗ, застосовча практика якої конкретизується за допомогою інших правових інститутів [18, S. 262].

Ці два основні інструменти тісно пов'язані між собою, оскільки служать для забезпечення індивідуальних прав громадянина і законності дій держави [18, S. 275]. Вони також знаходяться в *рангових стосунках*, встановлюючи пріоритет первинних над вторинними інструментами правового захисту. Також, в абз. 3 § 839 НЦУ зазначена підстава для **виключення вимоги про публічну відповідальність**, коли з власної вини потерпілий не зміг запобігти збитку та не належно використав засоби правового захисту.³ Вимога про відшкодування збитку не може бути виправдана, якщо можливий збиток можна було запобігти за допомогою первинного правового захисту [11, S. 229]. В цьому полягає узагальнювальна ідея.

З точки зору правового захисту найефективнішим є первинний правовий захист, оскільки він «коректує ефект», тоді як вторинний правовий захист лише компенсує «втручання» [11, S. 230]. В результаті постраждала сторона не має права вибору між первинним правовим захистом від акту державного органу, що обтяжує його, і вторинним правовим захистом, спрямованого на відшкодуванні збитку або його компенсації.⁴ Таким чином, формула «приймати і усувати» принципово не застосовна до протиправних актів державних органів.⁵

При цьому, структурні і політико-правові недоліки державної відповідальності лише в незначній мірі можливо коректувати за допомогою судової практики. Суди не бачать можливості відмовитися від конструкції, пов'язаної з презумпцією провини, і замінити її прямою або первинною відповідальністю держави за неправомірні діяння.⁶ У разі заміни грань допустимого практичного вживання була б явно перевищена. Натомість індивідуальні коректування права державної відповідальності були і залишаються недопустимими.

В той же час, певною мірою судова практика по цивільним справам дозволяє обходити існуюче законодавство про державну відповідальність та не бачить перешкод для розвитку *самостійних інститутів державної відповідальності*. Так, на основі **загального принципу жертвовності** вбачається, зокрема, **пряма відповідальність держави** за неправомірні діяння [9, GG Art. 34 Rn. 34]. Настільки незвичайний принцип родом ще з пруського законодавства. Він набирає чинності лише тоді, коли вживання спеціальних інститутів відповідальності неможливе. Іншими словами, коли йдеться про особливі жертви принесені державою шляхом втручання в нематеріальні права або законні інтереси громадян [9, GG Art. 34 Rn. 56].

Нарешті, до неписаних інститутів відповідальності у разі незаконного використання службових повноважень відносяться: 1) вимога про усунення наслідків; 2) вимога про відшкодування збитку в рамках соціального права; 3) відповідальність витікаючи з публічно-правових договорів [2, S. 50-55] та інших зобов'язань з адміністративного права, включаючи відповідальність по публічному праву в контексті **culpa in contrahendo**. Відповідальність боржни-

³ Судові рішення BVerwG NVwZ 2018, 1637 Rn. 24.

⁴ Судові рішення BVerfG NJW 2000, 1402.

⁵ Судові рішення BVerwG NVwZ 2018, 1637 Rn. 2

⁶ Судові рішення BGHZ 34, 99 (104 ff.); BGHZ 13, 88 (100); 42, 176 (181).

ка в цьому випадку, заснована на загальних принципах права, які в приватному праві знаходять своє позитивно-правове вираження, зокрема, в § 280 НЦУ і подальших нормах. У тій мірі, у якій відповідальність боржника зачіпає держава або державний орган, також йдеться про пряму відповідальність по публічному праву за протиправні дії держави.

Проте на відміну від вищезазначених жертвовності й усунення наслідків, у випадку публічно-правової відповідальності та відповідно до її аналога в приватному праві - мова йде про відповідальність, яка заснована на провіні [9, GG Art. 34 Rn. 36].

Однак, на ряду з досить величезною матеріально-правовою базою для притягнення державних органів до відповідальності, існує і ряд значних обмежень для неї. Обмеження державної відповідальності слідує з положень матеріального права та в частині регулювання відповідальності в контексті речення 1 ст. 34 ОЗ, за умови, що вона сумісна з інституційною гарантією. В цьому відношенні важливим є те, наскільки ця ступінь сумісна із захисною функцією та метою тієї чи іншої норми.

До обмежень відноситься й **клауза про субсидіарність**, відповідно до речення 2 абз. 1 § 839 НЦУ. Відповідно до неї, подача позову виключена, якщо постраждала особа може зажадати компенсацію від третьої особи в найкоротші терміни і в розумних межах [12, GG Art. 34 Rn. 2]. Більш того, клауза не використовується судами у випадках, коли вони стосуються врегулювання питань, пов'язаних з участю в дорожньому русі,⁷ у питаннях порушення публічно-правових зобов'язань по забезпеченню безпеки дорожнього руху,⁸ у випадках вимог про продовження виплати заробітної платні⁹ і придбаного страхування, у тому числі, й пенсійного забезпечення, метою яких є відшкодування збитку.¹⁰ Виключено й відсилання на вимоги про відшкодування збитку до інших органів,¹¹ як і відсилання на інші підстави для вимог.¹²

Крім того, на підставі абз. 3 § 839 НЦУ позов припиняється в тому випадку, якщо зацікавлена особа умисне або по необережності не змогла запобігти збитку шляхом його оскарження або звернення до суду. Це розглядається як недотримання прийнятої вимоги про пом'якшення збитку і ігнорування пріоритету первинного правового захисту в адміністративному праві [7]. При цьому, слід враховувати, що поняття засобів правового захисту розуміється досить обширно, включаючи також й попередній судовий захист.¹³ В той же час, залишаються спірними неформальні засоби правового захисту - як *питання про поширення* даного положення.¹⁴

Відносно судових рішень також існують певні обмеження. Вони виходять з абз. 2 § 839 НЦУ в тій мірі, в якій ці рішення володіють здібністю до

⁷ Судові рішення BGHZ 85, 225/228 f; 91, 48/52; BGN, NZV 08, 292

⁸ Судові рішення BGHZ 118, 368/371 ff; 123, 102/104 f

⁹ Судові рішення BGHZ 62, 380/387

¹⁰ Судові рішення BGHZ 79, 26/32 ff; 85, 230/232 ff

¹¹ Судові рішення BGHZ 49, 267/275

¹² Судові рішення BGHZ 55, 180/182 f

¹³ Судові рішення BGHZ 188, 302 Rn. № 31

¹⁴ Судові рішення BGHZ 123, 1/7 f

матеріальної **res judicata** [7] або готують подібні рішення.¹⁵ Це зроблено з тією метою, щоб остаточні рішення не були поставлені під сумнів повторним позовом про відповідальність посадової особи.¹⁶ У той ж час, дане положення не поширюється на рішення по відправленню правосуддя, включаючи добровільну юрисдикцію,¹⁷ але поширюється на рішення в питаннях попереднього судового захисту.¹⁸ Крім того, обмеження державної відповідальності може бути обумовлене тим, що «передача» відповідальності держави відбувається лише «умовно».¹⁹ В особливих випадках передача виключається, оскільки відповідальність посадової особи зберігається і надалі. При цьому дія абз. 5 ст. 33 ОЗ не в силах на це вплинути.²⁰ Це може бути зроблено лише в рамках федерального закону або через ст. 77 Вводного закону до Німецького Цивільного Уложення (нім. EGBGB), а також безпосередньо через законодавство Землі,²¹ але не на підставі статуту (нім. Satzung), а на підставі загального дозволу.²² При цьому допускається лише вузьконаправлене трактування даного положення, як виняток з Основного закону.²³ Фактична передача можлива, якщо вона достатня і виключення є пропорційним.²⁴ Відповідно до § 5 № 2 ще імперського Закону про відповідальність Рейху за своїх державних службовців (нім. RBHG) спірним є виключення відповідальності на дипломатичній службі [8]. Однак, у разі відповідальності, яка покладена на посадових осіб за державні повноваження (нім. Gebührenbeamten) та нотарів - виключення допускається.²⁵ Військові дії за кордоном також виключають відповідальність посадових осіб, якщо законодавчі акти не передбачають такої відповідальності.²⁶ При цьому дане виключення не поширюється щодо порушень прав людини [12, GG Art. 34 Rn. 28].

Не менш заплутаним виглядає питання державної відповідальності в контексті європейського права. Сама відповідальність держав-членів ЄС перед приватними особами була вироблена Європейським Судом як негласне правило за порушення союзного законодавства [16, S. 592-629]. В основу лягли рішення по справах Francovich²⁷ і Brasserie du Pêcheur.²⁸ Проте, не дивлячись на прагнення до подальшого притримування закладених там постулатів, існує досить багато спірних аспектів, у тому числі і активно обговорюваних в науковій літературі, які рано чи пізно спричинять їх перегляд [8, S. 1].

Слід зазначити, що й сама правова природа вимоги про відповідальність

¹⁵ Судові рішення BGH, NJW 11, 1072 Rn 13

¹⁶ Судові рішення BVerfG-K, NJW 13, 3630 Rn. № 35

¹⁷ Судові рішення BGH, VersR 84, 77 f

¹⁸ Судові рішення BGHZ 161, 298/303 f

¹⁹ Судові рішення BVerfGE 61, 149/199

²⁰ Судові рішення BGHZ 122, 268/272

²¹ Судові рішення BVerfGE 61, 149/199 f; BGHZ 76, 375/37

²² Судові рішення BGH, NVwZ 08, 239; Papier/Shirvani DHS 242

²³ Судові рішення BGH, NJW 88, 129

²⁴ Судові рішення BGHZ 62, 372/377; 99; 162

²⁵ Судові рішення BGHZ 135, 354/356; Papier/Shirvani DHS 278 f

²⁶ Судові рішення BGHZ 212, 173; BVerfG-K, 477/17 v. 18.11.20

²⁷ Судові рішення EuGH C-6/90, C-9/90, Slg. 1991, I-5357.

²⁸ Судові рішення EuGH C-46, C-48/93, Slg. 1996, I-1029.

держави фізичними особами ще й спочатку була вельми спірною у випадках порушення державою законодавства ЄС [10, Fn. 18, Rn. 597]. Хоча, щодо спірності «прецедентного права Європейського Суду» з даного питання, в німецькій правовій літературі переважає думка, що передбачено все ж наявність самостійної вимоги про відшкодування збитку в рамках права ЄС [15, Art. 34, Rn. 142]. Все ж слід зважати на очолюючий принцип субсидіарності в європейському праві, коли мова йде про розуміння державної відповідальності в праві ЄС. Можна стверджувати лише про обов'язкову вимогу для застосування даного режиму щодо порушень державою-членом права ЄС тоді, коли в правовій системі самої держави-члена існує режим відповідальності держави по індивідуальним позовам [19, S. 261]. Проте, дане трактування не змогло стати єдиним і, перш за все, через рішення у справі Francovich. Не в останню чергу це продиктовано специфікою німецького судочинства, яке таким активним чином, намагається протистояти нав'язуванні йому розуміння його ж права. Отже, можна передбачити наявність неписаної вимоги в питанні про державну відповідальність за правом ЄС: позов спочатку подається до державного суду, відповідно до внутрішнього процесуального законодавства.

Висновки і пропозиції. Проведений аналіз німецького правового регулювання державної відповідальності служить відмінним прикладом того, як на перший погляд, давно сталий правовий інститут в стабільній правовій системі, може бути насправді вельми нестабільний і проблематичний в його практичному застосовуванні. Не останньою роль в цьому відіграє дуже незначна матеріально-правова база в сукупності із складною системою рангових взаємин між цивільним і публічним правом загалом, та адміністративним правом зокрема. Як наслідок неоднозначності в даних взаєминах та виникаючі з цього, проблеми доводиться компенсувати судовою практикою, що спричиняє собою ідеальні умови для розвитку case law. Не менш проблематичним виглядає і взаємодія державної відповідальності із загальноєвропейським правом. Оскільки в своєму прагненні відстояти своє бачення державної відповідальності німецьке право з періодичністю вступає з ним в конфлікт. Але, навіть німецький підхід не повною мірою відповідає стандартам ЄС, хоч би як німецькі юристи не відстоювали своє бачення даного роду відповідальності.

Таким чином, на перший погляд схожий та знайомий українському праву інститут є чужорідним. Проведений аналіз наочно демонструє, що політика активної євроінтеграції через просте копіювання «європейських стандартів права» наносить шкоду українському праву, тим самим позбавляючи його можливості бути гнучкішим в питаннях правового регулювання та власного подальшого розвитку як повноцінної самостійної правової школи.

Список використаної літератури

1. Куцин А. В. Відшкодування шкоди, завданої державою, органами державної влади та органами місцевого самоврядування. *Часопис цивілістики*. 2017. Вип. 23. С. 45-48.
2. Левандовскі Александер. Значення адміністративного акту як форми управлінської дії в адміністративному праві Німеччини. *Правова держава*. 2023. № 49. С. 49-57.
3. Польська К. ЄК рекомендує почати перемовини про членство України в ЄС // DW Global Media Forum від 8-11-2023. URL: <https://www.dw.com/uk/evrokomisia->

rekomendue-pocati-peremovini-pro-clenstvo-ukraini-v-es/a-67338600

4. Український Д. Я. Відшкодування в адміністративному порядку шкоди, завданої діями органами публічної адміністрації. Актуальні проблеми держави і права. 2007. С. 207-211.
5. Яремчук С. Інститут відповідальності держави перед особою як форма реалізації гарантій прав і свобод людини та громадянина. Вісник національного університету «Львівська політехніка». 2017. № 861. С. 567-573.
6. Beljin, Sasa: Staatshaftung im Europarecht : Konturen des Haftungsinstituts, mitgliedstaatliche Pflichten und subjektive Gemeinschaftsrechte, innerstaatliche Durchführung // NWVBL Köln 2000. Band: 15 Heft: 10. S. 415-416.
7. Danwitz, Thomas von. Auf dem Wege zu einer Europäischen Staatlichkeit, 1993, S. 131. (134).
8. Danwitz, Thomas von. Die gemeinschaftsrechtliche Staatshaftung der Mitgliedstaaten // DVBl. 1997. S. 1-10.
9. Dürig, Günter/Herzog, Roman/Scholz, Rupert Grundgesetz. 1 Mai 2023. 101. Auflage. 2023. 16794 s.
10. Dörr, Oliver/ Lenz, Christofer. Das Handbuch zum Europäischen Verwaltungsrechtsschutz. 2. Auflage. 2019. 523 S.
11. Erbguth, Wilfried Zur Subsidiarität näher // VVDStRL. 2002. № 61. S. 221.
12. Jarass, Hans/Pieroth, Bodo. Kommentar. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland: GG. 17 Aufl. C.H.BECK. 2022. XXVI, 1429 S.
13. Johlen, Markus/Oerder, Michael. § 18 Das Mandat im Staatshaftungsrecht. Verwaltungsrecht. Münchener Anwaltshandbuch. 5 Auflage. 2023. C.H.BECK Verlag. XLII, 1405 s.
14. Hartmann, Bernd Öffentliches Haftungsrecht - Mohr Siebeck (Verlag). 2013. XIX, 484 Seiten.
15. v. Mangoldt, Hermann/Klein, Friedrich/Starck, Christian Grundgesetz. Kommentar. Band 2. Artikel 20-82. 7 Aufl. 2018.
16. Ossenbühl, Fritz Staatshaftungsrecht - C.H.BECK Verlag. 5.Aufl. 1998. 697 s.
17. Tremml, Bernd / Karger, Michael/ Luber, Michael. Amtshaftung, Notarhaftung, Europarecht. Verlag Franz Vahlen, München. 2013. XL, 380 s.
18. Schoch, Friedrich Effektivierung des Sekundärrechtsschutzes // DV. 2001. № 34. S. 261.
19. Schoch, Friedrich Effektivierung des Sekundärrechtsschutzes. Zur Überwindung des Entwicklungsrückstands des deutschen Staatshaftungsrechts // Die Verwaltung. 2001. № 34. S. 261.

References

1. Kutsyn A. V. (2017). Compensation for Damage Caused by the State, State Authorities and Local Self-Government Bodies. *Journal of Civilistics*. Issue 23. P. 45-48. [in Ukrainian].
2. Lewandowski Alexander (2023). The significance of the administrative act as a form of administrative action in German administrative law. *Constitution State*. № 49. C. 49-57 [in Ukrainian].
3. Polska K. EC recommends to start negotiations on Ukraine's EU membership // DW Global Media Forum from 8-11-2023. URL: <https://www.dw.com/uk/evrokomisia-rekomendue-pocati-peremovini-pro-clenstvo-ukraini-v-es/a-67338600> [in Ukrainian].
4. Ukrainiskij D. Ya. (2007). Compensation in the Administrative Procedure for Damage Caused by Actions of Public Administration Bodies. *Actual Problems of State and Law*. P. 207-211 [in Ukrainian].
5. Yaremchuk S. (2017). The Institute of State Responsibility to the Individual as a Form of Implementation of Guarantees of Human and Civil Rights and Freedoms. *Bulletin National University «Lviv Polytechnic»*. No. 861. P. 567-573 [in Ukrainian].
6. Beljin, Sasa (2000). Staatshaftung im Europarecht : Konturen des Haftungsinstituts, mitgliedstaatliche Pflichten und subjektive Gemeinschaftsrechte, innerstaatliche Durchführung // NWVBL Köln. Band: 15 Heft: 10. S. 415-416 [in German].
7. Danwitz, Thomas von (1993). Auf dem Wege zu einer Europäischen Staatlichkeit, S. 131. (134) [in German].

8. Danwitz, Thomas von (1997). Die gemeinschaftsrechtliche Staatshaftung der Mitgliedstaaten // DVBl. S. 1-10 [in German].
9. Dürig, Günter/Herzog, Roman/Scholz, Rupert Grundgesetz (2023). 1 Mai 2023. 101. Auflage. 16794 s. [in German].
10. Dörr, Oliver/ Lenz, Christofer (2019). Das Handbuch zum Europäischen Verwaltungsrechtsschutz. 2. Auflage. 523 S. [in German].
11. Erbguth, Wilfried Zur Subsidiarität näher (2002) // VVDStRL. № 61. S. 221. [in German].
12. Jarass, Hans/Pieroth, Bodo (2022). Kommentar. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland: GG. 17 Aufl. C.H.BECK. XXVI, 1429 S. [in German].
13. Johlen, Markus/Oerder, Michael (2023). § 18 Das Mandat im Staatshaftungsrecht. Verwaltungsrecht. Münchener Anwaltshandbuch. 5 Auflage. C.H.BECK Verlag. XLII, 1405 s. [in German].
14. Hartmann, Bernd Öffentliches Haftungsrecht - Mohr Siebeck (Verlag). 2013. XIX, 484 Seiten [in German].
15. v. Mangoldt, Hermann/Klein, Friedrich/Starck, Christian Grundgesetz. Kommentar. Band 2. Artikel 20-82. 7 Aufl. 2018 [in German].
16. Ossenbühl, Fritz Staatshaftungsrecht - C.H.BECK Verlag. 5.Aufl. 1998. 697 s. [in German].
17. Tremml, Bernd / Karger, Michael/ Luber, Michael. Amtshaftung, Notarhaftung, Europarecht. Verlag Franz Vahlen, München. 2013. XL, 380 s. [in German].
18. Schoch, Friedrich Effektivierung des Sekundärrechtsschutzes // DV. 2001. № 34. S. 261 [in German].
19. Schoch, Friedrich Effektivierung des Sekundärrechtsschutzes. Zur Überwindung des. Entwicklungsrückstands des deutschen Staatshaftungsrechts // Die Verwaltung. 2001. № 34. S. 261 [in German].

Стаття надійшла 15.11.2023 р.

Alexander Lewandowski

LL.M. (University Freiburg, Germany)

Odesa I. I. Mechnikov National University

the Department of Administrative and Commercial Law

Frantsuzkiy Boulevard, 24/26, Odesa, 65058, Ukraine

e-mail: alexander.lewandowski@ukr.net

STATE LIABILITY IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION

Summary

The main idea in the pursuit of European integration in Ukraine is that the reception of foreign legal institutions is increasingly spreading among lawyers and ordinary citizens, and is the simplest and fastest way to solve problems that have accumulated in society. However, on the favor of the populist nature of such calls, a critical approach to such a complex process as reception is pushed to the background. The best example of the ambiguity of this approach can be demonstrated by the illustration of German law - the institution of state liability of bodies and their representatives for caused damage. The institute itself is not something new; it is also familiar to the Ukrainian law. Moreover, it even has similar regulatory mechanisms that in both the Constitution of Ukraine and the Civil Code of Ukraine are easy to find. However, the internal content of the institution has fundamental differences. The main reason is the difference in the law practice, which is aimed at compensating for the rather meagre regulatory body for such a complex legal institution. Being a two-component element that consists of a civil and a public liability, it includes an administrative liability which is fully subordinated to the German civil law logic in the context of the federal structure of the state, it often leads neither only to

confusing casuistry, nor comes into conflict with the European law, there is a struggle for the right to determine independently the responsibility of its state bodies.

Not the least role in this is played by the degree-rank of the responsibility of the state as such with a complex mechanism of interaction of all these elements with each other. Thus, we can say that the implementation of any institution in isolation, outside the context of the legal system, where it has been nurtured and reinforced by the law practice, is doomed to failure in advance. This is why even two similar in form legal institutions in different countries will have different degrees of efficiency and are not always suitable to solve the same tasks.

Keywords: state liability, Administrative Law of Ukraine, Administrative Law of Germany.

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2023.52.291720>

УДК 342.951

О. І. Миколенко, докт. юрид. наук, професор, завідувач кафедри
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Кафедра адміністративного та господарського права
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна
e-mail: O.Mykolenko@onu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0002-9755-9454

О. М. Миколенко, докт. юрид. наук, професор
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Кафедра кримінального права, кримінального процесу та криміналістики
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна
e-mail: mikolenkoalena@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-2080-413X

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ЯК КАТЕГОРІЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА

В статті надано характеристику адміністративно-правового статусу як категорії адміністративного права. Встановлено, що адміністративно-правовий статус є однією із найбільш складних категорій адміністративного права, що обумовлено наступними чинниками: 1) наукові джерела переповнені дискусіями щодо елементів, які складають зміст адміністративно-правового статусу; 2) відсутність диференційованого підходу до характеристики структурних елементів адміністративно-правового статусу, в залежності від того, про якого власне суб'єкта адміністративного права йде мова; 3) кожна частина адміністративного права (матеріальна, процедурна і процесуальна) буде забезпечувати своїх суб'єктів специфічним правовим статусом. На підставі цього зроблено висновок, що адміністративно-правовий статус в залежності від суб'єкта адміністративного права та сфер адміністративно-правового регулювання може мати різне змістовно-структурне наповнення.

Ключові слова: правовий статус, адміністративно-правовий статус, категорії адміністративного права, суб'єкти адміністративного права, посада в органах публічної влади, публічні службовці, політичні посади, Уповноважений у справах ЄСПЛ, Секретар РНБО, суб'єкти публічного адміністрування.

Постановка проблеми. Адміністративно-правовий статус є однією із найбільш складних категорій адміністративного права. Пояснюється цей факт наступними чинниками.

По-перше, наукова література переповнена дискусіями щодо елементів, які складають зміст адміністративно-правового статусу. При цьому, дискусії точаться не тільки тоді, коли виникає необхідність порівняльної характеристики елементів адміністративно-правового статусу фізичної особи та, наприклад, органу державної влади, а й тоді, коли характеризується окремо або фізична, або юридична особа як суб'єкт адміністративного права. Відповідно, іноді виникає

враження, що поняття «адміністративно-правовий статус» взагалі не відповідає атрибутам категорії адміністративного права, а є лише терміном, який кожного разу набуває свого специфічного змісту в залежності від об'єкта і суб'єкта дослідження.

По-друге, «концепції-штампи», яких повно в наукових джерелах, намагаються однотипно пояснити правову природу правового статусу фізичної особи, юридичної особи, органу виконавчої влади та публічного службовця, що в принципі є помилковим баченням даної проблематики. Тобто те, що є природним для фізичної особи, коли ми характеризуємо її адміністративно-правовий статус, не спрацьовує при характеристиці статусу публічного службовця чи органу виконавчої влади. Необхідно диференційовано підходити до характеристики структурних елементів адміністративно-правового статусу, в залежності від того, про якого власне суб'єкта адміністративного права йде мова.

По-третє, розвиток адміністративного законодавства суттєво впливає і на систему адміністративного права України. Сьогодні із впевненістю можна стверджувати, що в цій системі слід виділяти матеріальне, процедурне і процесуальне адміністративне право. Відповідно, кожна частина адміністративного права буде забезпечувати своїх суб'єктів специфічним правовим статусом – адміністративно-матеріальним, адміністративно-процедурним, адміністративно-процесуальним.

Отже, в залежності від суб'єкта адміністративного права та сфер адміністративно-правового регулювання адміністративно-правовий статус може мати різне змістовне наповнення, що і актуалізує комплексні дослідження у цій сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Адміністративно-правовий статус як явище правової дійсності ґрунтовно досліджувався у працях таких вчених як В. Б. Авер'янов, І. П. Голосніченко, В. К. Колпаков, А. Т. Комзюк, О. В. Кузьменко, О. М. Музичук, М. М. Тищенко, В. К. Шкарупа, Х. П. Ярмакі та ін. Але дослідники намагаються в основному розробити загальні підходи для всіх без виключення суб'єктів адміністративного права щодо визначення адміністративно-правового статусу і фіксації елементів його структури, що, на нашу думку, є марною тратою часу, адже такі наукові підходи позбавлені науково-методологічного і практичного сенсу.

Метою написання статті є характеристика адміністративно-правового статусу як категорії адміністративного права, яка потребує диференційованого підходу при визначенні елементів його структури.

Виклад основного матеріалу. На наше глибоке переконання, наукові категорії, як і методи наукового пізнання, є інструментами пізнання адміністративно-правових явищ. Втім, наукові категорії без використання методів наукового пізнання не дають нових знань про право, а тому завжди під час досліджень адміністративно-правових явищ важливо грамотно поєднувати ці два інструменти наукового пізнання. Лише у синтезі з методами наукового пізнання наукові категорії і поняття допомагають досліднику досягти нових знань.

Можна виділити наступні вимоги до категоріального апарату адміністративного права.

1. Він припускає існування цілісної і розвинутої системи понять, які мають логічну і змістовну кореляцію між собою [1, с. 43]. Тобто, якщо ми визнаємо існування серед категорій адміністративного права такого поняття як «адміністративно-правовий статус», то воно (поняття) повинно логічно і несуперечливо співвідноситись з іншими близькими за змістом поняттями адміністративного права. На жаль, в адміністративному праві поняття «адміністративно-правовий статус» і сьогодні має чисельні авторські концепції співвідношення, наприклад, із поняттям «адміністративно-правове положення» [2, с. 31-38; 3, с. 819-823].

2. Категорії адміністративного права повинні характеризуватися такою властивістю як статичність, адже вони є «барометрами» певного рівня знань про адміністративно-правові явища [1, с. 46]. В цьому сенсі, беззаперечними є знання про такі елементи будь-якого адміністративно-правового статусу як суб'єктивні права і юридичні обов'язки. Вже майже століття ці знання залишаються статичними та незмінними у вітчизняній юридичній науці. Всі ж інші елементи адміністративно-правового статусу (цілі, завдання, функції, компетенція, повноваження, обмеження, відповідальність і ін.) мають хаотичне використання, обумовлене суб'єктивним баченням дослідника суті правового явища. Відповідно, виникають і сумніви щодо статичності поняття «адміністративно-правовий статус», а разом з цим, і до його сприйняття як категорії адміністративного права.

3. Категорії складають змістовну частину адміністративного права та є його «опорними пунктами» (першоосною) [1, с. 46]. Без уточнення змісту поняття «адміністративно-правовий статус особи» неможливо, по-перше, встановити особливості участі даної особи в адміністративних правовідносинах, по-друге, з'ясувати адміністративно-правовий механізм реалізації, охорони та захисту прав особи, по-третє, зрозуміти об'єм юридичних наслідків за невиконання особою своїх юридичних обов'язків, встановлених обмежень чи приписів законодавства. Поняття «адміністративно-правовий статус» є однією із базових категорій адміністративного права, на кшталт, категорій «адміністративно-правова норма», «адміністративні правовідносини», «суб'єкт адміністративного права» та ін. При цьому, поняття «адміністративно-правова норма», «адміністративні правовідносини» і «суб'єкт адміністративного права» мають усталене, загально визнане та чітке змістовне наповнення, тоді як поняття «адміністративно-правовий статус» – «ні». Тобто в категоріальному апараті адміністративного права виникла суперечлива ситуація – поняття «адміністративно-правовий статус» повинне бути «опорним пунктом» (першоосною) для пояснення інших адміністративно-правових явищ, але саме воно за змістом є дискусійним, суперечливим та нечітким.

Отже, для того щоб поняття «адміністративно-правовий статус» стало категорією адміністративного права, воно повинно: 1) перебувати у взаємозв'язку й взаємозалежності з іншими галузевими категоріями; 2) знаходитись у відносинах координації і субординації з іншими категоріями адміністративного права; 3) бути за змістом цілісним і логіко-системним поняттям, яке б використовувалось для пояснення будь-яких інших адміністративно-правових явищ та процесів.

Для цього необхідно зрозуміти, що адміністративно-правовий статус це не перерахування елементів, що входять до його структури, як це робиться в більшості

наукових джерелах [4, с. 8; 5, с. 219], адже кожен суб'єкт адміністративного права може мати свій специфічний набір таких елементів в правовому статусі. Також адміністративно-правовий статус не є правосуб'єктністю, як це намагаються доказати окремі дослідники [6, с. 42], адже правосуб'єктність це гіпотетична можливість особи мати і реалізовувати певний адміністративно-правовий статус, тоді як адміністративно-правовий статус – це вже реально існуючий набір прав, обов'язків, повноважень і ін., які закріплені законодавством за конкретною особою. Адміністративно-правовий статус особи це, в першу чергу, стан особи [7, с. 166], який розкриває специфіку її положення в суспільстві (матеріальний правовий статус), особливості її участі в різних адміністративних правовідносинах (процедурний та процесуальний правовий статус).

Наприклад, право особи звертатися до суб'єктів публічного адміністрування із скаргами є елементом матеріального адміністративно-правового статусу приватної особи як суб'єкта адміністративного права, право особи одержати письмову відповідь про результати розгляду скарги – елементом процедурного адміністративно-правового статусу особи як учасника адміністративної процедури, а право особи знайомитися з матеріалами справи про адміністративні правопорушення – елементом процесуального адміністративно-правового статусу особи як учасника провадження у справах про адміністративні правопорушення.

Як вже зазначалося, кожен суб'єкт адміністративного права може мати свій специфічний набір елементів в структурі адміністративно-правового статусу. Наведемо декілька прикладів, які допомагають досягнути цю проблематику.

Коли мова йде про громадянина України як суб'єкта адміністративного права, то структура його адміністративно-правового статусу буде складатись із прав, обов'язків та відповідальності, які передбачені нормами адміністративного права. За загальною вимогою національного законодавства будь-які обмеження прав особи не допускаються (ст. 24 Конституції України), втім, є виключення із загального правила, які свідчать про те, що у виняткових випадках та на підставах, передбачених національним законодавством, права особи можуть бути обмежені (ст. ст. 33, 34, 35 і 36 Конституції України). Таким чином, обмеження можна розглядати як факультативний елемент структури адміністративно-правового статусу громадянина України, адже вони (виключення) носять винятковий характер.

Коли мова йде про державного службовця як суб'єкта адміністративного права, то до структури його адміністративно-правового статусу слід буде окрім прав, обов'язків та відповідальності, які передбачені нормами адміністративного права, внести ще і такий елемент як «обмеження». Наприклад, Закон України «Про запобігання корупції» до обмежень відносить: обмеження щодо використання свого становища або службових повноважень; обмеження щодо одержання подарунків; обмеження щодо суміщення з іншими видами діяльності, а також стосовно сумісництва; обмеження після припинення діяльності на посаді державного службовця; обмеження спільної роботи близьких осіб (ст. 22-27 Закону). Тобто, на відміну від фізичних осіб, для яких обмеження є виключенням із загального правила, для державних службовців обмеження є базовим елементом їх адміністративно-правового статусу.

На нашу думку, для розкриття елементів адміністративно-правового статусу публічного службовця (зокрема, до публічних службовців сьогодні відносяться державні службовці, службовці органів місцевого самоврядування, службовці патронатної служби, службовці, що займають політичні посади в органах публічної влади, тощо), важливо також враховувати посаду, яку займає цей службовець в системі органів публічної влади, адже кожна посада відіграє свою роль у загальній системі публічного управління. Наприклад, адміністративно-правовий статус Секретаря РНБО має суто внутрішньо-організаційне призначення, а тому до елементів його структури можна віднести:

1) ціль та завдання, які за змістом ототожнені та які полягають у забезпеченні організації роботи РНБО України і виконанні її рішень [8, ст. 7];

2) повноваження, які перераховані в ст. 13 Закону України «Про Раду національної безпеки і оборони України» [8, ст. 13];

3) відповідальність, яка передбачена адміністративним та антикорупційним законодавством.

Як бачимо, предмет відання та функції як елементи структури адміністративно-правового статусу Секретаря РНБО не визначаються національним законодавством. До того ж, немає сенсу у їх виділенні в структурі даного адміністративно-правового статусу.

Інша ситуація виникає, коли мова йде про публічних службовців, що займають політичні посади в органах виконавчої влади. Наприклад, адміністративно-правовий статус Уповноваженого у справах Європейського Суду з прав людини (далі Уповноважений у справах ЄСПЛ) складається з наступних елементів:

1) цілі створення і функціонування – «представництво України в ЄСПЛ, координація виконання рішень ЄСПЛ, а також інформування про хід виконання рішень ЄСПЛ Комітет міністрів Ради Європи» [9, п. 1];

2) завдання діяльності: а) здійснення представництва України в ЄСПЛ; б) координація роботи при підготовці матеріалів для розгляду справ у ЄСПЛ, а також виконанням його рішень; в) підготовка необхідних матеріалів до розгляду в ЄСПЛ і їх внесення на розгляд, а також участь у слуханні справ, де стороною справи є Україна; г) здійснення координації по виконанню рішень ЄСПЛ по справам, де однією із сторін є Україна; г) інформування Комітету міністрів Ради Європи про стан виконання нашою державою рішень ЄСПЛ [9, п. 4];

3) повноваження (право-обов'язки), які перераховані в п. 5 Положення про Уповноваженого у справах ЄСПЛ (наприклад, «визначає порядок вжиття заходів відповідно до Регламенту ЄСПЛ і ін.») [9, п. 5];

4) права, які додатково допомагають Уповноваженому у справах ЄСПЛ реалізовувати свої повноваження, наприклад, «ініціювати утворення експертних та робочих груп, залучення спеціалістів, науковців та юридичних радників, примирювачів, фахівців, експертів, у тому числі іноземних, до вирішення питань, що належать до його компетенції» [9, п. 6].

Як бачимо, серед елементів структури адміністративно-правового статусу Уповноваженого у справах ЄСПЛ можна виділити наступні особливості:

- по-перше, в якості окремих елементів структури правового статусу виділені цілі та завдання (дуже часто цілі і завдання розглядаються як один елемент структури правового статусу);

- по-друге, відсутній «предмет відання» як елемент структури правового статусу. Наприклад, автори підручника «Адміністративне право України. Повний курс» (2020 р.) зазначають, що предмет відання «визначає коло питань, які компетентний вирішувати суб'єкт публічного адміністрування» [10, с. 68]. А у зв'язку з тим, що у переважній більшості випадків у нормативно-правових актах неможливо зафіксувати їх вичерпний перелік, законодавець використовує різноманітні маркери, зокрема, територіальний, об'єктний, суб'єктний маркер тощо [10, с. 68]. Аналіз національного законодавства, яке регламентує адміністративно-правовий статус Уповноваженого у справах ЄСПЛ, дає підстави стверджувати, що законодавець не використав ні територіальний, ні об'єктний, ні суб'єктний, ні будь-який інший маркер для визначення предмету відання даної посади в системі органів виконавчої влади;

- по-третє, особливість окремих посад в системі органів публічної влади в тому, що за ними закріплюються не тільки повноваження, своєрідні правобов'язки суб'єкта, а й права, які є виключно мірою можливої поведінки особи, і які ні при будь-яких обставинах не можна сприймати як міру належної поведінки особи. Тобто гіпотетично може існувати і така посада в органах виконавчої влади, за якою окремо можуть закріплюватись повноваження, права і обов'язки. Тобто загально розповсюджена теза, згідно якої права і обов'язки є елементами структури адміністративно-правового статусу фізичної особи, а повноваження – елементами структури адміністративно-правового статусу суб'єкта публічного адміністрування, є помилковою, адже специфіка діяльності публічного службовця іноді вимагає існування в структурі його правового статусу як прав і обов'язків, так і право-обов'язків (повноважень);

- по-четверте, відсутній в структурі адміністративно-правового статусу даного публічного службовця такий елемент як «юридична відповідальність»;

- по-п'яте, аналіз положень національного законодавства дозволяє виділити серед елементів структури адміністративно-правового статусу Уповноваженого у справах ЄСПЛ функцію представництва інтересів держави в європейській інстанції;

- по-шосте, в структурі адміністративно-правового статусу Уповноваженого у справах ЄСПЛ відсутні обмеження, адже обмеження, що передбачені національним законодавством стосуються переважно державних і муніципальних службовців.

Таким чином, Уповноважений у справах ЄСПЛ має специфічний набір елементів в структурі адміністративно-правового статусу, а саме: цілі, завдання, права, повноваження і функції.

Більшість же органів публічного управління характеризуються наступним стандартним набором елементів в структурі адміністративно-правового статусу: 1) цілі і завдання; 2) предмет відання; 3) повноваження; 4) функції як факультативний елемент [10, с. 68-69].

Висновки і пропозиції. На підставі проведеного в статті дослідження можна запропонувати наступні висновки.

Встановлено, що адміністративно-правовий статус є однією із найбільш складних категорій адміністративного права, що обумовлено наступними чинниками: 1) наукові джерела переповнені дискусіями щодо елементів,

які складають зміст адміністративно-правового статусу; 2) відсутність диференційованого підходу до характеристики структурних елементів адміністративно-правового статусу, в залежності від того, про якого власне суб'єкта адміністративного права йде мова; 3) кожна частина адміністративного права (матеріальна, процедурна і процесуальна) буде забезпечувати своїх суб'єктів специфічним правовим статусом. На підставі цього зроблено висновок, що адміністративно-правовий статус в залежності від суб'єкта адміністративного права та сфер адміністративно-правового регулювання може мати різне змістовно-структурне наповнення.

Список використаної літератури

1. Миколенко О. І. Теорія адміністративного процедурного права: монографія. Харків: Бурун Книга, 2010. 336 с.
2. Безпалова О. І., Горбач Д. О. Поняття та структура адміністративно-правового статусу Національної гвардії України. *Форум права*. 2017. № 5. С. 31-38.
3. Ситніков О. Ф. Особливості правового положення позивача в адміністративному судочинстві. *Форум права*. 2012. № 4. С. 819-823.
4. П'ятковський В. І. Державна судова адміністрація України: адміністративно-правовий статус: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Міжрегіональна Академія управління персоналом. Київ, 2011. 183 с.
5. Кононець О. М. Адміністративно-правовий статус Державної інспекції України з контролю за цінами: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2012. 267 с.
6. Марченкова С. О. Адміністративно-правовий статус прокуратури України: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Національний університет біоресурсів і природокористування. Київ, 2013. 171 с.
7. Воронятніков О. О. Адміністративно-правовий статус Державної міграційної служби України: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2012. 238 с.
8. Про Раду національної безпеки і оборони України: Закон України від 05.03.1998 р. Відомості Верховної Ради України. 1998. № 35. Ст. 237.
9. Положення про Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини: Постанова Кабінету Міністрів України від 31.05.2006 р. № 784. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/784-2006-п#Text>
10. Адміністративне право України. Повний курс: підручник / за ред. В. Галуцька, О. Правоторової. Видання третє. Київ: Академія адміністративно-правових наук, 2020. 466 с.

References

1. Mykolenko O. I. (2010). *Teoriya administratyvnoho protsedurnoho prava: monohrafiya*. Kharkiv: Burun Knyha. 336 s. [in Ukrainian].
2. Bezpalova O. I., Horbach D. O. (2017). *Ponyattya ta struktura administratyvno-pravovoho statusu Natsional'noyi hvardiyi Ukrayiny*. *Forum prava*. № 5. S. 31-38. [in Ukrainian].
3. Sytnikov O. F. (2012). *Osoblyvosti pravovoho polozhennya pozyvacha v administratyvnomu sudochynstvi*. *Forum prava*. № 4. S. 819-823. [in Ukrainian].
4. P'yatkovs'kyi V. I. (2011). *Derzhavna sudova administratsiya Ukrayiny: administratyvno-pravovyy status: dys. ...kand. yuryd. nauk: 12.00.07 – administratyvne pravo i protses; finansove pravo; informatsiyne pravo*. *Mizhrehional'na Akademiya upravlinnya personalom*. Kyiv, 183 s. [in Ukrainian].

5. Kononets' O. M. (2012). Administratyvno-pravovyy status Derzhavnoyi inspektsiyi Ukrayiny z kontrolyu za tsinamy: dys. ...kand. yuryd. nauk: 12.00.07 – administratyvne pravo i protses; finansove pravo; informatsiyne pravo. Zaporiz'kyy natsional'nyy universytet. Zaporizhzhya, 267 s. [in Ukrainian].
6. Marchenkova S. O. (2013). Administratyvno-pravovyy status prokuratury Ukrayini: dys. ...kand. yuryd. nauk: 12.00.07 – administratyvne pravo i protses; finansove pravo; informatsiyne pravo. Natsional'nyy universytet bioresursiv i pryrodokorystuvannya. Kyiv, 171 s. [in Ukrainian].
7. Voronyatnikov O. O. (2012). Administratyvno-pravovyy status Derzhavnoyi mihratsiyanoi sluzhby Ukrayiny: dys. ...kand. yuryd. nauk: 12.00.07 – administratyvne pravo i protses; finansove pravo; informatsiyne pravo. Zaporiz'kyy natsional'nyy universytet. Zaporizhzhya, 238 s. [in Ukrainian].
8. Pro Radu natsional'noyi bezpeky i oborony Ukrayiny: Zakon Ukrayiny vid 05.03.1998. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*. 1998. № 35. St. 237. [in Ukrainian].
9. Polozhennya pro Upovnovazhenoho u spravakh Yevropeys'koho sudu z prav lyudyny: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 31.05.2006 № 784. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/784-2006-p#Text>. [in Ukrainian].
10. Administratyvne pravo Ukrayiny. Povnyy kurs: pidruchnyk / za red. V. Halun'ka, O. Pravotorovoyi. Vydannya tretye. Kyiv: Akademiya administratyvno-pravovykh nauk, 2020. 466 s. [in Ukrainian].

Стаття надійшла 10.11.2023 р.

O. I. Mykolenko, Doctor of Juridical Sciences, Professor
 Odesa I. I. Mechnikov National University
 Head the Department of Administrative and Commercial Law
 Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odesa, 65058, Ukraine
 e-mail: O.Mykolenko@onu.edu.ua
 ORCID ID: 0000-0002-9755-9454

O. M. Mykolenko, Doctor of Juridical Sciences, Professor
 Odesa I. I. Mechnikov National University
 the Department of Criminal Law, Criminal Procedure and Criminalistics
 Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odesa, 65058, Ukraine
 e-mail: mikolenkoalena@gmail.com
 ORCID ID: 0000-0003-2080-413X

ADMINISTRATIVE-LEGAL STATUS AS A CATEGORY OF ADMINISTRATIVE LAW

Summary

The article describes the administrative-legal status as a category of administrative law. It was established that the administrative-legal status is one of the most complex categories of administrative law, which is due to the following factors: 1) scientific sources are full of discussions about the elements that make up the content of the administrative-legal status; 2) lack of a differentiated approach to the characterization of the structural elements of the administrative-legal status, depending on which subject of administrative law is in question; 3) each part of administrative law (substantive, procedural and procedural) will provide its subjects with a specific legal status. On the basis of this, it was concluded that the administrative-legal status depending on the subject of administrative law and spheres of administrative-legal regulation can have different substantive and structural content. It has been proven that in order for the

concept of “administrative-legal status” to become a category of administrative law, it must: 1) be interconnected and interdependent with other industry categories; 2) be in a relationship of coordination and subordination with other categories of administrative law; 3) to be a coherent and logical-systemic concept in terms of content, which would be used to explain any other administrative-legal phenomena and processes. It was concluded that the administrative-legal status of a person is, first of all, the state of a person, which reveals the specifics of his position in society (material legal status), the specifics of his participation in various administrative legal relations (procedural and procedural legal status). In this regard, each subject of administrative law may have its own specific set of elements in the structure of administrative-legal status. It was found that the ECHR Commissioner has a specific set of elements in the structure of administrative and legal status, namely: goals, tasks, rights, powers and functions. It is argued that most public administration bodies are characterized by the following standard set of elements in the structure of administrative and legal status: 1) goals and objectives; 2) subject of education; 3) authority; 4) functions as an optional element.

Keywords: legal status, administrative-legal status, categories of administrative law, subjects of administrative law, position in public authorities, public servants, political positions, Commissioner for the Affairs of the ECtHR, Secretary of the NSDC, subjects of public administration.

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2023.52.291726>

U.D.C. 342.9+339.543

S. V. Slychko, student PhD
University of Customs and Finance
the Department of Public and Private Law
Volodymyra Vernadskoho Street, 2/4, Dnipro, 49000, Ukraine
e-mail: serhiislychko@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7237-9732>

PECULIARITIES OF THE CUSTOMS AND LEGAL RELATIONS SUBJECTS INVOLVED IN THE MOVEMENT OF GOODS IN INTERNATIONAL POSTAL ITEMS AND EXPRESS MAIL

Summary

The article is devoted to identifying the specific features of the subjects of customs and legal relations, involved in the movement of goods across the customs border of Ukraine in international postal items and express mail. The customs relations subjects involved in the movement of international parcels across the border can be divided into two main groups: subjects who formulate customs policy in the field of cross-border parcel traffic and subjects who actually implement it through law enforcement activities. In addition, the author notes of the peculiarity of customs and legal relations in the field of international parcel traffic, which is presence of specific participants: postal operators and express carriers, performing their tasks only within mentioned relations. The subjects, implementing customs policy in the area of cross-border movement of goods in international postal items and express mail, form the largest group of participants - public authorities that determine the procedure for declaration, customs control and clearance of relevant goods and also ensure its implementation.

The concept of subjects of customs relations involved in the movement (shipping) of goods across the customs border of Ukraine in international postal items and express mail are defined for the first time: they are all persons authorised to perform customs formalities of such goods in accordance with customs legislation and other by-laws acts. The author notes that legislative definition of the concepts of «subject of customs legal relations» and «subject involved in the movement (shipping) of goods across the customs border of Ukraine in international postal items and express mail» would ensure their regulatory certainty and consolidate the specifics of the legal status of these concepts, which will play a positive role in improving the legal regulation of the relevant customs relations and eliminate difficulties in law enforcement activity. The relevance of the practice of facilitating electronic declaration, digitalisation, automation of customs formalities and informatization of exchange between customs authorities and other parties concerning the movement of goods in international postal and express mail is determined, taking into account the continuous development of e-commerce and increasing role of international shipments of cross-border trade in the world.

Keywords: customs legal relations subjects, customs formalities, international postal items, international express mail, postal operator, express carrier, goods in international postal items, goods in international express mail.

Problem statement. The electronic declaration of goods transported (sent) across the customs border in international postal and express mail is one of the priority goals

of our state. Customs authorities of Ukraine play a primary role in achievement it. Undoubtedly, effective regulation of the activity of mentioned subjects is important for ensuring rapid international postal circulation, as well as for digitalisation of customs operations and interaction informatization between their participants. The study of the peculiarities of the subjects, involved in legal relations of the goods' movement in international postal items and express mail is of both theoretical and practical importance. In particular, the analysis of this issue is important for determining the role and competence of each subject within legal relations. It is worth noting that the range of subjects involved in these relations is quite significant. However, customs regulation which is primarily characterised by a large number of regulations at various levels, does not sufficiently cover the specifics of the subjects of customs relations authorised to carry out customs formalities in respect of goods that are sent or transported in international post items and express mail.

At the same time, the lack of legislative definition of the general concept of «subject of customs legal relations» has repeatedly caused scientific discussions and some difficulties in law enforcement. In view of this, there is a need for a scientific study of the peculiarities of the customs legal relations subjects involved in the movement of goods in international postal items and express mail for further improvement of the relevant legal regulation, automation of customs procedures and electronic declaration of goods when moving international shipments across the customs border of Ukraine.

Analysis of the latest researches and publications. O. Bandurka, V. Chentsov, Ye. Dodin, I. Fedotova, V. Harashchuk, A. Hud, S. Kivalov, O. Komarov, B. Kormych, N. Koval, A. Mazur, V. Nastiuk, I. Panov, D. Pryimachenko, V. Timashov, V. Vasylenko and other scholars studied the essence and peculiarities of the subjects of customs legal relations. Most of these scholars have conducted a general study of the customs legal regulation subjects. However, no scientific attention has been paid yet to specifics of the participants involved in legal relations in the field of movement of goods in international postal items and express mail across the customs border of Ukraine. The essence and peculiarities of their legal regulation have not been researched neither.

Purpose statement is to study the essence and peculiarities of the subjects within the customs legal relations, arising as a result of movement (shipping) of goods across the customs border of Ukraine in international postal items and express mail, to systematise them and to form a clear understanding of the role, tasks and powers of mentioned legal relations subjects which will enable future improvement of legal regulation of relations concerning movement of goods in international postal items and express mail; and will increase the efficiency of the mentioned subjects at the stage of declaration, customs control and clearance.

Main part of the research paper. The shipping or movement of goods across the customs border of Ukraine in international postal items and express mail (hereinafter referred to as IPI and IEM) is carried out through the interaction of participants who initiate, organise, ensure and control the cross-border movement of international parcels. There are customs legal relations subjects among these participants which are aimed at forming and observing the procedure for the movement of international parcels in accordance with generally accepted standards and recommendations. At the same time, the current Customs Code of Ukraine does not contain any provision that would enshrine the concept of «subject of customs legal relations» or «subject of cus-

toms legal regulation». At the same time, the range of participants involved in legal relations concerning movement of goods in international parcels is quite wide and extensive.

The lack of legislative attention to defying the legal nature of this concept is actively compensated by scientific research on the essence and characteristics of the customs legal relations subjects. For instance, I. Panov believes that the subjects of customs legal relations are «customs authorities, on one hand, and individuals and legal entities that cross the customs border and move goods, objects and vehicles across it, on the other» [1, p. 13]. A. Hud notes that «the subjects of customs and legal regulation are authorized executive bodies that implement customs policy and other public authorities in accordance with the current legislation» [2, p. 30]. At the same time, A. Khridochkin, studying the range of subjects of customs legal relations that arise during the control exercise when moving across the customs border of Ukraine, included customs authorities, state bodies, institutions and structures, as well as judicial authorities to it [3, p. 178]. However, the most thorough and systematic study of the legal nature of the customs legal relations subjects has been carried out by N. Koval and B. Kormych who divided them into four groups: 1) customs legal relations subjects that have state power in the field of customs; customs officials and other state bodies and their officials with powers in the field of customs relations; 2) subjects of foreign economic activity and individuals who move goods, objects, vehicles across the customs border of Ukraine; 3) subjects working in the field of customs on the basis of permits of the central executive body in the field of state customs [4, p. 14]. The foregoing leads to conclusion that scholars consider subjects of customs legal relations to be all persons involved in the process of moving goods across the customs border. Most often they divide them according to the criteria of presence or absence of state power and/or organisational and legal form of the subject.

The movement of goods across the customs border of Ukraine in international postal items and express mail is a special type of border crossing which involves specific subjects – postal and express transportation companies, in addition to customs authorities and all the other persons involved in the processes of declaration, customs control and clearance as well. Such an expansion of the range of customs legal relations subjects involved in movement of goods across the customs border of Ukraine in IPI and IEM, and/or involved in performance of mentioned above customs operations is based on the regulatory provisions of the Revised Kyoto Convention, the Customs Code of Ukraine, laws and regulations of Ukraine in the field of establishing rules for performance of customs formalities concerning the goods, transported across the border in international postal items and express mail. Thus, Chapter 2 of General Annex J «Postal traffic» stipulates that «Customs formalities in respect of postal items» means all the operations to be carried out by the interested party and the Customs in respect of postal traffic» (E2./ F3) [5]. This definition is logical, although rather generalised and concentrated around two types of subjects of legal relations – customs administrations and persons interested in customs operations. Taking into account the scientific approaches to the legal nature of the subjects and the peculiarities of movement of goods across the customs border of Ukraine in IPI and the IEM, we can assume that the subjects involved in these relations can be conditionally divided into a) authorities that formulate customs policy in the field of movement of goods in international

postal items and express mail across the customs border of Ukraine; b) authorities that implement customs policy on the movement of goods in international postal items and express mail across the customs border of Ukraine; c) business entities – participants of cross-border commerce that initiate movement of goods in international postal items and express mail for commercial purposes; d) legal entities that are not engaged in business activities and initiate movement of goods in international postal items and express mail for non-commercial purposes; e) individuals who initiate movement of goods in international postal items and express mail for non-commercial purposes for their own use; f) postal operators and international express shipping companies that carry out international shipments and transportation of goods in international postal items and express mail.

The first group - *authorities that implement customs policy on the movement of goods in international postal items and express mail across the customs border of Ukraine* is the Verkhovna Rada which is authorised by the Constitution of Ukraine to formulate the principles of customs policy as a part of the state's system of foreign economic activity; and partially the President of Ukraine who can also influence the formation of the principles of customs policy. It is worth noting that according to the Article 85(5) of the Basic Law, the Verkhovna Rada of Ukraine is empowered to determine «the principles of domestic and foreign policy», while Article 92(9) stipulates that only the laws of Ukraine determine the «principles of foreign relations, foreign economic activity and customs practices» [6]. The Article 9 of the Law of Ukraine “On Foreign Economic Activity” dated 1991 stipulates that the Verkhovna Rada is responsible for «approval of the main directions of foreign economic policy of Ukraine» [7]; and in accordance with the Article 106(3) of the Constitution of Ukraine the President of Ukraine is authorised to «represent the State in international relations..., to conduct negotiations and conclude international treaties of Ukraine». In addition, the President of Ukraine has the right to veto adopted laws and make proposals and amendments to laws, sending them for revision [6]. The Verkhovna Rada of Ukraine establishes general rules for movement (shipping) and declaration of goods across the customs border of Ukraine in IPI and IEM in the system of customs and legal relations. The Parliament also establishes the rules of customs tariff regulation, sets customs taxation rates and benefits for the specified goods, shipped across the customs border of Ukraine, the rules of non-tariff customs regulation, regulatory prohibitions and restrictions on the movement (shipping) of certain types of goods in IPI and IEM, etc.

The authorities that implement customs policy on the movement of goods in international postal items and express mail across the customs border of Ukraine is much larger than the first one as it is represented by state executive bodies and state institutions, ranging from the Cabinet of Ministers of Ukraine, the National Bank of Ukraine, the Antimonopoly Committee, the Interdepartmental Commission on International Trade to the customs bodies of the State Customs Service of Ukraine. However, it is necessary to mention that the implementation of this policy at different levels is not uniform: for example, the Cabinet of Ministers of Ukraine, the Ministry of Economy of Ukraine, the Ministry of Finance of Ukraine, the State Tax Service of Ukraine, the State Customs Service of Ukraine ensure the implementation of the customs policy in the area of international shipments across the customs border of Ukraine by means of rule-making, defining and fixing the procedures for customs control and clearance

of goods in the customs offices and customs bureaus, for example: Procedure and conditions for customs control and customs clearance of goods transported (sent) in international postal items and express mail; Procedure for determining and equipping central (regional) sorting stations; Procedure for filling in the M-16 customs declaration; Procedure for filling in the registers (temporary and additional) of international postal items and express mail and making changes to such registers; Procedure for performing customs formalities during customs clearance of goods using the customs declaration on the form of a single administrative document [8]. The implementation of the customs policy in the field of international shipments across the customs border of Ukraine at the level of customs administration is carried out by the customs authorities – the Central Office of the State Customs Service of Ukraine, customs offices and customs posts in the course of law enforcement activities. For example, the preliminary information analysis unit of the State Customs Service or in the regional customs body analyses, identifies and assesses risks based on preliminary information about goods transported (sent) in mail. For example, the officials of the unit check documents and information on goods; verify the correctness of the calculation of customs duties on goods subject to taxation (under the CN22, CN23 customs declaration, M-16 customs declaration); may select shipments; make decisions on the need for customs inspection; use scanning systems; make decisions about the necessity to carry out appropriate customs formalities when shipments arrive at international exchange offices (central sorting centers) etc [8].

Business entities – participants of cross-border commerce that initiate movement of goods in international postal items and express mail for commercial purposes are foreign economic operators who carry out business activities with foreign counterparties and who choose postal and express transporting companies to be their logistics operators or to carry out business activities on global marketplaces. Such entities acquire a special legal status that obliges them to declare goods in IPI and IEM by entering into relations with the customs authorities, to submit the necessary documents, to pay the relevant taxes and fees and to submit applications for changing the location of the sorting station, etc. The payment of mandatory payments and completion of customs formalities is a prerequisite for release of goods into free circulation and getting further profit through their sale or use by a business entity.

The group of legal entities that are not engaged in business activities and initiate movement of goods in international postal items and express mail for non-commercial purposes may cover non-profit organisations and institutions, including institutes, scientific organisations, foundations, etc., as well as individuals (citizens of Ukraine, foreigners, stateless persons) who may also move goods across the customs border in the IPI and IEM for personal purposes. For example, according to the amendments to the Customs Code of Ukraine introduced in 2022, «a citizen (a person authorised by him/her) has the right to declare such goods independently in accordance with the procedure established for citizens by submitting a customs declaration in the form provided by the Cabinet of Ministers of Ukraine, including using information technology» [9]. This is done by submitting a customs declaration for the written declaration of goods transported across the customs border of Ukraine by citizens for personal, family and other needs which are not related to business activities, approved in 2012 by the Cabinet of Ministers of Ukraine [10]. In addition, citizens have the opportunity to declare

goods in the customs office without the involvement of customs intermediaries by submitting an electronic customs declaration M-16.

Postal operators and international express shipping companies that carry out international shipments and transportation of goods in international postal items and express mail are postal and transportation companies that regularly move their vehicles across the customs border of Ukraine which are used for the movement of international postal and expedited (express) traffic. Legislative updates to the definition of these entities were made in 2022. Thus, a postal operator is a «business entity operating in the territory of Ukraine and providing postal services in accordance with the procedure established by law» (Article 1 of the Law of Ukraine «On Postal Service») [11]. In turn, the amendment to the Customs Code of Ukraine of 2022 provides for the following: «express carrier shall mean a carrier that conducts express transportation of international express goods under cover of a single transport document (AWB – airwaybill, MAWB – master airwaybill), CMR, bill of lading, etc.) by any means of transport as well as arranges for the acceptance, processing, and presentation of such goods to the customs authorities for customs control and customs clearance at the places of their customs clearance, and their delivery to the consignee (return to senders)» [9]. Postal operators and express carriers are authorised to declare goods either by submitting an application in the form established by the Cabinet of Ministers of Ukraine, including using information technology, or by submitting registers (temporary and/or additional) of IPI and IEM when moving goods in IPI and IEM across the customs border of Ukraine. They also pay the amounts of customs duties under the additional registers provided for clearance; present the consignment for customs inspection if necessary; provide all necessary documents and information for customs control and clearance; carry out operations on processing of consignments (unpacking, repacking); provide any relevant documents to speed up customs control and clearance; ensure a sufficient number of persons authorised to declare the goods to the customs authorities, etc. [8]. Thus, postal operators and express carriers are entities who enter into relations with the customs authorities regarding the declaration of goods, their presentation for customs inspection, payment of relevant customs duties and other customs formalities that will ensure the further release of goods into free circulation.

Special mention should be also made of customs intermediaries among the subjects of customs relations involved in the movement of goods in IPI and IEM. They are declarants, representatives, attorneys or authorised persons of business entities, postal operators and express carriers who are entitled to perform actions related to customs formalities in respect of goods in the IPI and IEM on the basis of an agreement or a duly executed power of attorney.

The above analysis of the participants in customs relations shows that the entities involved in the movement of goods across the customs border of Ukraine in IPI and IEM differ significantly from each other in terms of their legal nature, legal status, tasks and even goals. Nevertheless, all of them carry out the activities within the framework of customs legal relations, so, these entities are united by the fact that they all perform customs formalities in accordance with the regulative acts requirements, with the exception of entities that form the state customs policy. The scientist A. Hud rightly notes: «if such persons fall into the orbit of customs legal regulation not sporadically, but for a certain period of time, they acquire a special customs legal

status. The latter combines the obligations of the necessary issuance of permits and accompanying documents, customs control and facilitation, compliance with the rules of customs clearance, etc.» [2, p. 30].

Conclusions and proposals. The study of nature of the customs and legal relations subjects involved in the movement of goods across the customs border of Ukraine in IPI and IEM leads to the conclusion that, despite having different legal relations with each other and forming different tasks, they nevertheless have a common goal – fast, technological, informational and accurate cross-border movement of international postal items and express mails. One of the main current problems in achieving this goal is that legal regulation is too slow, failing to respond in time to relations that are transforming and adapting to the digital age, and they do it much faster than the legislative framework. For a better understanding the specifics of the subjects, involved in the movement of goods across the customs border of Ukraine in IPI and IEM, it is necessary to legislate their concept by supplementing Article 4 of the Customs Code of Ukraine «Determination of basic terms and concepts» with the provision that these entities are all persons who are authorised to perform customs formalities in respect of goods moved (sent) across the customs border of Ukraine in IPI and IEM in accordance with customs legislation and other by-laws acts. The regulatory systematisation of these subjects accordingly to their specific features, rights, duties, goals and objectives would greatly facilitate the implementation of law enforcement activities within the framework of these customs and legal relations. In addition, the legislative definition of the specifics and status of mentioned subjects would play a positive role in improving the legal regulation and automated interaction of customs authorities with postal operators, express carriers, as well as individuals and legal entities while receiving or sending international shipments. These measures are necessary on the way to accelerating the digitalisation of relevant customs relations, simplifying customs formalities, increasing the freedom of cross-border business and developing international e-commerce in Ukraine.

References

1. Panov, I. O. (2009). Customs Legal Relations as a Type of Legal Relations. *Pravo i Bezpeka*, 2, 11-16 [in Ukrainian].
2. Hud, A. M. (2017). Organisation of customs and legal regulation of foreign economic activity of enterprises: PhD thesis: 12.00.07. Kharkiv [in Ukrainian].
3. Khriochkin, A. V. (2020). Customs authorities of Ukraine as subjects of public administration in the field of intellectual property. *Pravo i suspilstvo*, 6, 175-182. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.6.1.25> [in Ukrainian].
4. Kormych, B. A., Koval, N. O. (2021). Customs law: a study guide. Educational programme for bachelor's degree students at the National University «Odesa Law Academy». Odesa, Feniks [in Ukrainian].
5. The Revised Kyoto Convention. World Customs Organization. URL: https://www.wcoomd.org/en/topics/facilitation/instrument-and-tools/conventions/pf_revised_kyoto_conv/kyoto_new/spanj.aspx
6. The Constitution of Ukraine: The Law of Ukraine dated 28, June, 1996. No. 254к/96-ВР. *The Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine* (BVR), 1996, No. 30, Article 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].
7. On Foreign Economic Activity: The Law of Ukraine of 16, April, 1991 No. 959-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text> [in Ukrainian].

8. On Processing International Postal and Express Shipments and Approval of Amendments to the Procedure for Filling in Customs Declarations in the Form of a Single Administrative Document: Order of the Ministry of Finance of Ukraine dated 4, January, 2023. No. 6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0046-23#Text> [in Ukrainian].
9. The Customs Code of Ukraine: The Law of Ukraine of 13, March, 2012 No. 4495-VI. *The Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine (BVR)*, 2012, Nos. 44-45, Nos. 46-47, No. 48, Article 552). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/4495-17#n316>
10. On Approval of the Form of Customs Declaration for Written Declaration of Goods Transported Across the Customs Border of Ukraine by Citizens for Personal, Family and Other Needs Not Related to Business Activities: The Cabinet of Ministers of Ukraine Resolution of 21, May, 2012. No. 431. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/431-2012-п#n14> [in Ukrainian].
11. On Postal Service: The Law of Ukraine of 3, November, 2022. No. 2722-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2722-20#Text> [in Ukrainian].

Список використаної літератури

1. Панов І. О. Митні правовідносини як вид правових відносин. Право і безпека. 2009. № 2. С. 11-16.
2. Гуд А. М. Організація митно-правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності підприємств: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків. 2017. 241 с.
3. Хрідочкін А. В. Митні органи України як суб'єкти публічного адміністрування у сфері інтелектуальної власності. Право і суспільство. 2020. № 6. С. 175-182. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.6.1.25>.
4. Митне право: навчально-методичний посібник. Освітня програма підготовки здобувачів вищої освіти ступеня бакалавра в Національному університеті «Одеська юридична академія». Б. А. Кормич, Н. О. Коваль. Одеса: Фенікс, 2021. 132 с.
5. The Revised Kyoto Convention. World Customs Organization. URL: https://www.wcoomd.org/en/topics/facilitation/instrument-and-tools/conventions/pf_revised_kyoto_conv/kyoto_new/spanj.aspx (дата звернення 12.11.2023).
6. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. № 30, Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 12.11.2023).
7. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16.04.1991 р. № 959-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text> (дата звернення 12.11.2023).
8. Про оформлення міжнародних поштових та експрес-відправлень і затвердження Змін до Порядку заповнення митних декларацій за формою єдиного адміністративного документа: Наказ Міністерства фінансів України від 04.01.2023 р. № 6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0046-23#Text> (дата звернення: 12.11.2023).
9. Митний кодекс України: Закон України від 13.03.2012 р. № 4495-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/4495-17#n316> (дата звернення: 12.11.2023).
10. Про затвердження форми митної декларації для письмового декларування товарів, що переміщуються через митний кордон України громадянами для особистих, сімейних та інших потреб, не пов'язаних з провадженням підприємницької діяльності: Постанова Кабінету Міністрів України від 21.05.2012 р. № 431. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/431-2012-п#n14> (дата звернення: 12.11.2023).
11. Про поштовий зв'язок: Закон України від 03.11.2022 р. № 2722-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2722-20#Text> (дата звернення: 12.11.2023).

Стаття надійшла 14.11.2023 р.

С. В. Сличко, аспірант

Університет митної справи та фінансів
Кафедра публічного та приватного права
вул. Володимира Вернадського, 2/4, Дніпро, 49000, Україна
e-mail: serhiislychko@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7237-9732>

ОСОБЛИВОСТІ СУБ'ЄКТІВ МИТНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН, ЯКІ БЕРУТЬ УЧАСТЬ У ПЕРЕМІЩЕННІ ТОВАРІВ У МІЖНАРОДНИХ ПОШТОВИХ ТА ЕКСПРЕС-ВІДПРАВЛЕННЯХ

Резюме

Стаття присвячена визначенню особливостей суб'єктів митно-правових відносин, які беруть участь у переміщенні товарів через митний кордон України у міжнародних поштових та експрес-відправленнях. Проведене дослідження дозволило визначити, що суб'єктів митних відносин, які беруть участь у переміщенні міжнародних відправлень через кордон, умовно можна поділити на дві основні групи: суб'єкти, які формують митну політику у сфері транскордонного руху посилок, та які власне реалізують її шляхом правозастосовної діяльності. Крім того зазначено, що особливістю митно-правових відносин у сфері переміщення міжнародних відправлень є наявність специфічних суб'єктів – операторів поштового зв'язку та експрес-перевізників, які в жодних інших митних відносинах не виконують подібних завдань. Одночасно відмічено, що суб'єкти, які реалізують митну політику у сфері транскордонного переміщення товарів у міжнародних поштових та експрес-відправленнях утворюють найбільш чисельну групу учасників – органів державної влади, які визначають порядок декларування, митного контролю та оформлення відповідних товарів та забезпечують його виконання.

Вперше визначене поняття суб'єктів митних відносин, які беруть участь у переміщенні (пересиланні) товарів через митний кордон України у міжнародних поштових та експрес-відправленнях, а саме те, що це всі особи, які відповідно до митного законодавства та інших підзаконних актів, уповноважені виконувати митні формальності щодо зазначених товарів.

Зауважено, що законодавче закріплення понять «суб'єкт митних правовідносин», «суб'єкт, який бере участь у переміщенні (пересиланні) товарів через митний кордон України у міжнародних поштових та експрес-відправленнях» забезпечить їх нормативну визначеність та закріпить особливості правового статусу даних понять, що в подальшому відіграє позитивну роль в удосконаленні правового регулювання відповідних митно-правових відносин та усуне труднощі у правозастосуванні.

Вказано на доречність практики сприяння електронному декларуванню, діджиталізації, автоматизації митних формальностей, інформатизації обміну між митними органами та іншими суб'єктами відносин щодо переміщення товарів у міжнародних поштових та експрес-відправленнях з огляду на неспинний розвиток електронної комерції та посилення ролі міжнародних відправлень транскордонного товарообігу в світі.

Ключові слова: суб'єкти митно-правових відносин, митні формальності, міжнародні поштові відправлення, міжнародні експрес-відправлення, оператор поштового зв'язку, експрес-перевізнак, товари у міжнародних поштових відправленнях, товари у міжнародних експрес-відправленнях.

КОРПОРАТИВНЕ ПРАВО

<https://doi.org/10.18524/2411-2054.2023.52.291724>

УДК 346.21

А. В. Смітюх, докт. юрид. наук, професор
проректор з науково-педагогічної роботи та міжнародного співробітництва
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Кафедра адміністративного та господарського права
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна
e-mail: im2m112@gmail.com
ORCID: 0000-0002-4778-4143

КОРПОРАТИВНІ ДОГОВОРИ ТА ПРИНЦИПИ МІЖНАРОДНИХ КОМЕРЦІЙНИХ ДОГОВОРІВ УНІДРУА

У статті розглядається проблематика підпорядкування іноземному праву корпоративних договорів, укладених щодо господарських товариств, створених за законодавством України. Досліджено історію становлення корпоративних договорів у правовій системі України так само як і зміни, що відбулись протягом останніх десятиліть з питання можливості застосування іноземного права до договірних корпоративних відносин. З огляду на авторитет англійського common law серед українських юристів-практиків та їх установку на обрання само його у якості іноземного права, що застосовуватиметься до корпоративних договорів, і, водночас, враховуючи істотні відмінності у базових засадах common law та континентальних правових систем, до кола яких належить і правова система України, а також той факт, що право України залишатиметься застосовним правом до корпоративних правовідносин у відповідному господарському товаристві у тій частині, у якій воно є особистим законом юридичної особи (тобто у всьому, що не стосується взаємних прав та обов'язків сторін корпоративного договору), зроблено висновок про доцільність введення до кола регуляторів відносин, що виникатимуть з корпоративного договору документу, рівновіддаленого від обох правових систем та здатного забезпечити якісне регулювання загальних питань договірної права, а саме – Принципів міжнародних комерційних договорів УНІДРУА. У статті запропоновано включати до корпоративного договору одне з типових застережень УНІДРУА, що визначатимуть ієрархію між положеннями іноземного національного права та Принципами УНІДРУА, а також їх співвідношення з положеннями корпоративного самого договору. Також зроблено висновок про те, що Принципи УНІДРУА можуть застосовуватися до корпоративних договорів і за відсутності іноземного елемента для встановлення режиму регулювання відносин з такого корпоративного договору у тому, що стосується загальних положень договірної права на рівні найкращих світових стандартів.

Ключові слова: Корпоративний договір; корпоративні правовідносини; міжнародне приватне право; застосовне право; м'яке право; позанаціональне право; Принципи міжнародних комерційних договорів УНІДРУА.

Постановка проблеми. Корпоративний договір, за яким учасники (акціонери) товариства зобов'язуються реалізувати свої права та повноваження певним чином або утримуватися від їх реалізації (ч. 1 ст. 29 Закону України «Про акціонерні товариства» [1], ч. 1 ст. 7 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [2]) вже досить давно перебуває у фокусі уваги як теоретиків корпоративного права, так і практикуючих юристів.

Виважений корпоративний договір, якого сторони свідомо дотримуються може стати важливим чинником вибудовування сталих корпоративних правовідносин у господарському товаристві, дієвим інструментом уникнення конфліктів та забезпечення ефективності корпоративного управління, і, кінець кінцем – однією з передумов успішності бізнесу як такого.

Інститут корпоративного договору є новим у правовій системі України: з моменту його «легалізації» пройшло лише 6 років, тому залишається багато дискусійних питань як теоретичного, так і практичного характеру. Одним з таких питань є застосування іноземного права до відносин з корпоративного договору: така можливість виникла лише цього року, у зв'язку з набуттям чинності Закону України «Про акціонерні товариства» 2022 р., яким було внесено також зміни до Закону України «Про товариства обмеженою та додатковою відповідальністю», що уможливили підпорядкування корпоративного договору іноземному праву як в АТ, так і у ТОВ/ТДВ. Одним з аспектів цієї проблематики є питання застосування до відносин з корпоративного договору позанаціональних документів soft law, зокрема – Принципів міжнародних комерційних договорів УНІДРУА, яке перебуває на стику корпоративного та міжнародного приватного права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням корпоративного договору приділили увагу багато дослідників – зокрема Е. М. Бондарев, Л. М. Дорошенко, Ю. М. Жорнокуй, О. О. Недошовенко, М. М. Сигидин, Л. В. Сіщук, І. В. Спасибо-Фатєєва, М. О. Суханов, В. І. Цікало, Т. Б. Штим, Н. В. Щербаківа та інші, проте питання застосування до корпоративних правовідносин з корпоративного договору, укладеного щодо господарського товариства, створеного за законодавством України Принципів міжнародних комерційних договорів УНІДРУА ще не досліджувалось.

Мета статті полягає у визначенні доцільності, підстав та особливостей застосування Принципів міжнародних комерційних договорів УНІДРУА до корпоративних правовідносин з корпоративного договору, укладеного щодо господарського товариства, створеного за законодавством України.

Виклад основного матеріалу. Тривалий час судова практика в Україні виходила з того, що корпоративний договір, застосовним правом якого сторони визначили іноземне право є нікчемним (п. 9 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 24.10.2008 р. № 13 «Про практику розгляду судами корпоративних спорів» [3]; п. 6.1. Рекомендацій Президії Вищого господарського суду України від 28.12.2007 р. № 04-5/14 [4] «Про практику застосування законодавства у розгляді справ, що виникають з корпоративних відносин»). Нікчемність такого договору вбачалась наслідком як обходу закону [3] з посиланням на ст. 10 Закону України «Про міжнародне приватне право» [5] так і порушення публічного порядку [3; 4] з наголосом на те, що такий договір підпорядковує іноземному праву відносини «між акціонерами, а також між акціонерами і акціонерним това-

риством з приводу діяльності товариства ... з корпоративного управління господарського товариства ... з управління товариством» [4], які, згідно ст. 25 Закону України «Про міжнародне приватне право» [5], повинні регулюватися особистим законом товариства як юридичної особи (держави місцезнаходження), тобто – України [4].

Як зазначає М. О. Ніколенко «Корпоративний (акціонерний) договір розглядався як механізм обходу вітчизняного корпоративного законодавства та засіб підпорядкування певних корпоративних відносин іноземним юрисдикціям» [6, с. 43].

Подібне відношення було складовою загального «занадто імперативізованого» [7, с. 395] підходу до корпоративних відносин, який проявлявся у проголошенні безумовно імперативного характеру норм корпоративного права («з приводу ... створення, формування ... органів, визначення компетенції цих органів, процедури скликання загальних зборів та визначення порядку прийняття рішень на зборах...» [4]), недотримання цих імперативних норм характеризувалося як порушення публічного порядку [4]. Президія Вищого господарського суду України застерігала, що «Питання корпоративного управління можуть бути врегульовані угодою, укладеною між акціонерами, тільки у випадках, прямо передбачених актами законодавства України» [4], проте законодавство таких випадків не визначало.

Слід погодитися з І. В. Спасибо-Фатєєвою, на думку якої «не всі корпоративні норми сформульовані таким чином, що вони не допускають інших варіантів, тобто є імперативними ... сутність яких полягає у встановленні прямої заборони діяти інакше ніж передбачено в цій нормі» [8, с. 185].

Корпоративні договори було легалізовано у правовій системі України після тривалої дискусії у 2017 р. Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо корпоративних договорів» від 23.03.2017 р. № 1984-VIII [9], прийнятті пізніше закони корпоративного права «нового покоління» – Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» 2018 р. (ст. 7 [2]) та Закон України «Про акціонерні товариства» 2022 р. (ст. 29 [1]) забезпечують регулювання відповідних відносин в АТ і ТОВ та ТДВ, при цьому з 01.01.2023 р. стало можливим підпорядкування відносин з корпоративного договору іноземному праву: «Сторони корпоративного договору можуть обрати право, за умови дотримання положень Закону України «Про міжнародне приватне право» (ч. 7 ст. 7 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [2]; ч. 7 ст. 29 Закону України «Про акціонерні товариства» [1]). Слід з одного боку погодитися з тезою Л. М. Дорошенко, яка зауважує, що «Реалізація цих положень у практичній площині сприятиме інтеграційним процесам України та залученню іноземних інвестицій в Україну» [10, с. 89], з іншого в деяких публікаціях застереження, яке дозволяє обирати право корпоративного договору виключно «за умови дотримання положень Закону України «Про міжнародне приватне право» [5] піддається критиці за неповноту наданої свободи вибору [11].

Необхідно також підкреслити, що у публікаціях практиків системно висловлюється намір застосовувати до договірних корпоративних правовідносин

само англійське право [12], яке ці автори характеризують як «омріяне право» [11] та «золотий стандарт» [13] через наявні в ньому специфічні інститути.

Проте загальновідомо, що право Англії та Уельсу належить до правової сім'ї *common law* і у своїх засадах багато в чому є принципово відмінним від правових систем заснованих на римському праві, до числа яких належить і правова система України. В англійському праві наявні специфічні інститути, які можуть вбачатися дуже корисними, з точки зору інструментарію оформлення домовленостей учасників господарських товариств та правил, якими вони керуватимуться у своїх майбутніх відносинах (*deadlock provisions, tag-along / drag-along rights etc.*), проте істотні відмінності у базових засадах правових систем можуть згодом створити проблеми, пов'язані з тим, що ці базові норми зазначеного іноземного права у певних принципових питаннях будуть суперечити положенням корпоративного права України, яке залишатиметься застосовним правом до корпоративних правовідносин у відповідному господарському товаристві у тій частині, у якій воно є особистим законом юридичної особи (тобто у всьому, що не стосується взаємних прав та обов'язків сторін корпоративного договору).

Врівноважити ситуацію, зробити її більш гармонійною може введення до кола регуляторів відносин, що виникатимуть з корпоративного договору щодо українського господарського товариства, підпорядкованого іноземному праву (зокрема англійському *common law*) певного ґрунтового документу, рівновіддаленого від обох правових систем та здатного забезпечити якісне регулювання загальних питань договірної права.

Таким документом можуть вочевидь стати Принципи міжнародних комерційних договорів УНІДРУА (Міжнародного інституту з уніфікації приватного права), які діють у редакції 2016 р. [14], засновані на ідеях добросовісності, свободи, обов'язковості договору, повної компенсації шкоди, *favor contractus, rebus sic stantibus* та містять загальні положення договірної права щодо укладення договору та повноважень представників, дійсності, змісту та тлумачення договору, прав третіх осіб, договорів що укладаються під умовою, виконання та невиконання договору, заліку зустрічних вимог, заміни сторони у зобов'язанні та договорі, множинності кредиторів та боржників. З точки зору юридичної техніки Принципи УНІДРУА представляють собою норми (*black letter rules*), що супроводжуються змістовними авторськими коментарями та численними ілюстраціями (тобто прикладами застосування норм).

Положення Принципів УНІДРУА є здебільшого рівновіддаленими від національних правових традицій, використовують нейтральну правову термінологію та збалансовано слідує рішенням які або є спільними для більшості правових систем або за експертною оцінкою їх авторів – найкращими з того чи іншого питання і тому можуть розглядатися як позанаціональне право. При цьому Принципи УНІДРУА не є ані нормативно-правовим актом, прийнятим певною державою, ані міжнародною конвенцією, погодженою декількома державами: це типовий документ «м'якого права» (*soft law*), авторитет якого є похідним від авторитету УНІДРУА та забезпечується високою якістю його положень.

Суди України вже тривалий час досить активно застосовують Принципи УНІДРУА, з іншого боку відомі випадки застосування Принципів УНІДРУА

до корпоративних договорів в інших юрисдикціях (це зокрема – Міжнародний арбітражний суд Міжнародної Торгівельної палати та Superior Court [15; 16], Province of Quebec, District of Montreal [17]).

Преамбула Принципів УНІДРУА дозволяє застосовувати їх якщо сторони домовились, що договір буде врегульовано положеннями Принципів, при цьому УНІДРУА пропонує низку типових договірних застережень для застосування Принципів, серед яких тут доцільно згадати наступні:

- «This contract shall be governed by the UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts (2016) and, with respect to issues not covered by such Principles, by the law of [State X]» [18], тобто «До цього договору застосовуються Принципи міжнародних комерційних договорів УНІДРУА (2016), а щодо питань, не врегульованих цими Принципами – право [Держава X]»;

- «This contract shall be governed by the law of [State X] interpreted and supplemented by the UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts (2016)» [18], тобто «До цього договору застосовується право [Держава X], що тлумачиться та доповнюється Принципами міжнародних комерційних договорів УНІДРУА (2016)»;

- «The UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts (2016) are incorporated in this contract to the extent that they are not inconsistent with the other terms of the contract» [18], тобто «Принципи міжнародних комерційних договорів УНІДРУА (2016) інкорпоровано до цього договору тією мірою, якою вони не є несумісними з іншими умовами договору» (при цьому автори Принципів зазначають, що наведене застереження може поєднуватися з обранням певного національного права [18]);

- «This contract shall be governed by the UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts (2016)» [18], тобто «До цього договору застосовуються Принципи міжнародних комерційних договорів УНІДРУА (2016)».

Тобто, ієрархія вибудовується наступним чином: у першому застереженні певне національне право доповнює положення Принципів УНІДРУА (1. Принципи; 2. національне право; 3. корпоративний договір); у другому навпаки – Принципи УНІДРУА доповнюють певне національне право (1. національне право; 2. Принципи; 3. корпоративний договір); у третьому Принципи розглядаються як продовження договірних положень, що застосовуються тією мірою, якою вони не суперечать прямо погодженим умовам договору (1. національне право; 2. корпоративний договір; 3. Принципи); у четвертому Принципи є єдиним регулятором відносин сторін і застосування жодного національного права виключається (1. Принципи; 2. корпоративний договір).

Автори Принципів УНІДРУА звертають увагу на те, що з одного боку цей документ покриває не всі питання загального договірного права і взагалі не регулює інші правовідносини, що може вимагати залучення інших правових джерел для забезпечення задовільного регулювання, з іншого боку хоча Принципи як документ *soft law* системно застосовується міжнародними комерційними арбітражами, суди національних юрисдикцій не завжди визнають їх джерелом права, що підлягає застосуванню [18]. Також параметри ситуації, яку ми розглядаємо, включають намір сторін корпоративного договору підпорядкувати його праву певної іноземної держави через наявність в ньому специфічних

правових інститутів, спеціально пристосованих для ефективного застосування до корпоративних договірних відносин. Це означає необхідність поєднання, спільного застосування Принципів УНІДРУА та відповідного іноземного права.

Отже, у зв'язку із специфікою корпоративних договорів, відносини з яких за будь-яких умов зберігають тісний правовий зв'язок з правовою системою України, як держави, у якій створено господарське товариство через існування у праві України (як і будь-якої іншої держави) колізійної прив'язки до особистого закону юридичної особи (*lex societatis*), підпорядкування корпоративних договорів іноземному праву, особливо такому, що належить до правової сім'ї *common law* доцільно поєднувати із застосуванням до них загальних положень позанаціонального договірного права, втіленого у Принципах УНІДРУА.

При цьому обрання моделі ієрархії (іноземне національне право / Принципи УНІДРУА / положення корпоративного договору) не видається принциповим: Принципи УНІДРУА у будь-якому випадку виконуватимуть функцію гармонізації правового режиму договору, хоча, звісно, якщо національне право доповнюватиме положення Принципів їх значення у регулюванні відносин зростатиме, а якщо Принципи визнаватимуться лише продовженням договірних положень – падатиме.

Слід також відмітити можливість застосування Принципів УНІДРУА до корпоративних договорів, укладених щодо господарського товариства, створеного за законодавством України, в яких іноземний елемент відсутній. Це вбачається як з позиції авторів Принципів, які зауважують, що «Notwithstanding the fact that the Principles are conceived for international commercial contracts, there is nothing to prevent private persons from agreeing to apply the Principles to a purely domestic contract» [14, с. 2], так і з практики національних судів України, які систематично застосовують Принципи УНІДРУА до відносин з договорів без іноземного елементу. У такому випадку посилання на Принципи УНІДРУА у корпоративному договорі доцільно оформлювати як на продовження його положень, що застосовуються тією мірою, якою вони не суперечать прямо погодженим умовам договору («The UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts (2016) are incorporated in this contract to the extent that they are not inconsistent with the other terms of the contract» [18]). Це дозволить вивести рівень врегульованості відносин з такого корпоративного договору у тому, що стосується загальних положень договірного права на рівень найкращих світових стандартів.

Висновки і пропозиції. Проведене дослідження дозволило сформулювати наступні висновки:

1. У зв'язку із специфікою корпоративних договорів, відносини з яких за будь-яких умов зберігають тісний правовий зв'язок з правовою системою України, як держави, у якій створено господарське товариство через існування у праві України (як і будь-якої іншої держави) колізійної прив'язки до особистого закону юридичної особи (*lex societatis*), підпорядкування корпоративних договорів іноземному праву, особливо такому, що належить до правової сім'ї *common law* доцільно поєднувати із застосуванням до них загальних положень позанаціонального договірного права, втіленого у Принципах УНІДРУА;

2. Таке застосування доцільно оформлювати включаючи до корпоративного

договору відповідне типове застереження УНІДРУА, обираючи одну з можливих схем:

2.1. До відносин з корпоративного договору застосовуються Принципи УНІДРУА, а щодо питань, не врегульованих Принципами – іноземне національне право (1. Принципи УНІДРУА; 2. іноземне національне право; 3. корпоративний договір);

2.2. До відносин з корпоративного договору застосовується іноземне національне право, що тлумачиться та доповнюється Принципами УНІДРУА (1. іноземне національне право; 2. Принципи УНІДРУА; 3. корпоративний договір);

2.3. Принципи УНІДРУА інкорпорується до корпоративного договору тією мірою, якою вони не є несумісними з іншими його умовами (1. іноземне національне право; 2. корпоративний договір; 3. Принципи УНІДРУА);

3. За бажанням сторін Принципи УНІДРУА можуть застосовуватися до корпоративних договорів і за відсутності іноземного елемента, що дозволить встановити режим регулювання відносин з такого корпоративного договору у тому, що стосується загальних положень договірних прав на рівні найкращих світових стандартів. У такому випадку Принципи УНІДРУА доцільно розуміти як продовження положень корпоративного договору, що застосовуються тією мірою, якою вони не суперечать його прямо погодженим умовам.

Список використаної літератури

1. Про акціонерні товариства: Закон України від 27.07.2022 р. № 2465-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465-20>.
2. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України від 06.02.2018 р. № 2275-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19>.
3. Про практику розгляду судами корпоративних спорів: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24.10.2008 р. № 13. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-08>.
4. Про практику застосування законодавства у розгляді справ, що виникають з корпоративних відносин: Рекомендації Президії Вищого господарського суду України від 28.12.2007 р. № 04-5/14. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v5_14600-07.
5. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005 р. № 2709-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15>.
6. Ніколенко М. О. Становлення правового регулювання корпоративних договорів в Україні. Право та інновації. 2019. № 2. С. 41-47.
7. Жорнокуй Ю. М. Акціонерний договір: сучасні реалії та тенденції розвитку. Оновлення договірних регулювань приватноправових відносин в Україні: монографія / за заг. ред. А. Б. Гриняка, О. О. Кота, М. Д. Пленок. Київ: НДІ приват. Права і підприємництва ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2020. С. 395-413.
8. Спасибо-Фатєєва І. В. Акціонерні угоди. Право України. 2009. № 12. С. 182-190.
9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо корпоративних договорів: Закон України від 23.03.2017 р. № 1984-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1984-19>.
10. Дорошенко Л. М. Договори в корпоративному праві: проблеми теорії та практики: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2023. 542 с.
11. Трембіч А. Все втратити і знову розпочати. Юридична практика. 04.08.2022 р. URL: <https://pravo.ua/vse-vtratyty-i-znovu-rozpochaty-bloh-andriia-trembicha-pro-novu-redaktsiiu-zakonu-pro-at>.
12. Бабич Я., Павлинська А. Корпоративні договори в Україні: практика 2020 року та очікувані новели. *Liga Zakon*. 23.12.2020 р. URL: https://biz.ligazakon.net/analytucs/200534_korporativn-dogovori-v-ukran-praktika-2020-roku-ta-ochkuvan-noveli.
13. Майнарович В., Писаренко Д. Де місце іноземному праву в українських корпоратив-

- них договорах. І чому цей аспект досі є каменем спотикання. *MIND*. 10.06.2020 р. URL: <https://mind.ua/openmind/20211850-de-misce-inozemnomu-pravu-v-ukrayinskih-korporativnih-dogovorah>.
14. UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts (2016). Rome: International Institute for the Unification of Private Law (UNIDROIT), 2016. 460 p. URL: <https://www.unidroit.org/english/principles/contracts/principles2016/principles2016-e.pdf>.
 15. ICC International Court of Arbitration Arbitral Award N9029 UNILEX Abstract (1998). URL: <https://www.unilex.info/principles/case/660>.
 16. ICC International Court of Arbitration Arbitral Award N10021 UNILEX Abstract (2000). URL: <https://www.unilex.info/principles/case/832>.
 17. Enerchem Transport Inc. et al vs Nicolas R. Gravino et al. Superior Court, Province of Quebec, District of Montreal N500-05-031756-974 UNILEX Abstract (22.08.2005). URL: <https://www.unilex.info/principles/case/1546>.
 18. Model Clauses for the Use of the UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts. UNIDROIT. URL: <https://www.unidroit.org/instruments/commercial-contracts/upicc-model-clauses>.

References

1. On Joint-Stock Companies: Law of Ukraine dd. 27.07.2022. № 2465-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465-20> [in Ukrainian].
2. On Limited Liability and Additional Liability Companies: Law of Ukraine dd. 06.02.2018. № 2275-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19> [in Ukrainian].
3. On the corporate disputes court practice: Resolution of the Supreme Court of Ukraine Plenum dd. 24.10.2008. № 13. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-08> [in Ukrainian].
4. On the court practice of applying legislation in cases arising from corporate relations: Recommendations of the Higher Economic Court of Ukraine Presidium dd. 28.12.2007. № 04-5/14. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v5_14600-07 [in Ukrainian].
5. On international private law: Law of Ukraine dd. 23.06.2005. № 2709-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15> [in Ukrainian].
6. Nikolenko M. O. (2019). Emergence of legal regulation of shareholders' agreements in Ukraine. *Law and Innovations*. № 2. С. 41-47 [in Ukrainian].
7. Zhornokuy Yu. M. (2020). Shareholders' agreements: current realities and development trends. The renovation of contractual regulation of private law relations in Ukraine: monograph / edited by A. B. Gryniak, O. O. Kot, M. D. Pleniuk. Kyiv: National Academy of Law Sciences of Ukraine F. G. Burchak Research Institute of private law and entrepreneurship. P. 395-413 [in Ukrainian].
8. Spasybo-Fatieieva I. V. (2009). Shareholders' Agreements. *Law of Ukraine*. № 12. P. 182-190 [in Ukrainian].
9. On amendments to some legislative acts of Ukraine on shareholders' agreements: Law of Ukraine dd. 23.03.2017. № 1984-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1984-19> [in Ukrainian].
10. Doroshenko L. M. (2023). Contracts in the corporate law: theory and practice issues: monograph. Kyiv: Yurinkom Inter. 542 p. [in Ukrainian].
11. Trembich A. Lose everything and start again. *Legal Practice*. 04.08.2022. URL: <https://pravo.ua/vse-vtratyty-i-znovu-rozpochaty-bloh-andriia-trembicha-pro-novu-redaktsiiu-zakonu-pro-at> [in Ukrainian].
12. Babych Ya., Pavlynska A. Shareholders' agreements in Ukraine: 2020 practice and expected innovations. *Liga Zakon*. 23.12.2020. URL: https://biz.ligazakon.net/analytics/200534_korporativn-dogovori-v-ukran-praktika-2020-roku-ta-ochkuvan-noveli [in Ukrainian].
13. Maynarovych V., Pysarenko D. Where is the place of foreign law in Ukrainian shareholders' agreements. And why this aspect is still a stumbling block. *MIND*. 10.06.2020 р. URL: <https://mind.ua/openmind/20211850-de-misce-inozemnomu-pravu-v-ukrayinskih-korporativnih-dogovorah> [in Ukrainian].
14. UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts (2016). Rome: International Institute for the Unification of Private Law (UNIDROIT), 2016. 460 p. URL: <https://www.unidroit.org/english/principles/contracts/principles2016/principles2016-e.pdf>.

15. ICC International Court of Arbitration Arbitral Award N9029 UNILEX Abstract (1998). URL: <https://www.unilex.info/principles/case/660>.
16. ICC International Court of Arbitration Arbitral Award N10021 UNILEX Abstract (2000). URL: <https://www.unilex.info/principles/case/832>.
17. Enerchem Transport Inc. et al vs Nicolas R. Gravino et al. Superior Court, Province of Quebec, District of Montreal N500-05-031756-974 UNILEX Abstract (22.08.2005). URL: <https://www.unilex.info/principles/case/1546>.
18. Model Clauses for the Use of the UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts. UNIDROIT. URL: <https://www.unidroit.org/instruments/commercial-contracts/upicc-model-clauses>.

Стаття надійшла 15.11.2023 р.

A. V. Smitiukh, Dr.Hab. in Law, Professor
Vice-rector for Research, Teaching and International Cooperation
Odesa I. I. Mechnikov National University
the Department of Administrative and Commercial Law
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odesa, 65058, Ukraine
e-mail: im2m112@gmail.com
ORCID: 0000-0002-4778-4143

SHAREHOLDERS' AGREEMENTS AND UNIDROIT PRINCIPLES OF INTERNATIONAL COMMERCIAL CONTRACTS

Summary

The article examines the issue of the foreign law as an applicable law of shareholders' agreement at companies established under the laws of Ukraine. The emergence of shareholders' agreement in the legal system of Ukraine, as well as the changes that have taken place during the last decades regarding the possibility of applying foreign law to contractual corporate relations, have been studied. Because of authority of English common law among Ukrainian legal practitioners, there is an attitude among them to choose it as the foreign law that will be applied to shareholders' agreement. At the same time, there are significant differences in the basic principles of common law and continental legal family, which includes the legal system of Ukraine. On the other hand, the law of Ukraine will remain the applicable law for the rest of corporate relations in the relevant companies insofar as it is its *lex societatis* (i.e. everything with except of obligations of the parties to the shareholders' agreement). Taking into account all the above, a conclusion was made to introduce a document equidistant from both legal systems and able to ensure a high quality regulation of general issues of contract law, namely the UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts, among instruments providing regulation of relations under shareholders' agreement. It is proposed to use one of the standard UNIDROIT clauses in order to determine the hierarchy between the provisions of foreign national law and the UNIDROIT Principles, as well as their correlation with the provisions of the shareholders' agreement itself. It was also concluded that the UNIDROIT Principles might be applied to shareholders' agreement even in the absence of a foreign element to establish a regulation of a contractual relations at the level of the best international standards.

Keywords: shareholders' agreement; corporate legal relations; international private law; applicable law; soft law; a-national law; Principles of international commercial agreements UNIDROIT.

ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2023.52.291730>

УДК 349.6

В. В. Шеховцов, докт. юрид. наук, професор, доцент

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Кафедра екологічного права

вул. Пушкінська, 77, Харків, 61024, Україна

e-mail: shehovtsov2004@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9101-7160>

О. О. Статівка, канд. юрид. наук, асистент

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Кафедра екологічного права

вул. Пушкінська, 77, Харків, 61024, Україна

e-mail: olga.stativka@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1036-0523>

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В ЕНЕРГЕТИЧНОМУ СЕКТОРІ УКРАЇНИ

Статтю присвячено всебічному теоретико-правовому дослідженню правових механізмів забезпечення екологічної безпеки в енергетичному секторі національної економіки на шляху до безпечного енергетичного майбутнього на засадах сталого екологізбалансованого розвитку. Аргументовано, що провідну роль у стабілізації енергетичних та екологічних інтересів відіграє оцінка впливу на довкілля, проведення якої дозволяє визначити й оцінити можливий вплив енергетичних проектів на довкілля та життя й здоров'я населення. Зроблено висновок, що запровадження новітніх технологій в енергосекторі, диверсифікація джерел енергії, а також перехід до використання відновлювальних джерел енергії шляхом державного стимулювання суб'єктів господарювання та приватних осіб сприятимуть мінімізації впливу енергетичних об'єктів на стан навколишнього природного середовища.

Ключові слова: екологічна безпека; забезпечення екологічної безпеки в енергетичному секторі; правова охорона довкілля; енергетична безпека; збереження та відновлення екосистем; державна екологічна політика.

Постановка проблеми. Енергетичний сектор, залежно від виду використовуваного джерела енергії, суттєво впливає на стан навколишнього природного середовища, створюючи загрози викидів парникових газів (зокрема діоксиду вуглецю та метану), що сприяє глобальному потеплінню та зміні клімату, забруднюючи атмосферне повітря шляхом викидів таких шкідливих речовин як оксиди сірки та азоту, а також відходів від вугільних та ядерних електростанцій. Функціонування енергетичних об'єктів потребує надмірних

обсягів використання природних ресурсів для видобутку пального та виробництва електроенергії, а будівництво та експлуатація енергетичних об'єктів впливає на природні екосистеми та біорізноманіття. Серед іншого, використання ядерної енергії надзвичайно пов'язане із ризиком аварій, спричинення яких може мати невідворотні наслідки планетарного масштабу для життя людей та стану довкілля внаслідок радіаційного забруднення та інших наслідків порушення вимог ядерної безпеки.

За таких умов, забезпечення екологічної безпеки в енергетичному секторі має наскрізне значення у розробці концепцій, планів та програм подальшого розвитку й післявоєнного розвитку України, що вимагає від держави запровадження та реалізацію правових інструментів для збалансування енергетичних (економічних) та екологічних публічних інтересів з метою створення сприятливого та надійного майбутнього як для нинішніх, так і майбутніх поколінь.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у становлення доктрини правового забезпечення екологічної безпеки як в цілому, так і в окремих секторальних галузях національної економіки, в тому числі в енергетичному секторі, зробили такі вчені у галузі екологічного права як: В. І. Андрейцев, Г. В. Анісімова, Г. І. Балюк, А. П. Гетьман, А. С. Євстігнеєв, Р. С. Кірін, Т. Г. Ковальчук, В. В. Костицький, М. В. Краснова, Ю. А. Краснова, Н. Р. Малишева, О. А. Шомпол, Ю. С. Шемшученко, М. В. Шульга та ін.

Мета статті полягає у комплексному теоретико-правовому дослідженні правових механізмів забезпечення екологічної безпеки в енергетичному секторі національної економіки на шляху до безпечного енергетичного майбутнього на засадах сталого екологічнозбалансованого розвитку.

Виклад основного матеріалу. Синергетичний зв'язок між державною екологічною та державною енергетичною політикою полягає в тісному взаємозв'язку між способами виробництва та споживання енергії і їх впливом на навколишнє природне середовище, стан природних ресурсів та комплексів, а також на життя й здоров'я населення. Взаємодія цих двох політичних сфер може мати як позитивні, так і негативні наслідки, а їх взаємозв'язок може визначати сталість та ефективність енергетичних систем, а також забезпечувати збалансований підхід до охорони довкілля.

Енергетична безпека є ключовою складовою національної, економічної й екологічної безпеки кожної держави, а її забезпечення - пріоритетний вектор національної політики [1, с. 12].

Державна екологічна та державна енергетична політики мають інтегрувати два самостійних напрями – екологічний напрям, який спрямований на правову регламентацію відносин щодо збереження природних ресурсів і зменшення шкідливих викидів, тоді як енергетичний напрям має бути зорієнтований на забезпечення енергетичних потреб суспільства на адаптаційній до вимог забезпечення екологічної безпеки основі без шкоди довкіллю та стійкості екосистем.

Зазначимо, що за сучасних умов реалізації державної екологічної та енергетичної політики можна вести мову про їх часткову кореляцію та синхронізацію, врахування вимог забезпечення екологічної безпеки довкілля та людини у функціонуванні ринку електричної енергії та відносин, які пов'язані

із виробництвом, передачею та постачанням такої енергії. Так, відповідно до ст. 14 Закону України «Про ринок електричної енергії», підприємства електроенергетики повинні дотримуватися вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища, здійснювати технічні та організаційні заходи, спрямовані на зменшення шкідливого впливу об'єктів електроенергетики на навколишнє природне середовище, а також несуть відповідальність за порушення вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища [2].

Функціонування ринку електричної енергії здійснюється на засадах енергоефективності та захисту навколишнього природного середовища (п. 7 ч. 2 ст. 3 Закону України «Про ринок електричної енергії»).

Правове регулювання раціонального використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки в контексті синергії із забезпеченням потреб енергетичної промисловості відбувається, здебільшого, за допомогою економіко-правового механізму забезпечення збалансованого природокористування (наприклад, надання податкових пільг при впровадженні підприємствами, установами та організаціями маловідходних, енерго- і ресурсозберігаючих технологій та нетрадиційних видів палива [3], створення сприятливих умов державної підтримки суб'єктів, що використовують альтернативні джерела енергії, залучення інвестицій в енергосектор тощо).

Принагідно зазначити, що забезпечення екологічної безпеки під час будівництва, введення в експлуатацію та безпосередню експлуатацію енергетичних об'єктів повинно бути спрямоване на ефективний захист від забруднення та погіршення стану земельних та водних ресурсів, надр, біорізноманіття, здійснення правових заходів у сфері управління відходами, що, у свою чергу, обумовлює впровадження дієвих правових механізмів такого збалансування.

1. *Планування землекористування та зонування земель* в енергетичній сфері грає важливу роль у забезпеченні екологічної безпеки і включає в себе раціональне використання земельних ресурсів, мінімізацію впливу енергетичних об'єктів на довкілля та ефективне використання земель для розвитку відновлювальних джерел енергії.

Одним із основних принципів регулювання земельних відносин у галузі енергетики проголошено поєднання інтересів забезпечення енергетичної безпеки та захисту навколишнього природного середовища, а також пріоритет безпеки життя і здоров'я населення над економічною вигодою від діяльності об'єктів енергетики відповідно до Закону України «Про землі енергетики та правовий режим спеціальних зон енергетичних об'єктів» від 09.07.2010 р. (в редакції від 01.10.2023 р.) [4].

При цьому, механізм планування використання земель та їх зонування охоплює: 1) визначення земельних ділянок та порядок їх надання для розміщення об'єктів енергетики (землі енергогенеруючих підприємств, землі під виробничими об'єктами енергетики, землі міждержавної та магістральної електричної мережі, землі місцевої (локальної) електричної мережі тощо) відповідно до Закону України «Про землі енергетики та правовий режим спеціальних зон енергетичних об'єктів»; 2) встановлення стандартів та обмежень

при будівництві та експлуатації енергетичних об'єктів з урахуванням їхнього впливу на ґрунт, атмосферне повітря та водні об'єкти; 3) відведення спеціальних екологічних коридорів для будівництва та експлуатації енергетичних мереж, які сприяють мінімізації впливу на екосистеми; 4) ідентифікація земельних ділянок, які мають особливу екологічну цінність з позиції збереження природних екосистем, захисту видів дикої флори та фауни й інших компонентів біологічного різноманіття; 5) забезпечення участі громадськості та збалансування соціальних, економічних та екологічних аспектів при визначенні зон для будівництва та експлуатації енергетичних проектів та ін.

2. Встановлення правил поведження із відходами, які забезпечують належну утилізацію та поведження з відходами, які утворюються під час виробництва енергії, в тому числі небезпечні матеріали та побічні продукти.

Забезпечення екологічної безпеки шляхом встановлення правил та вимог щодо поведження із відходами реалізується за допомогою низки правових, організаційних та економічних засад діяльності щодо запобігання утворенню, зменшенню обсягів утворення відходів, сприяння підготовці відходів до повторного використання, рециклінгу підприємствами, що здійснюють діяльність із вироблення енергії незалежно від джерела її походження.

Директивою Європейського Парламенту і Ради 2008/98/ЄС від 19.11.2008 р. (із змінами та виправленнями) «Про відходи та про скасування деяких директив» визначені концептуальні засади забезпечення екологічної безпеки під час управління відходами і покладено обов'язок на держав-членів вживати заходів, щоб забезпечити, що управління відходами здійснюється без загрози здоров'ю людини, без шкоди для довкілля та зокрема без ризику для вод, ґрунту, рослин або тварин, без створення незручностей через шум чи запахи та без негативного впливу на сільську місцевість чи місця особливого значення [5].

На виконання своїх євроінтеграційних зобов'язань в рамках економічного та галузевого співробітництва на законодавчому рівні України вже були імплементовані положення Директиви 2008/98/ЄС від 19.11.2008 р. та знайшли відображення у Законі України «Про управління відходами», що набув чинності 09.07.2023 р.

3. Охорона водних ресурсів, яка передбачає встановлення правил та вимог щодо захисту водних ресурсів від забруднення в результаті енергетичної діяльності.

Заходи щодо забезпечення екологічної безпеки у сфері охорони водних ресурсів в контексті будівництва та експлуатації енергетичної інфраструктури включають встановлення правил та вимог для захисту водних екосистем від забруднення, а також: 1) проведення комплексної оцінки впливу на довкілля перед початком будівництва та експлуатації енергетичних об'єктів для визначення можливих екологічних наслідків та планування заходів щодо їх попередження або зменшення; 2) запобігання штучній видозміні гідроморфологічних характеристик водойм як результат розвитку гідроенергетики; 3) здійснення контролю за ефективним використанням водних ресурсів під час будівництва та введенні в експлуатацію енергетичних об'єктів.

Зазначені вище заходи мають спрямовуватися на забезпечення ефективного балансу між розвитком енергетичної інфраструктури та збереженням екологічної стабільності водних екосистем.

4. *Засоби збереження біорізноманіття.* Протягом декількох останніх десятиліть стан біорізноманіття погіршувався внаслідок надмірного антропогенного навантаження на лісові, степові, земельні, водні екосистеми, що вимагало від держав впровадження інноваційних правових заходів, спрямованих на підтримання екологічного балансу екосистем, збереження та відтворення біорізноманіття. У зв'язку з цим, особливого значення набувають питання правового регулювання екологічних ризиків для збереження біологічного різноманіття в умовах сталого розвитку [6].

Серед засобів збереження біорізноманіття чільне місце посідають як правила, вимоги та обмеження у сфері використання компонентів біорізноманіття, що покликані мінімізувати шкідливі наслідки господарської діяльності впливу на нього, так і створення мережі природоохоронних територій щодо яких встановлюється особливий режим їх охорони та використання задля реалізації мети поліпшення умов для формування та відновлення довкілля, підвищення природно-ресурсного потенціалу території України, збереження ландшафтного та біорізноманіття.

В контексті тематики цього дослідження, зазначимо, що одним із механізмів забезпечення екологічної безпеки є впровадження заходів щодо захисту біорізноманіття, особливо в районах, на які впливають енергетичні проекти. В Україні формується екологічна мережа як невід'ємна складова Всеєвропейської екомережі, яка має у своїй структурі буферні території, призначені для захисту ключових та сполучних територій від зовнішніх впливів (Закон України «Про екологічну мережу»), в тому числі від впливу на навколишнє природне середовище та його компоненти, спричинений виробництвом електричної енергії.

5. *Здійснення оцінки впливу на довкілля є ключовим заходом забезпечення екологічної безпеки в енергетичній сфері.*

Згідно із Законом України «Про оцінку впливу на довкілля» від 23.05.2017 р. енергетична промисловість належить до другої категорії видів планованої діяльності та об'єктів, які можуть мати значний вплив на довкілля та підлягають оцінці впливу на довкілля, а саме: 1) зберігання та переробка вуглеводневої сировини (газу природного, газу сланцевих товщ, газу, розчиненого у нафті, газу центрально-басейнового типу, газу (метану) вугільних родовищ, конденсату, нафти, бітуму нафтового, скрапленого газу); 2) поверхнєве та підземне зберігання викопного палива чи продуктів їх переробки на площі 500 квадратних метрів і більше або об'ємом (для рідких або газоподібних) 15 кубічних метрів і більше; 3) промислове брикетування кам'яного і бурого вугілля; 4) гідроелектростанції на річках незалежно від потужності; 5) гідроакумуляючі електростанції (ГАЕС); 6) вітрові парки, вітрові електростанції, що мають дві і більше турбіни або висота яких становить 50 метрів і більше [7].

Принципова важливість проведення оцінки впливу на довкілля в контексті проведеного дослідження дозволяє систематично та комплексно визначити й оцінити можливий вплив енергетичних проектів на довкілля та життя й здоров'я

населення. У зв'язку із цим зазначимо, що ключовими етапами здійснення оцінки впливу на довкілля на плановану діяльність суб'єктів в енергетичній сфері є наступні: 1) визначення мети й завдань енергетичного проекту; 2) ідентифікація об'єктів навколишнього природного середовища, які можуть зазнати негативного впливу реалізації такого проекту, тобто визначення можливого впливу на ґрунт, атмосферне повітря, земельні ресурси, водні об'єкти, флору та фауну, клімат тощо; 3) моніторинг інформації щодо поточного стану довкілля та визначення потенційних ризиків та небезпек для навколишнього природного середовища; 4) складення альтернативних варіативних технологій та місць розміщення енергетичних об'єктів для зменшення негативного впливу на довкілля; 5) публічні консультації із громадськістю та зацікавленими сторонами щодо енергетичного проекту; 6) складання оціночного звіту, який включає результати оцінки та запропоновані заходи для забезпечення екологічної безпеки; 7) впровадження системи моніторингу для постійного спостереження за станом довкілля під час будівництва та введення в експлуатації енергетичного об'єкту.

Таким чином, оцінка впливу на довкілля є стратегічним процесом взаємодії держави, бізнесу та громадськості, спрямованим на досягнення балансу між розвитком та впровадженням енергетичних проектів та збереженням довкілля й забезпеченням вимог екологічної безпеки.

Варто підкреслити й значущість проведення інженерно-екологічної експертизи, яка є підвидом інженерно-технічної експертизи [8, с. 104]. За своєю сутністю інженерно-екологічна експертиза полягає у процесі вивчення впливу будівництва інженерних проектів на навколишнє природне середовище на підставі визначення потенційних негативних наслідків для довкілля, природних ресурсів та безпеки людини внаслідок реалізації конкретного проекту.

Під час проведення такого виду експертизи проводиться аналіз впливу на довкілля, визначаються потенційні ризики виникнення негативних наслідків на природні ресурси та здоров'я людини, розглядаються моделі проектів з метою зменшення негативного впливу інженерного рішення на навколишнє природне середовище та готується відповідна документація (висновки та рекомендації щодо мінімізації негативного впливу на попередження можливих наслідків від будівництва проекту). На відміну від оцінки впливу на довкілля, яка передбачає залучення громадськості до виявлення потенційних негативних наслідків планованої діяльності, інженерно-екологічна експертиза здійснюється виключно фахівцями-експертами, які мають спеціальні знання у сфері впливу техногенних факторів на навколишнє природне середовище [9].

Панівною концепцією та стратегічною метою всієї європейської спільноти є ідея переходу до альтернативних джерел енергії та відмова від використання традиційних видів викопного палива для отримання електроенергії. Такий «зелений перехід» обумовлений зростаючим антропогенним впливом, що спричиняє утворення парникового ефекту, який, у свою чергу, негативно впливає на кліматичні умови.

Нераціональне використання природних ресурсів, спалювання викопного палива для виробництва електроенергії та задоволення потреб енергомістких індустрій (виробництво цементу, заліза, сталі, електроніки, пластмаси тощо), вирубування лісів, традиційні методи ведення сільського господарства тощо є основними чинниками зміни клімату [10].

В рамках виконання положень Рамкової конвенції ООН про зміну клімату та Паризької угоди, держави погодилися здійснювати співробітництво та вживати заходів щодо досягнення кліматично-нейтрального континенту шляхом регулювання обсягів викидів парникових газів, зменшення потрапляння двоокису вуглецю в атмосферу, в тому числі, шляхом надання переваги використання у енергетичному комплексі енергії сонця, вітру, геотермальної, гідротермальної енергії, енергії біомаси тощо.

Зазначимо, що Україна не стоїть осторонь процесів зеленої трансформації економіки. Так, відповідно до Закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» від 28.02.2019 р. [11] одним із принципових векторів забезпечення екологічної безпеки є зменшення обсягів викидів парникових газів та забруднюючих речовин в атмосферне повітря, а також скидання забруднюючих речовин у водойми, чого можна досягти шляхом створення умов для декарбонізації енергетичного сектору, активного впровадження технологій енергозбереження та підвищення енергоефективності, збільшення виробництва енергії за рахунок відновлювальних та альтернативних джерел, впровадження найкращих наявних низьковуглецевих, ресурсозберігаючих технологій виробництва, а також сучасних будівельних технологій з тепло- та енергозбереження.

Своєрідним дороговказом для кореляції екологічної та енергетичної безпеки є Стратегія енергетичної безпеки, що схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 04.08.2021 р. № 907-р, адже квінтесенцією державної політики України у сфері енергетичної безпеки є забезпечення збалансованості економічного, соціального та екологічного вимірів сталого розвитку України.

Суттєве зниження викидів парникових газів від діяльності підприємств енергетичного комплексу, здійснення обґрунтованого підвищення частки відновлюваних джерел енергії, а також здійснення заходів з екологізації генеруючих потужностей, що працюють із використанням вугілля є стратегічними завданнями в контексті реалізації державної енергетичної політики на засадах екологічно прийняттого впливу енергетики на навколишнє середовище.

Доцільно акцентувати на й на тому, що сучасні глобалізаційні процеси обумовили більшість держав світу переорієнтувати вектор функціонування енергетичної політики та енергетичного комплексу з концепції використання традиційних джерел енергії до прагнення екологічно чистого енергетичного забезпечення потреб населення шляхом створення сприятливих умов (правових, фінансових, інституційних) для використання відновлюваних джерел енергії. У цьому контексті, Україна також приєдналася до проголошеної глобальної мети щодо низьковуглецевого розвитку енергетичного сектору.

Зокрема, розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21.04.2023 р. № 373-р було схвалено Енергетичну стратегію України на період до 2050 року [12]. Реалізація заходів, передбачених цією Стратегією, орієнтована на досягнення максимального рівня кліматичної нейтральності, максимального скорочення використання вугілля в енергетичному секторі, підвищення ефективності використання ресурсів в енергетичному секторі, а також розвиток альтернативних джерел енергії, нових продуктів та інноваційних рішень в енергетичному секторі. Безумовно, нова Енергетична стратегія на період до

2050 року пролонгує виконання ключових завдань, передбачених Енергетичною стратегією України на період до 2035 року, а Уряд нашої держави таким чином підтверджує розвиток та повоєнне відновлення України на засадах підвищення енергоефективності, в тому числі за допомогою переходу до використання альтернативних джерел енергії.

Отже, безапеляційно погоджуємося із твердженням, що використання відновлювальних джерел енергії є об'єктивною необхідністю для України. По-перше, це дозволить зменшити концентрацію парникових газів в атмосфері, що сприятиме стабілізації кліматичної системи й забезпечить сталий, безпечний і м'який перехід до екологічно чистої економіки; по-друге, ефективне використання технології відновлюваної енергії веде до економічного зростання і, по-третє, дає змогу забезпечити децентралізований доступ до енергії; по-четверте, зменшить ризик настання негативних наслідків для здоров'я, до яких може привести використання викопних видів палива [13, с. 164].

Крім зазначеного, забезпечення екологічної безпеки в енергетичній сфері шляхом «зеленого переходу» та актуалізація використання альтернативних джерел енергії є ключовим завданням на шляху до виконання положень Паризької Угоди та зменшення викидів парникових газів в атмосферу.

Крім того, погоджуємося із пропозицією науковців щодо доцільності продовження розробки концептуальних нормативно-правових засад включення компоненту екологічної безпеки до Стратегії післявоєнного відновлення та розвитку України (і відповідного Плану заходів), а також галузеві програми реконструкції країни. Доцільним, крім того, є розробка пропозицій щодо модернізації бачення державної політики на основі Європейського зеленого курсу і сталого розвитку, враховуючи вимоги щодо виконання Копенгагенських критеріїв вступу до ЄС у контексті реалізації наскрізної екологічної політики у війні і післявоєнних періодів, дотримуючись екологічних стандартів та правових механізмів забезпечення екологічної безпеки при плануванні та розвитку країни та відновлення її природно-ресурсного потенціалу [14].

Висновки і пропозиції. Енергетичний сектор, з одного боку, може мати значний негативний вплив на екосистеми через викиди шкідливих речовин та використання обмежених природних ресурсів. З іншого боку, належним чином спрямована енергетична політика може сприяти зниженню впливу на довкілля та забезпечити сталість екологічної ситуації.

Напрямки забезпечення екологічної безпеки в енергетичній сфері мають комплексний характер і включають низку не лише правових заходів, але й економічних, соціальних, просвітницько-освітніх, інституційних та ін.

По-перше, для підтримки національної економіки вкрай важливо запровадити новітні технології, які зменшують використання викопного палива та енергії, а також скорочують викиди парникових газів. Таким чином, важливо заохочувати створення нових технологічних досягнень, які можуть бути реалізовані для використання в майбутньому.

По-друге, суспільство має бути обізнаним щодо збереження навколишнього природного середовища шляхом популяризації економічних, екологічних та соціальних переваг ефективного використання енергії та здійснення заходів з

енергоефективності, а тому на перманентній основі необхідно здійснювати заходи щодо підвищення екологічної правосвідомості соціуму.

По-третє, диверсифікація джерел енергії (підтримка різноманітних відновлювальних джерел енергії, таких як гідроенергетика, геотермальна енергія, сонячна та вітрова енергія для забезпечення стійкості та надійності постачання) створить сприятливі умови для сталого екологізбалансованого розвитку України. У зв'язку із цим, вважаємо за необхідне вдосконалювати правові засади використання альтернативних джерел енергії шляхом гармонізації Законів України «Про альтернативні джерела енергії» та «Про альтернативні види палива» із відповідним законодавством ЄС (Директива 2001/77/ЄС про створення сприятливих умов продажу електроенергії, виробленої з відновлюваних енергоджерел, на внутрішньому ринку електричної енергії, Директиви 2012/27/ЄС про енергоефективність (із змінами) та ін.

По-четверте, актуальним для інтенсифікації переходу на альтернативні джерела енергетики залишається впровадження правового, фінансового та організаційного механізмів стимулювання використання відновлюваних джерел енергії (тобто введення ефективних систем підтримки та стимулів для суб'єктів господарювання та приватних осіб, які виробляють або використовують енергію з відновлюваних джерел енергії).

По-п'яте, забезпечення екологічної безпеки в енергетичній сфері в контексті зеленого переходу та розширення сфери використання відновлювальних джерел енергії вимагає комплексного підходу та сконсолідованої співпраці глобальної спільноти, бізнесу, науки та влади.

Ці правові заходи відіграють вирішальну роль у сприянні екологічній безпеці, сприянні сталим енергетичним практикам і мінімізації впливу енергетичного сектору на навколишнє природне середовище. Вони забезпечують нормативну базу для забезпечення того, щоб розвиток енергетики відповідав цілям збереження та захисту навколишнього природного середовища.

Список використаної літератури

1. Гетьман А. П., Анісімова Г. В. Сучасні проблеми законодавчого забезпечення використання й охорони природно-ресурсного потенціалу України в контексті державної інноваційної й екологічної політики. *Право та інновації*. № 3 (23). 2018. С. 7-21.
2. Про ринок електричної енергії: Закон України від 13.04.2017 р. № 2019-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 27-28. Стор. 5. Ст. 312.
3. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 р. № 1264-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 41. Ст. 546.
4. Про землі енергетики та правовий режим спеціальних зон енергетичних об'єктів: Закон України від 09.07.2010 р. № 2480-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 1. Стор. 2. Ст. 1.
5. Directive 2008/98/EC of the European Parliament and of the Council of 19 November 2008 on waste and repealing certain Directives. Official Journal of the European Union. 22.11.2008. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32008L0098> (access 05.11.2023).
6. Hanna V. Anisimova, Volodymyr V. Shekhovtsov, Olha V. Donets. Mechanism of legal regulation of environmental risks for the preservation of biological diversity in conditions of sustainable development. *ASTRA Salvensis*, year X, no. 1, 2022. P. 311-327.
7. Про оцінку впливу на довкілля: Закон України від 23.05.2017 р. № 2059-VIII.

- Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 29. Стор. 12. Ст. 315.
8. Кірін Р. С., Ревякіна Т. О. Актуальні питання судово-екологічної експертизи у господарському процесі. Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 27 травня 2022 року). Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2022. С. 102-104.
 9. Інженерно-екологічна (екологічна) експертиза. URL: <https://kndise.gov.ua/inzhenerno-ekologichna/>.
 10. Сучасні теоретичні та прикладні засади права природокористування в національній еколого-правовій доктрині : монографія / за заг. ред. А. П. Гетьмана. Харків : Право, 2023. 912 с. С. 872.
 11. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики на період до 2030 року : Закон України від 28.02.2019 р. № 2697-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 16. Стор. 8. Ст. 70.
 12. Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2050 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21.04.2023 р. № 373-р. *Офіційний вісник України* від 04.05.2023 р. № 89.
 13. Гетьман А. П., Анісімова Г. В. Проблеми законодавчого забезпечення державної інноваційної й екологічної політики у сфері використання природно-ресурсного потенціалу України в енергетичній галузі. *Економіко-правові проблеми розвитку та сприяння господарській діяльності в сучасних умовах*. Харків : Право. 2018. С. 159-166.
 14. Anisimova H., Donets O., Shynkarov O., Shchonkin R., Skliar I. Contemporary challenges and threats to national security: environmental and legal aspects = Suvremeni izazovi i prijetnje nacionalnoj sigurnosti: okolisni i pravni aspekti. *Sigurnost*. 2023. Vol. 65, Iss. 1. P. 1-23. References : p. 16-22. DOI: 10.31306/s.65.1.1. С. 15.

References

-
1. Hetman, A. P., Anisimova, H. V. (2018). Modern problems of legislative support for the use and protection of the natural resource potential of Ukraine in the context of state innovation and environmental police. *Pravo ta innovatsii*, 3 (23) [in Ukrainian].
 2. Law of Ukraine On Electricity Market № 2019-VIII. (2017, April 13). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*, 27-28, 312 [in Ukrainian].
 3. Law of Ukraine On Environmental Protection № 1264-XII. (1991, June 25). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*, 41, 546 [in Ukrainian].
 4. Law of Ukraine On the Power Engineering Lands and the Legal Status of Special Zones of the Power Engineering Objects. № 2480-VI. (2010, July 9). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*, 1, 1 [in Ukrainian].
 5. Directive 2008/98/EC of the European Parliament and of the Council of 19 November 2008 on waste and repealing certain Directives. Official Journal of the European Union. 22.11.2008. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32008L0098>.
 6. Hanna V. Anisimova, Volodymyr V. Shekhovtsov, Olha V. Donets. (2022). Mechanism of legal regulation of environmental risks for the preservation of biological diversity in conditions of sustainable development. *ASTRA Salvensis*, year X, № 1, 311-327.
 7. Law of Ukraine On Environmental Impact Assessment № 2059-VIII. (2017, May 23). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*. 29, 315 [in Ukrainian].
 8. Kirin R. S., Revyakina T. O. (2022). Current issues of forensic environmental examination in the economic process. Theoretical and applied problems of legal science at the current stage of criminal justice reform: Proceedings of the International Scientific and Practical conference (pp. 102-104). Khmelnytskyi: Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law [in Ukrainian].
 9. Engineering and environmental (ecological) examination. URL: <https://kndise.gov.ua/inzhenerno-ekologichna/> [in Ukrainian].
 10. Hetman, A. P., Anisimova, H. V., Sokolova, A. K. (2023). Modern theoretical and applied principles of the law of nature use in the national ecological legal doctrine. *KHARKIV: Pravo* [in Ukrainian].

11. Law of Ukraine On the Key Principles (Strategy) of the State Environmental Police of Ukraine for the period till 2030 № 2697-VIII (2019, February 28). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy*, 16, 70 [in Ukrainian].
12. Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine On the Approval of the Energy Strategy of Ukraine for Period till 2050 № 373-p. (2023, April 21). *Ofitsiyni Visnyk Ukrainy*. 27, 2575 [in Ukrainian].
13. Hetman, A. P., Anisimova, H. V. (2018). Problems of legislative support of the state innovation and environmental police in the sphere of use of Ukraine's natural resource potential in the energy industry. *Ekonomiko-pravovi problemi rozvytku ta spryiannia hospodarskii diialnosti v suchasnykh umovakh* [in Ukrainian].
14. Anisimova H., Donets O., Shynkarov O., Shchonkin R., Skliar I. (2023). Contemporary challenges and threats to national security: environmental and legal aspects. *Suvremeni izazovi i prijetnje nacionalnoj sigurnosti: okolisni i pravni aspekti*. *Sigurnost*. Vol. 65, Iss. 1. P. 1-23. DOI: 10.31306/s.65.1.1. C. 15.

Стаття надійшла 15.11.2023 р.

V. V. Shekhovtsov, Doctor of Juridical Sciences, Professor, Associate Professor
National University of Law named after Yaroslav Mydrii
the Department of Environmental Law
Pushkinska Street, 77, Kharkiv, 61024, Ukraine
e-mail: shehovtsov2004@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9101-7160>

O. O. Stativka, Candidate of Juridical Sciences, Assistant
National University of Law named after Yaroslav Mydrii
the Department of Environmental Law
Pushkinska Street, 77, Kharkiv, 61024, Ukraine
e-mail: olga.stativka@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1036-0523>

ORGANIZATIONAL AND LEGAL MECHANISMS FOR ENSURING OF ENVIRONMENTAL SAFETY IN THE ENERGY SECTOR OF UKRAINE

Summary

In the article current legal issues of ensuring environmental safety in the Ukrainian energy sector of the economy in the context of ensuring sustainable ecologically balanced development and creating a safe energy future is examined. The purpose of the article is a comprehensive scientific study of the development and implementation of legal mechanisms for balancing energy and environmental policy. It is emphasized that the interaction of these two political spheres can have both positive and negative consequences, and their interrelationship can determine the sustainability and efficiency of energy systems, as well as provide a balanced approach to environmental protection.

Based on the analysis of legal norms, there are emphasized the partial correlation and synchronization of energy and environmental policy, taking into account the requirements for ensuring the ecological safety of the environment and people in the functioning of the electric energy market and relations related to the production, transmission and supply of such energy.

Ensuring environmental safety during the construction, commissioning and direct operation of energy facilities should be aimed at effective protection against pollution and deterioration of land and water resources, subsoil, biodiversity, implementation of legal measures in the field of waste management, which, in turn, conditions the implementation of effective legal

mechanisms for such balancing. That is why the article reveals the legal basis of such measures as: land use planning and zoning of land in the energy sector, establishment of waste management rules, protection of water resources, which involves the establishment of rules and requirements for the protection of water resources from pollution as a result of energy activities, measures of preserving biodiversity, carrying out an environmental impact assessment.

Special attention is paid to the intensification of the transition to the use of renewable energy sources and the abandonment of the use of traditional types of fossil fuels, as well as the introduction of innovative technologies, the introduction of state incentives and improvement of the investment climate in the energy sector.

Keywords: environmental safety; ensuring environmental safety in the energy sector; legal protection of the environment; energy security; preservation and restoration of ecosystems; state environmental policy.

ІНФОРМАЦІЯ ДЛЯ АВТОРІВ

ПРАВИЛА ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАННЯ РУКОПISУ
ДО НАУКОВОГО ФАХОВОГО ЖУРНАЛУ «ПРАВОВА ДЕРЖАВА»

Рішенням Атестаційної колегії Міністерства освіти та науки України від 06 березня 2020 р. науковий фаховий журнал «Правова держава» отримав категорію «Б» (юридичні науки) в переліку наукових фахових видань (Наказ Міністерства освіти та науки України № 409 від 17.03.2020 р.).

Науковий фаховий журнал «Правова держава» успішно пройшов процес оцінки і внесений до наукометричної бази даних ICI Journals Master List на 2022 рік. На підставі поданої інформації в анкеті і аналізі випусків журналу за 2022 рік, експерти Index Copernicus розрахували значення індексу:

ICV 2022 = 85,03. <https://journals.indexcopernicus.com/search/details?id=32241>

1. У виданні публікуються матеріали, в яких висвітлюються актуальні питання та аналіз теоретичних та практичних проблем сучасного стану розвитку правової системи, розгляд теоретичних проблем розвитку окремих елементів правової системи України, дослідження місця національної правової системи серед правових систем сучасності та її адаптація до європейських стандартів, загальнотеоретичні питання правознавства, актуальні проблеми публічно-правових наук та тенденції розвитку науки приватного права.

2. До друку приймаються статті українською, англійською та німецькою мовами.

3. Рукопис статті подається до редакції у формі: файлу рукопису, який надсилається на електронну адресу редакції **onu.pd.odessa@gmail.com** у форматі **Автор_Назва статті**, оформлену згідно вказаних вимог.

4. Рукопис статті, супроводжується:

- Довідкою про автора.

- Авторський реферат (анотація) статті англійською мовою для розміщення на веб-сайті видання. Авторський реферат повинен містити прізвище та ім'я автора (-ів), місце роботи або навчання, назву та стислий зміст статті. Реферат повинен бути написаний з використанням наступного алгоритму: мета та актуальність теми; методика (методи) дослідження; отримані результати; практичну цінність статті. Обсяг реферату має бути не менше 1800 знаків. Переклад англійською мовою повинен бути достовірним (не машинним).

5. Рукопис статті не має містити заборонених до друку матеріалів, оскільки журнал є відкритим джерелом інформації. Автори повинні подавати оригінальні наукові статті, а якщо автори використовували роботи та / або вислови інших людей, вони повинні бути належним чином оформлені у вигляді цитат. Плагіат у всіх його формах розцінюється як неетична поведінка і є неприйнятним.

6. Автор не має публікувати статтю, в якій описується по суті одне й те саме дослідження, у більш ніж одному науковому виданні або первинній публікації. Подання статті до більш ніж одного наукового видання одночасно розцінюється як неетична поведінка і є неприйнятним. Автор не має подавати на розгляд в інші наукові видання раніше опубліковані статті. У випадку, якщо автор у вторинній публікації використовує матеріали попередніх праць, автор має навести поси-

лання на первинну статтю. Редколегія залишає за собою право на рецензування, редакційні виправлення, скорочення і відхилення статей. Відповідальність за матеріал статті несе автор (автори).

7. Наукові статті, що надійшли до редколегії, обов'язково проходять сліпе подвійне рецензування та перевірку на оригінальність статті, після чого відповідальний секретар редколегії повідомляє авторів про позитивне чи негативне рішення щодо прийняття статті для публікації у збірнику.

8. Технічні вимоги до оформлення наукової статті:

- загальний обсяг статті має складати до 20 сторінок;
- кількість співавторів – не більше двох;
- стаття повинна бути підготовлена за допомогою редактора **Word for Windows®**;

- стандарти:

а) **формат аркуша** – А4 (210×297), орієнтація сторінки – «книжна»;

б) поля: **ліве** – 20 мм, **праве** – 20 мм, **верхнє** – 20 мм, **нижнє** – 20 мм; сторінки без нумерації;

с) **абзац** – 1,25 см;

д) **переплетіння** – 0 см;

е) **інтервал між рядками** – 1,5 пт.;

ф) інтервал між абзацами «до», «після» – 0 пт.;

г) відступи «праворуч», «ліворуч» – 0 пт.;

h) шрифт набору – Times New Roman;

і) **назва, текст статті, додатки** – кегль 14 pt, міжрядковий інтервал – 1,5;

- стаття набирається по всій ширині абзацу;

9. Текст рукопису має бути побудований за загальноприйнятою схемою:

- **індекс УДК** у верхньому лівому кутку листа (Times New Roman, 14 пт.);

- **ініціали та прізвища авторів** у верхньому правому кутку листа українською (або мовою статті). Порядок подання: **ім'я, по-батькові, прізвище; науковий ступінь, вчене звання**, назва факультету або кафедри, де працює автор (або автори); **адреса; e-mail** (Кегль 14 pt, міжрядковий інтервал – 1,5).

- порожній рядок;

- **назва статті** – великими літерами, по центру українською (або мовою статті) (Times New Roman, 14 пт., жирний). Назва статті подається без використання вузькоспеціалізованих скорочень, крапка в кінці назви не ставиться;

- порожній рядок;

- **анотація** українською (або мовою статті) (Кегль 14 pt, міжрядковий інтервал – 1,5);

анотацію не потрібно розміщувати на окремому листі. Анотація повинна містити стисле формулювання змісту статті, не повторювати назву статті. Загальна структура анотації повинна містити: актуальність теми дослідження, постановка проблеми та завдання, аналіз останніх досліджень і публікацій, виділення недосліджених частин загальної проблеми, постановка завдання, викладення основного матеріалу (**стисло**), висновки відповідно до статті;

- **ключові слова** (3-10 слів) українською (або мовою статті) (Кегль 14 pt, міжрядковий інтервал – 1,5);

- порожній рядок;

- **основний матеріал статті:**

Структура статті має бути такою:

- Постановка проблеми;
- Аналіз останніх досліджень і публікацій;
- Мета статті;
- Виклад основного матеріалу;
- Висновки і пропозиції.

- література (Times New Roman, 14 пт., **жирний**, по центру); перелік літератури є останнім в статті і його необхідно оформити відповідно чинних вимог з оформлення літератури;

- **стаття надійшла** у нижньому правому кутку листа (Times New Roman, 14 пт.) у форматі (ДД.ММ.РРРР);

- **ініціали та прізвища** авторів у верхньому правому кутку листа англійською мовою. Порядок подання: **ім'я, по-батькові, прізвище; науковий ступінь, вчене звання**, назва факультету або кафедри, де працює автор (або автори); **адреса; e-mail, ORCID** (Кегль 14 pt, міжрядковий інтервал – 1).

- **анотація** англійською мовою (від 1800 знаків) (Кегль 14 pt, міжрядковий інтервал – 1);

- **references** (Times New Roman, 14 пт., **жирний**, по центру).

10. **Літературні джерела, що цитуються**, повинні бути пронумеровані відповідно з порядком звертання до них у тексті. Посилання на джерело подається у квадратних дужках, наприклад: "... відомо з [4]. ..." або "... розглянуто у [4, с. 203] ...".

11. **Список літератури** наводиться наприкінці статті відповідно до порядку звернення по тексту на мові оригіналу, відповідно до ДСТУ 7152:2020 «Інформація та документація. Видання. Оформлення публікацій у журналах і збірниках» (ISO 8:2019, NEQ; ISO 18:1981, NEQ; ISO 215:1986, NEQ).

12. **References** повинен бути оформлений за міжнародним бібліографічним стандартом APA (<http://www.bibme.org/citation-guide/apa/>).

До уваги авторів та читачів!
Науковий журнал «Правова держава» з 2016 року
виходить з періодичністю 4 рази на рік.

ГРАФІК ВИПУСКУ НОМЕРІВ «ПРАВОВА ДЕРЖАВА»
на 2024 рік

№.№ випуску	Початок прийому статей	Закінчення прийому статей	Електронна версія журналу	Друкована версія журналу
53	15.02.2024	15.03.2024	15.04.2024	30.04.2024
54	15.04.2024	15.05.2024	15.06.2024	30.06.2024
55	15.08.2024	15.09.2024	15.10.2024	30.10.2024
56	15.10.2024	15.11.2024	15.12.2024	30.12.2024

Редколегія має право редагувати текст статей,
погоджуючи відредагований варіант
з автором, а також не приймати рукописи,
якщо вони не відповідають вимогам
журналу «Правова держава».

Українською, англійською та німецькою мовами

Опубліковані матеріали відбивають позицію автора,
яка може не збігатися з думкою редакції.
За достовірність фактів, статистичних даних та інших матеріалів
відповідальність несе автор або особа, яка надала матеріал.
Передрукування матеріалів допускається з дозволу редакції.

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації:
Серія КВ № 16843-5605ПР від 20.07.2010 р.

Підписано до друку **15.12.2023 р.** Формат 70x108/16. Ум.-друк. арк. 9,45
Зам. № 2312-01. Тираж 100 прим.

Адреса редколегії:
Україна, 65058, Одеса, Французький бульвар, 24/26
Тел.: (048) 702-31-31
e-mail: onu.pd.odessa@gmail.com
www.pd.onu.edu.ua

Надруковано у ПП «Фенікс»
(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1044 від 17.09.2002 р.)
Україна, 65009, Одеса, вул. Зоопаркова, 25
Тел. +38 050 7775901, +38 048 7959160
e-mail: fenix-izd@ukr.net
www.fenixbooks.com